

ตำนานสมเด็จพระเจ้า

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าเพทากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระกรมพระยาจ่างวางบ้านนุกภาพ

(ภาค ๕)

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงวิชิตเนกนิย

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๕๘

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรเนติพิสัย ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยาราม กำหนดงานในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๘๗
นี้ นางวิจิตรเนติพิสัย (ประมัย วิจิตรเนติพิสัย) ผู้ภริยา ได้มาแจ้งความ
จำนงต่อหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง
ตำนานสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
กับสมเด็จพระมหาพรหมเจ้าราชูปถัมภ์ เพื่อแจกเป็นของขวัญ กรม-
ศิลปากรมีความยินดี อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

เรื่องตำนานสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าฟ้า กรมศิลปากรได้นำลงในหนังสือวารสาร
ศิลปากร ซึ่งเป็นวารสารที่เผยแพร่ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ อันเป็น
งานของกรมศิลปากร และกรมศิลปากรได้อนุญาตให้ผู้มาขอพิมพ์
หนังสือจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ ตัดตอนพิมพ์เป็นภาค ๆ ไป
รวมทั้งหมด ๑๗ ภาคด้วยกัน แต่ปรากฏว่าผู้นิยมอ่านกันแพร่หลาย
เพราะเต็มไปด้วยสาระสำคัญประโยชน์ กรมศิลปากรจึงยินยอมที่จะให้ผู้มา
ขอพิมพ์ พิมพ์ภาคที่เคยพิมพ์ไปแล้วเป็นครั้งคราวโดยเฉพาะภาค ๕
และภาค ๖ ซึ่งมีฉบับพิมพ์เหลืออยู่น้อย

กรมศิลปากรขออนุโมทนาคุณศาสตราจารย์อนันต ปธาน ซึ่งนาง
วิจิตรเนติพิสัยได้มาเพียรเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่หลวงวิจิตรเนติพิสัยผู้สามี และ
ได้ให้พิมพ์หนังสือแจกเป็นวิทยาทาน ขอคุณศัลยแพทย์ทรงปวงนพวงศ์
บันดาศัทโธให้หลวงวิจิตรเนติพิสัย ผู้วายชนม์ ประสบบุญในสัมปรายภพจง
ทุกประการ เทอญ.

พ. อ.

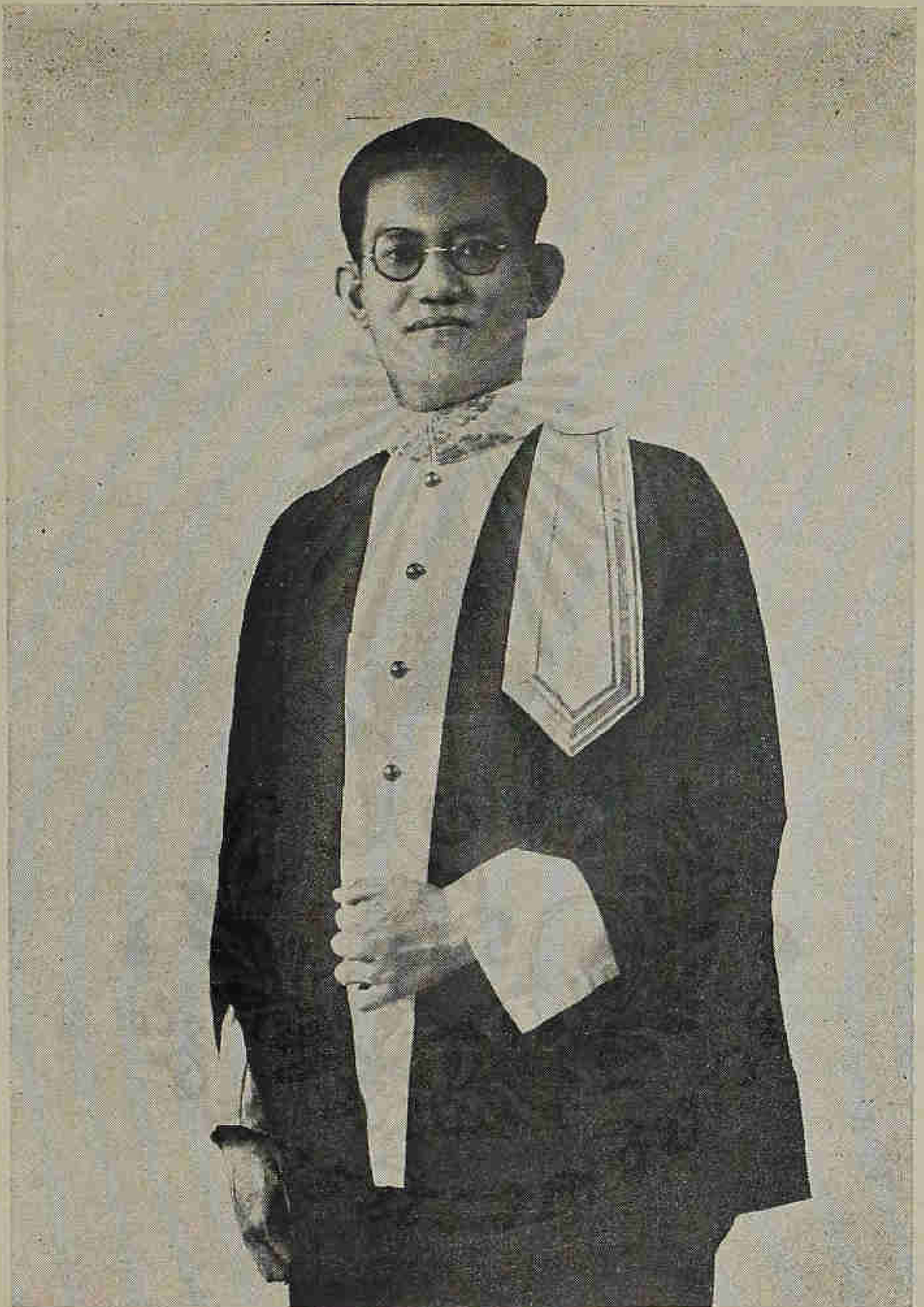

อธิบดีกรมศิลปากร

๒๒ มีนาคม ๒๔๘๗

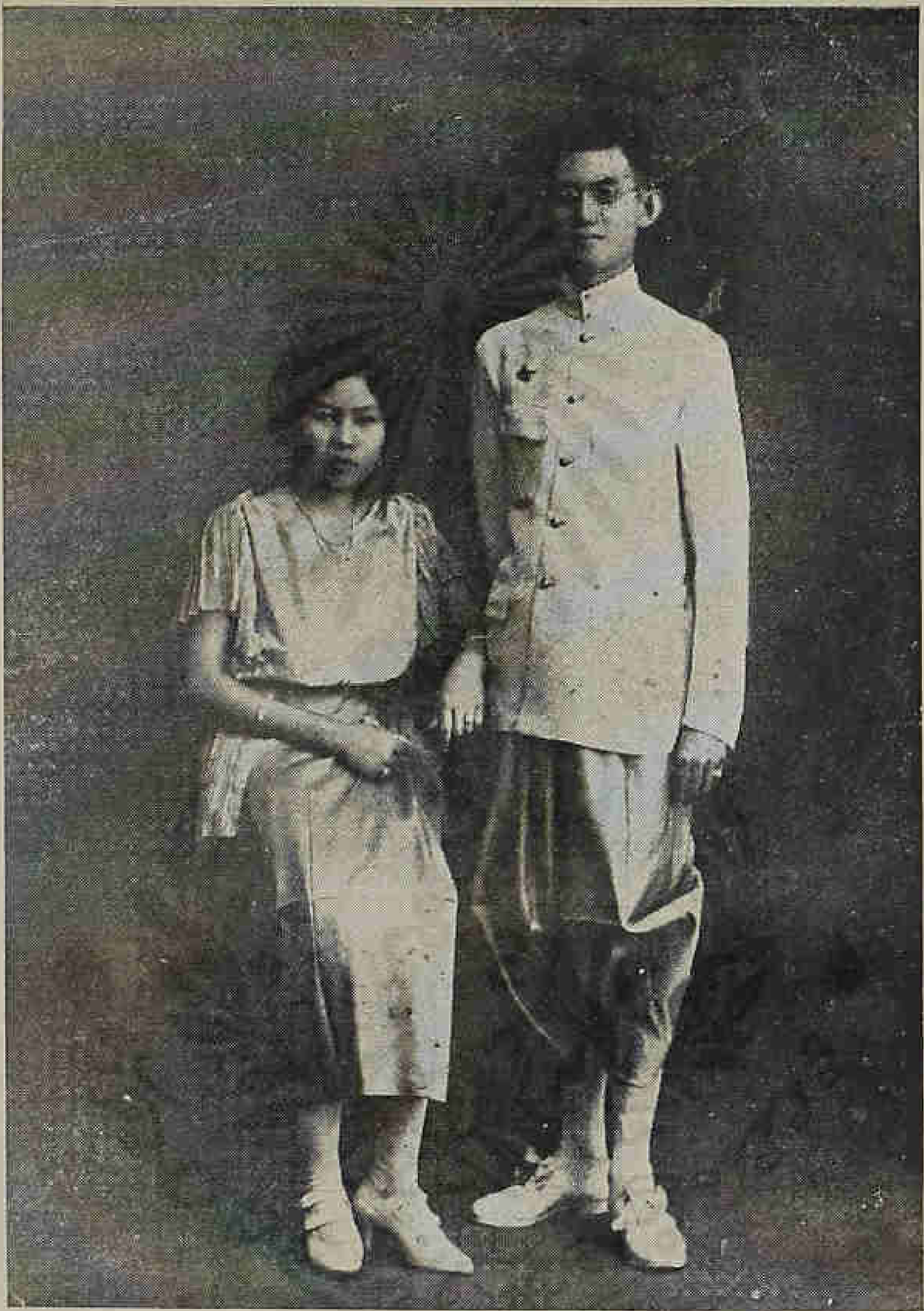
สารบัญ

๑	ประวัติ	ก
๒	หนังสือแต่งตั้งความเสียใจจากกษัตริย์เจ้าตากธนบุรี	ข
๓	หนังสือแต่งตั้งความเสียใจจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม	ง
๔	คำไว้อาลัยของพระยาตติยไตรภพ	จ
๕	คำไว้อาลัยของพระมุนเฑียรสมาคม	ช
๖	คำไว้อาลัยของหลวงเจ้าบุญเนติศาสตร์	ฉ
๗	คำไว้อาลัยของปลัดกระทรวงยุติธรรม	ญ
๘	คำไว้อาลัยของหลวงอรุณปริชาชนูปการ	ฎ
๘	คำไว้อาลัยของพระนนทประชา	ฏ
๑๐	คำไว้อาลัยของหลวงอาทรคดีราษฎร์	ฅ
๑๑	คำไว้อาลัยของหลวงพิชัยบัณฑิต	ฉ
๑๒	คำไว้อาลัยของหลวงประไพพิทยาคูณ	ช
๑๓	คำไว้อาลัยของหลวงสรยุทธอำนาจ	ค
๑๔	เรื่องดำด้นส้มเต้า	ค

หลวงวิจิตรเนติไญย

ชาตะ ๒๖ มีนาคม ๒๔๔๒
มตะ ๑ มีนาคม ๒๔๕๗

หลวงวิจิตเนตน์ และ นางวิจิตเนตน์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

ประวัติ

หลวงวิเชตเนตนิยเบญจครนางเหรียญ และหลวงสัจมาจาวัฒนจินกจ
(อยู่ อ่องแสงคุณ) กำพร้ามาจนตาแต่เยาว์ สำเร็จการศึกษาจาก
โรงเรียนมัธยมวัดบพิตรพิมุข ได้เข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สำเร็จประโยคครูประถมสามัญแล้ว เริ่มเข้ารับราชการครั้งแรกเป็น
ครูอยู่ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ และได้มาศึกษากฎหมายที่ ร. ว.
กฎหมายกระทรวงยุติธรรม สำเร็จรับปริญญาเนติบัณฑิตเมื่อ พ. ศ.
๒๔๖๕ ได้สนใจศึกษาด้วยตนเอง ในวิชาการศึกษาต่างๆ ไปอยู่เสมอตลอดมา
เป็นคนได้สมัครศึกษาที่ ร. ว. กฎหมายอเมริกาทางไปรษณีย์ (Ameri-
can Correspondence School of Law Chicago U.S.A.) ได้รับ Let-
ter of Proficiency เป็นคุณวุฒิ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๓ หลวงวิเชตเนตนิย
ไม่เคยตระหนักรื่องการศึกษาหาวิชาความรู้ แต่ขออบรมสั่งสอนวิชา
การให้แก่บุตรธิดาที่บ้าน ทั้งของตนเองและญาติมิตรตลอดมาความ
จนสิ้นอายุขัย

ชอศค่านครอบครัวได้เข้าพิธีสมรสกับนางสาธิตประมัย (น้อย) สังก
แสงเค็ม เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ. ศ. ๒๔๖๗ มีบุตรธิดาด้วยกันรวม

๘ คน คือ :-

๑. นายชาญมงคล วิเชตเนตนิย ช. ๒.

รับราชการเป็นครูพจนานุกรม

๒. นางสาวกัญญาภรณ์ วิเชตเนตนิย ช. ๒.

วิปราชการสังกัดกระทรวงเศรษฐการ

๓. นายจิเชียว วิชิตเนตน์ย ๕. ๒. น. ๒. ๓.

วิปราชการเป็นอยการ

๔. นายเพชรดี วิชิตเนตน์ย ๕. ๒. น. ๒. ๓.

ภนวยคณาม

๕. นางสำรณพรตน์ วิชิตเนตน์ย ๒. น.

วิปราชการเป็นครู สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๖. นางสาววิสุทธ วิชิตเนตน์ย

๗. นายวิชัย วิชิตเนตน์ย

๘. เด็กหญิงทับทิม วิชิตเนตน์ย

๙. เด็กหญิงตองกมด วิชิตเนตน์ย

หตงงวิชิตเนตน์ย ได้ประกอบอาชีพเป็นกนายคณามอยู่พักหนึ่ง

หตงจากได้เนตยบดเทศแถว แถวเวมเขารบราชการ เป็นผู้พพากษาคัด

พรรราชอกษญา กระทรวงยุดยธรรมเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๗ ออกกรบราชการเป็น

ผู้พพากษาคางงหวด กรงแวกทงหวดสุโขทัยเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๘ ย้าย

ไปประจำงหวดคาง ๆ เวอมา กรงสุคทายรบราชการเป็นผู้พพากษา

หตงนาคัดงหวดพทบุรี ได้เข้าประจำกระทรวงยุดยธรรม เป็นผู้

พพากษาคัดยุดยธณ เมอรวันที่ ๓๖ มีนาคม ๒๔๗๕ ไม่เคยมีงหวด

หตยราชการมารวมถึงบ้แถว คราษจนมีสุคทายทเสยงจศ กยงรักษา

ระดับการไปทำงานก่อน ๘.๐๐ น. เป็นปกติประจำวัน เริ่มนอนบ้เว

เมื่อนั้น ๒๓ กุมภาพันธ์ พ. ศ. ๒๔๘๘ ณ บ้านพักส่วนตัว ซอยแดง
 อุดม บางกระบี่ ไปอยู่โรงพยาบาล วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ ถึง
 แก่กรรมด้วยโรคเยื่อหุ้มสมองอักเสบ เมื่อเช้ามืดวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๘๘

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- พ. ศ. ๒๔๗๔ เภยจมาภรณ์มงกุฎไทย
- พ. ศ. ๒๔๗๕ เหรียญดอองพระนคร
- พ. ศ. ๒๔๘๓ ศรียาภรณ์มงกุฎไทย
- พ. ศ. ๒๔๘๔ ศรียาภรณ์ช้างเผือก
- พ. ศ. ๒๔๘๕ เหรียญช่วยราชการภายใน
- พ. ศ. ๒๔๘๖ เหรียญบรมราชาภิเศก
- พ. ศ. ๒๔๘๕ เหรียญจกภพรัตนมาตา

ศาลากลางจังหวัด

๒ มีนาคม ๒๕๕๘

เรียน นางประมัย วิจิตเนติชัย

ข้าราชการในศาลากลางจังหวัด ขอแสดงความยินดีเป็นอย่างยิ่ง
ในการที่คุณหญิงวิจิตเนติชัย ผู้พิพากษาศาลากลางจังหวัด ได้ถึงแก่กรรม
ด้วยโรคเอดส์ของท้องอกแล้ว.

ขอแสดงความนับถือ

(ทตวงจำบุญเนติศาสตร์)

อธิบดีผู้พิพากษาศาลากลางจังหวัด

กระทรวงยุติธรรม

๕ มีนาคม ๒๕๕๘

เรียนนางประวีญ วิฑิตเนตน์

ได้ทราบข่าวด้วยความเสียใจว่า หลวงวิฑิตเนตน์ ผู้พิพากษา
ศาลอุทธรณ์ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๘ ด้วยโรคเยื่อ
ปอดอักเสบอย่างเฉียบพลัน ซึ่งนำความวิปโยคมาสู่บรรดาญาติและมิตรสหาย
ที่สนิทคุ้นเคยต่อกัน จึงขอแสดงความเศร้าสลดใจมายังท่าน ณ ที่นี้ด้วย.

ขอแสดงความนับถือ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

(พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม.

คำไว้อาลัย
ของ
พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์

ในโอกาสที่พระราชทานเพลิงศพคุณหญิงวิจิตต์เนติขันธ์ นางน้อย
วิจิตต์เนติขันธ์ ได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยในการที่จะจดพิมพ์หนังสือ
เพื่อเป็นมรดกพดด้วงแก่ข้าวยุติมาในงานนี้ ข้าพเจ้าเห็นสมควรที่จะได้รวม
ในการรกรุด แต่เมื่อเป็นเกียรติคุณนางวิจิตต์เนติขันธ์ได้ให้ โอกาสแก่ข้าพเจ้า
ที่จะได้แต่งมิตรไมตรีสังเคราะห์ช่วยเหลือ ในหมู่เพื่อนข้าราชการศุลา-
การด้วยกัน เพราะข้าพเจ้าอดจากเคยเป็นเพื่อนข้าราชการศุลาการร่วม
กับหลวงวิจิตต์เนติขันธ์เหมือนกัน ฉะนั้นจึงรับคำขอรองด้วยจดหมายยินดี

เกี่ยวกับข้อประวัติของหลวงวิจิตต์เนติขันธ์นี้ มีเหตุการณ์อยู่ตอน
หนึ่งที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปตรวจกิจการงานของหลวงวิจิตต์เนติขันธ์ คือเมื่อ
ราว พ. ค. ๒๔๗๓ รัชกาลที่๗ ข้าพเจ้าเป็นปลัดกระทรวง และหลวง
วิจิตต์เนติขันธ์เวลานั้นเป็นหัวหน้าผู้พำนักศึกษาคำลึงหรือคบุรีขันธ์ ข้าพเจ้า
ไม่เคยรู้จักหลวงวิจิตต์เนติขันธ์มาก่อน แต่ได้ยินกิตติศัพท์มาก่อนแล้วว่า
เป็นคนขยันเอาใจใส่ต่อกิจการงานในหน้าที่มาก ไม่เฉพาะแต่ในด้านกา
พิจารณาพิพากษาเท่านั้น แม้ในด้านการปกครองดูแลบังคับบัญชา
เต็มย่นพนักงาน สถานที่ราชการของข้าต ตลอดจนอาณาบริเวณ

เช่นการปลูกต้นไม้ในบริเวณศาล ทำให้สถานที่ที่สะอาดร่มเย็นงดงาม
 เป็นสง่าผ่าเผย หตวงวิชิตเนตตินัยก็ได้เอาใจใส่แต่จงใจให้มีการปลูกต้นไม้
 ใจ ตามปกติการปลูกต้นไม้ใหญ่ ๆ ให้มีความร่มเย็นเป็นที่พักอาศัยร่มเงา
 แก่ผู้มกจจรระเกะของกับศาลนั้น เป็นปัญหาว่าหน้าผู้พพากษาศาล
 จะต้องสนใจเอาใจใส่ถึงเพียงหรือไม่ แต่สำหรับหตวงวิชิตเนตตินัยได้
 มีปัญหาสงสัยเลย คุณหตวงวิชิตเนตตินัยเห็นว่าบริเวณศาลนั้นสมควร
 ที่จะได้รับความสนใจดูแลให้เป็นสถานที่อันเหมาะสมสมควรตามโอกาส
 และธรรมชาติจะอำนวย ยิ่งกว่านั้นโดยปกติตลอดภาคอีสานนี้ โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดบุรีรัมย์เมื่อ สมัยเดดตาที่ข้าพเจ้า ไปตรวจราชการ
 นั้นเป็นจังหวัดที่คนคานามาก ยิ่งการปลูกต้นไม้ใหญ่ ๆ แล้วยัง
 เกือบเป็นสิ่งที่แทบเหลือสงสัย แต่โดยอาศัยที่หตวงวิชิตเนตตินัยได้
 ทำความคิด ต่อ สนิท สนม กตม เกิดยอกับทางบ้าน เมืองไว้เป็น อย่างดี
 ต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่ให้เงาร่มเย็นก็ได้ถูกปลูกลงโดยความช่วยเหลื่อรวม
 มือของฝ่ายบ้านเมือง คือผู้ตรวจราชการจังหวัดในเวลานั้น เมื่อหัวหน้า
 ผู้พพากษาศาลได้มองไปไกล และทำงานในคานนี้คิดถึงเพียงนี้ ไม่
 ต้องสงสัยงานในคานนี้เป็นหน้าที่ของ ตัวโดยเฉพาะจะไม่ได้รับความเอา
 ใจใส่เป็นนอย่างดี

หตวงวิชิตเนตตินัยรับราชการในตำแหน่งผู้พพากษารวม ๓๐ ปี
 ตลอดเวลาทรับราชการ หตวงวิชิตเนตตินัยเป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็ง
 เป็นนอย่างยิ่ง ได้ดูแลกิจการในหน้าที่ของตัวโดยตลอด ประกอบด้วย

ความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เคยมั่วสุมได้ง่ายๆ ว่างพร้อยเลย สัมผัสด้วยพหุภาษา
 ทั้งหลายถือเป็นแบบอย่าง นอกจากนั้นในเขตว่างงาน หล่องวิชาคนแคบ
 ยังใช้เวลาดังสอนอบรมบุตรและธิดาคอยตนเองทั้งในด้านวิชาการ และ
 ความประพฤติ ส่วนกิจของหลวงวิชาคนแคบมีความสนใจวิชาประ
 คตพอเพิ่มเติมเสมอมา ตามที่ข้าพเจ้าได้ทราบ นับได้ว่าหลวงวิชา
 คนแคบนอกจากเป็นหัวหน้าพหุภาษาแล้วตลอด ยังได้ปฏิบัติตนเป็น
 หัวหน้าครอบครัวที่ดี ทราชมารศาสตร์ธรรมได้ดียุติเย็บบุคคลเช่น
 หลวงวิชาคนแคบ นี้จึงนับได้ว่าได้ดียุติเย็บพหุภาษาที่แบบอย่าง
 ที่ดีไปคนหนึ่ง อย่างไรก็ตามมรรณกรรมนั้นไม่มี ได้ที่สำราญจะหนัก
 เตียงได้ หลวงวิชาคนแคบได้เจ็บป่วยมีอาการเหตอกความสำราญของ
 แพทย์ และเหตุสุดวิสัยถึงความสำราญของภรรยา และญาติพี่น้อง
 ทรกจะเย็บยารักษา

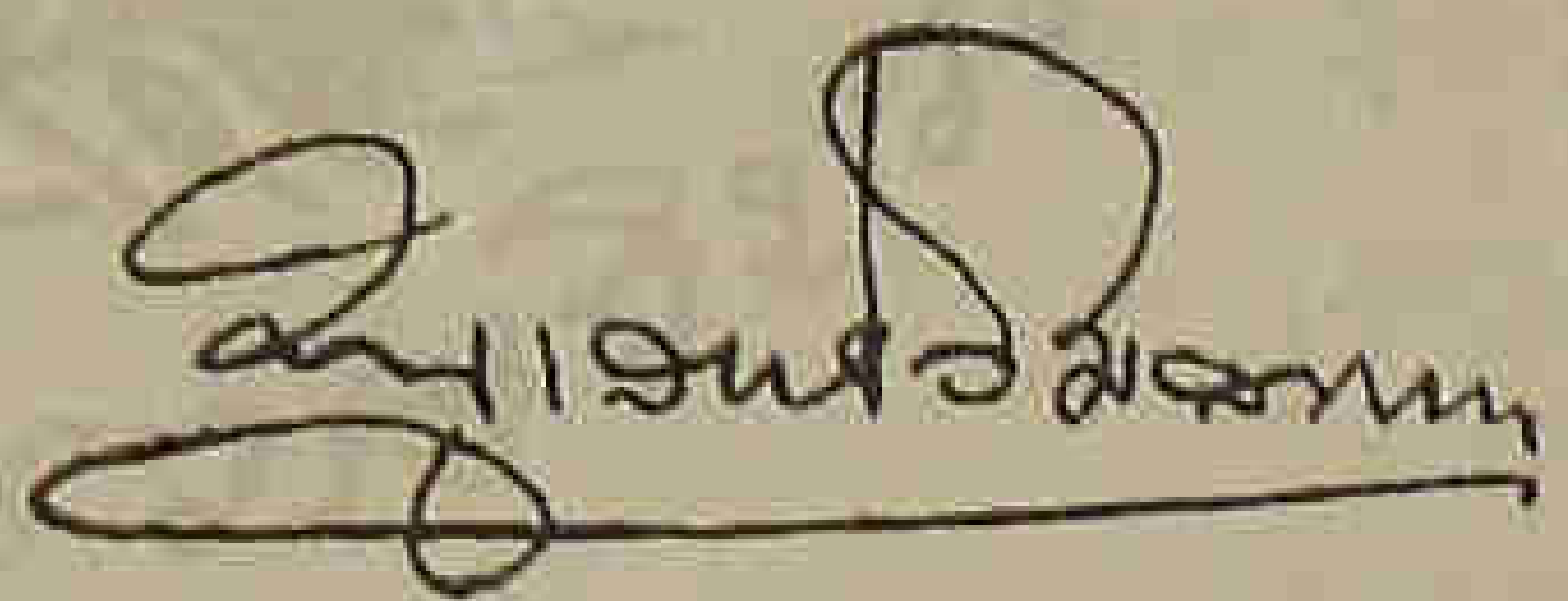
พวกเราอยู่ข้างหลังได้แค่จะรำลึกถึง และดำรงใจคงจิตต์
 อธิษฐานขอให้วิญญาณของคุณหลวงวิชาคนแคบ เมตเมอขงมชวดอยู่
 ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยดีอย่าง สัมบูรณ์จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ
 เทอญ.

(Handwritten signature)

(พระยาตักพัตร์ธรรมประคัตร์)
 วันที่ ๓๒ เมษายน ๒๔๘๘

คำไว้อาลัย

เพื่อนผู้พิพากษาโดยมากรู้จักคุณหลวงวิชุดเนคินัย (ชิต วิชุดเนคินัย) และทราบดีว่า นอกจากเข้มแข็งในหน้าที่ราชการแล้วท่านยังเป็น
ผู้ที่เอาใจใส่ต่อการศึกษาของบุตรศิษย์ยากที่ระหัดจวบ คุณหลวงวิชุด
เนคินัยได้มารับราชการร่วมกับชาวพม่าที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ตั้งแต่เดือน ๑๗
มีนาคม ๒๔๘๕ จนกระทั่งลาไปรับราชการที่ศาลฎีกา เมื่อ
เดือน ๒๔ กันยายน ๒๔๘๖ แม้อายุจะเจ็ดสิบเศษแล้ว ก็เป็นทป.พิเศษ
แก่ข้าพเจ้าทำหน้าที่เป็นผู้ มอริษะออกคำสั่งได้ และเข้มแข็งในการงาน
สู้รบกับทหารพม่า โดยได้ช่วยพิจารณาพิพากษาคดีของศาลอุตรดิตถ์
ให้สำเร็จไปมากมายแต่รวดเร็ว การที่ คุณหลวงวิชุดเนคินัยได้ถึง
แก่กรรมโดยปัจจุบันทันด่วนจึงเป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่ง และทำให้
ราชการตุลาการขาดคนเข้มแข็งและซื่อสัตย์สุจริตไปคนหนึ่ง ขอให้
ดวงวิญญาณของท่านจงประสบความเกษมสำราญ ในสัมปรายภพนั้น
เทอญ.

กาเวอาลัย

คุณหญิงจรัสพรพรรณ ได้กราบลาคุณหญิงจรัสพรพรรณ ในตำแหน่งผู้พิพากษา
ศาลอุทธรณ์ เมื่อมาต้องกลับไปเช่นนี้ ย่อมเป็นทุกข์แก่เพื่อนผู้พิพากษา
ศาลอุทธรณ์ด้วยกัน คุณหญิงจรัสพรพรรณ ได้กราบลาคุณหญิงจรัสพรพรรณ โดย
ความเรียบร้อยแต่ความอดสู้อันนี้ บัดนี้ราชการศาลอุทธรณ์ได้ขาด
กำลังดีไปเสียคนหนึ่ง.

ศรีสุพรรณ

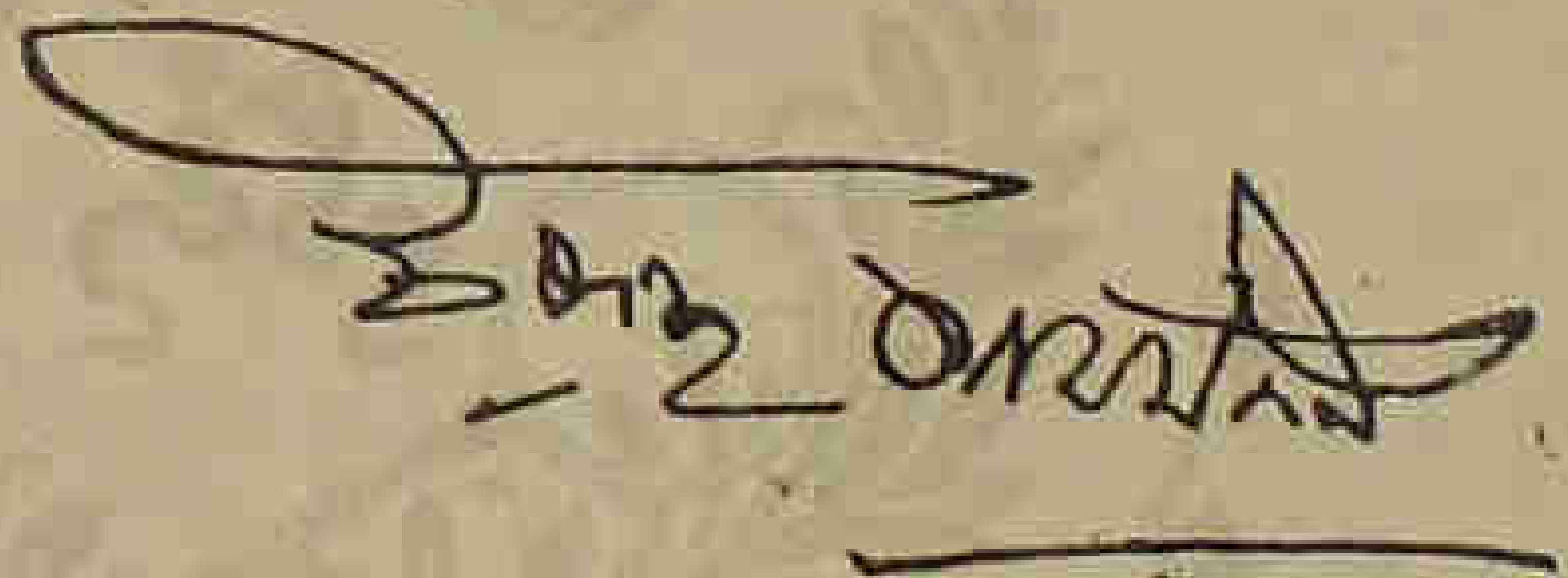
วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗

คำไว้อาลัย

คุณหญิงวิจิตต์เนติขันธ์ เป็นคุณดาการผู้ควรแก่การเคารพ ท่านได้
ดำรงตนมาแต่ด้วยดีแต่หนึ่งหนึ่ง ทั้งในปัจจุบันจนถึงอายุชยก็ดำรงไว้
ซึ่งศักดิ์ศรีของคุณดาการตลอดมา ท่านได้บำเพ็ญคุณให้เป็นคุณหลักฐาน
โดยเฉพาอย่างยิ่งในศักดิ์ศรีเกียรติยศชื่อเสียง เกียรติคุณบริบูรณ์ตลอด
ปราศจากการด่างพร้อย ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมมีความเคารพ
เลื่อมใสในมรณกรรมของท่าน ที่ได้สั่งเสียทางขนิมิตรแต่สุภาพภาษา
ที่เป็นแบบฉบับอันดีงามไปผู้หนึ่ง

เศษกุศลสมณบุญใด ๆ ที่คุณหญิงวิจิตต์เนติขันธ์ ได้บำเพ็ญมาแต่
นั้น ขอกุศลสมณบุญนั้นได้บรรพกาลตลอดให้ท่านประพบแต่ส่วนดีสุขใน
ดัมปรายภาพนั้น เทอญ.

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๓๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

คำไว้อาลัย

คุณหลวงวิจิตเนตินัย

คุณหลวงวิจิตเนตินัย กับข้าพเจ้าได้รู้จักกันเคยกันมาเป็นเวลา
กว่า ๓๐ ปี ได้เรียนกฎหมายด้วยกัน ระหว่างเรียนกฎหมายพวกเรา
๓-๔ คน นอกจากข้าพเจ้ากับคุณหลวงวิจิตเนตินัย แล้วอีกคือคุณหลวง
บวรพิษณุวรยาจัตรา (ต้นยศบวรพิษณุวรยาจัตรา) กับคุณหลวงสุนทร
นุยกกิจ (เล็ง ตบรวงศ์) ได้คูหนังสือร่วมกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ความเห็นกันในวิชากฎหมายเกือบทุกวัน เราจึงมีความรักใคร่ชอบพอ
กันมาก เมื่อข้าพเจ้าทำการสมัครคุณหลวงทั้ง ๓ คนเป็นเพื่อนเจ้าบ่าว
ครั้งเมื่อได้แยกไปรับราชการต่างจังหวัด ก็ได้ติดต่อกันอยู่เสมอ ใน
ขณะเรียนกฎหมายคุณหลวงวิจิตเนตินัยเป็นมุขขนิพนธ์ แต่มี
ความฉลาดเฉลียวจึงสนใจการอ่านคำพิพากษาศฎีกาเพื่อประกอบความคิด
ความเห็นคุณหลวงวิจิตเนตินัยจะอ้างโดยละเอียดตั้งแต่เทศคดีของคำ
พิพากษาศฎีกา ใครใจทัก ใครจำเลย เรื่องอะไร บางเรื่องยังอ้างไป
ถึงว่ากรรมกรศาลฎีกาคนใดเป็นผู้ตัดสินอีกด้วย แต่คุณหลวงวิจิต
เนตินัยเป็นคนใจร้อน ต้องการความรวดเร็ว การพูด กิริยาท่าทาง
รวดเร็วไปทางนั้น ลังนกนางพายนั่น แม้ว่าข้าพเจ้าไม่เคยร่วม
ราชการกันเลย ก็เคยทราบข่าวทำงานเร็ว และประสงค์จะเร่งรัดงาน
ทั้งนี้ จากคำบอกเล่าของท่านผู้พิพากษาชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งเล่าจากครั้ง

ที่ทำงานเป็นชาวหลวงยศิรรวมคุณหลวง วิชิตเนตินัย อยู่ได้บังคับบัญชา
 ท่าน เคยหนึ่งพิจารณาคดีร่วมกันเรื่องหนึ่ง ซึ่งเมื่ออุปอลตามคำให้
 การจำเลยจำเลยรับสารภาพ โจทก์จำเลยไม่สู้พยายาม คุณหลวง
 วิชิตเนตินัยได้ลงมาเขียนคำพิพากษาคดีนั้นทันที แต่เห็นว่าเขียนขอความ
 ยืดยาวมาก เขียนเสร็จก็อ่านคำพิพากษาให้โจทก์จำเลยฟัง ท่านผู้เฒ่า
 จำท่านประหลาดใจที่เวลาอ่านคดีเหมือนจะนานกว่าเวลาเขียนซึ่งแจ้งตั้งว่า
 เขียนคำพิพากษานั้นได้เร็วเหลือเกิน แต่ระเพื่อนอัยการของข้าพเจ้าบาง
 คนซึ่งเคยร่วมราชการกับคุณหลวงวิชิตเนตินัยก็เคยเล่าว่า ในบางวัน
 ก่อนข้างเช้ามากก่อนเจดีย์ทำงาน ก่อนเจดีย์นั้นก็สู้พยายาม คุณหลวงวิชิต
 เนตินัยให้คนมาตามไปศาลโดยแจ้งว่าทราบว่าพยายามแล้ว ให้อัยการ
 ไปดูเห็นคดีคดีหลวงวิชิตเนตินัยเป็นคนอ่อนโยน เป็นที่ขอบพอรักใคร่
 ของเพื่อนฝูงจึงเป็นที่แน่ใจว่าบรรดาท่านทูลจกหรือคนเคยกับคุณหลวง
 วิชิตเนตินัยยอมต่อองมีความอดทนแล้งกลายในศาลที่คดีหลวงวิชิตเนตินัย
 ได้มาจากไปเสียเช่นนั้น.

หลวงอรอดปริษาชนูปการ

๓๑ เมษายน ๒๔๘๗

คำไว้อาลัย

แก่

คุณหลวงวิจิตรเนตินิย

ข้าพเจ้าเพ่งรำลึกคุณหลวงวิจิตรเนตินิย เมื่อปดายเป็นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ในคราวที่ข้าพเจ้าย้ายจากตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ไปเป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๓. ที่ศาลจังหวัดนครราชสีมา อันเป็นที่ ตงภาค ๓. ซึ่งขณะนั้นคุณหลวงวิจิตรเนตินิย รับราชการเป็นผู้พิพากษา ประจำศาลอุทธรณ์ จึงได้ร่วมรับราชการในศาลเดียวกัน แต่ต่อมาเป็นเวลา ๒ ปีเศษ คุณหลวงวิจิตรเนตินิย จึงได้ย้ายจากศาลจังหวัดนครราชสีมา มาเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาล จังหวัดนนทบุรีใน พ.ศ. ๒๔๘๓ และข้าพเจ้าได้ย้ายจากข้าหลวงยุติธรรมภาค ๓ มาเป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๓ ซึ่งตั้งที่ทำการอยู่ที่ศาลแขวงพระนครใต้ จังหวัดพระนคร ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ในปีเดียวกัน เป็นอันว่าคุณหลวงวิจิตรเนตินิย ได้ร่วมราชการอยู่ในภาคเดียวกันกับข้าพเจ้าอีกครั้งหนึ่ง จนปดายเป็นผลุศจิกายใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าจึงย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา. ตลอดเวลาที่คุณหลวงวิจิตรเนตินิย ได้รับราชการร่วมศาลเดียวกันกับข้าพเจ้า ณ ภาค ๓ ได้รักษาราชการแทนข้าพเจ้า ในเวลาที่ข้าพเจ้ามีราชการไปยังศาลต่าง ๆ ในภาคนี้ มาโดยความเรียบร้อย และตลอดเวลาที่รับราชการในภาค ๓ ด้อยกันมา.

คุณหลวงวิจิตรเทคนิย เป็นผู้ท่ชอด้กยเส้จริต ค่ชหน้าท่ราชการ
 อยางเครงครต ท่การงานรงดเร็ว หม่นจย่นเอาใจได้ค่อหน้าท่การงาน
 เป็นอยางดี ในทางล่จนตจกเป็นมุกตมอชยาศัยโอบอ้อมอารี เออเพอ
 เลอแผ่ แก่เพอปล่งแเดะม่วจกมกกนอยางเหมาะสมม คกรได้รบความ
 ชมเชย ได้พบปะชวาพเจ้าเมอครั้งล่ดท้ายราว ๆ กลางเคือนกุมภาพนช
 พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังจากนหมมาเมอคณเคือนหมนาคม ๒๔๘๘ ชวาพเจ้าได้
 เห็นชวาอในหนังสือพิมพ์รายจ่นจ่า คุณหลวงวิจิตรเทคนิย ได้ล่งแก่กรรม
 เลี้ยแลง เมอจนค ๓ มษาคม ๒๔๘๘ ชวาพเจ้าใจหายแทบไม่เชือจ่า
 เป็นความจริง เพราะเทาท่เห็น คุณหลวงวิจิตรเทคนิย เป็นม่วร่างกาย
 ล่มบวณใหญ่โตแข็งแรง ไม่น่าจรม้อายล่น เช่นน จ้งเป็นท่น่าเลี้ยตาย
 ชวาราชการท่ชอด้กยมนกงค่อราชการไปม่วหนึ่ง แต่เมอจรดกล่งจ่า
 ล่งชวาอของคนเรา ย่อมค่อแก่เจ็บตาย ชงทุกคนยอมท่นไมพ่น ไม่
 ชากเร็วเทานน กก็ตายคองามป่วจิดกเลี้ยได้.

ในที่สุดนชวาพเจ้าชอชอมคณท่เจ้าภาพเดชอ ให้ชวาพเจ้าเขียน
 คำไร้อาดัย แก่มุกตล่งล่นไปแลงในงานพระราชาทานเพลิงศพไพครงน
 ชวาพเจ้าชอชอมชวานให้คองวิญญานของมู่ล่งล่นไปแลงจงอยู่ในล่จรวรค
 แดะชอให้ชวยดตบันคาง ให้แก่ครชอมคร่วทุกคนของมู่ล่งล่นไปคอยู่
 เบอหงตั้ง จงอยู่เย็นเป็นล่จ แดะเจริญย้ง ๆ ชนไปเทอญ.

นนทประชา

บุคคลผู้หาไถ่ยาก

เมื่อได้ทราบข่าวทางวิทยุ ภาคกลางวัน ประกาศเมื่อวัน
มกราคม ๒๔๘๘ ว่า คุณหลวงจรัสเพ็ญ ได้ลงแก่กรรม กำหนด
รตนาศพนันนุณ โรงพยาบาล กระทำให้ชาวเจ้านงงแตรรู้สึกเศร้า
สลดใจในเมื่อทราบความตายของเพื่อน อันเกิดขึ้นโดยกะทันหัน ก่อน
เพียง ๒ วันยังได้พบนายชาญมงคล จรัสเพ็ญ ผู้พหุภาษาที่าดจังหวัด
กาฬสินธุ์ บุตรชายคุณหลวงจรัสเพ็ญ ก็เมื่อทราบความบังเอิญเจ็บแต่
อย่างไร เพื่อนผู้มกาดงกายทงแข็งแรงแตรกระปรี้กระเปร่า ได้รู้ความ
สังขเพราะความมรณเสียแล้ว คงเหลือเพื่อนผู้เจ้าวิชากฎหมาย
พ.ศ. ๒๔๖๕ รวมกันถึง ๓๓ คน ยังคงรับราชการในกระทรวงยุติธรรม
ขณะนเพียง ๓๐ คนเท่านั้น.

ชาวเจ้ารจกคุณหลวงจรัสเพ็ญ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ กระทรวง
กฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมรวมกันมา ครอง
เรือนไม้ชนเดียวทาส์เหลือง อยู่ติดตึกเนตบณทิตยส์ภำปัจจุบัน ซึ่ง
เรือนนั้นใครอแตรปลุกส์วางเบนรำนชายอาหารขณะน คุณหลวงจรัส-
เพ็ญเป็นเล็มยนเนตบณทิตยส์ภำ ชาวเจ้าเบนเล็มยนศำดแพ่งอยู่ใกล้
กัน จึงพบประคั้นเคยกนทงขณะนโรงเรียนกฎหมายแตรรับราชการเล็มยน
ทงยังได้สอบได้วิชากฎหมายภาค ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ แตรภาค ๒ ในปี
พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้พร้อมกัน เขามกหัดเบนผู้พหุภาษาฝึกหัดในปี พ.ศ.

๒๔๖๗ และได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พพากษาในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พร้อมกันออก
 ด้วย คณออกกราบราชการเป็นผู้พพากษาต่างจังหวัดในชั้นแรก ต่าง
 แยกย้ายกันไปคนละจังหวัด ทางใต้อัน คุณเหตุองวิชิตเนตินัยไปอยู่
 จังหวัดสุโขทัย ข้าพเจ้าไปอยู่จังหวัดนครราชสีมา แต่คงติดต่อกัน
 คราวกันเสมอมา ครั้น พ.ศ. ๒๔๗๐ คุณเหตุองวิชิตเนตินัยเป็นผู้
 พพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ ข้าพเจ้าเป็นผู้พพากษาหัวหน้า
 ศาลจังหวัดมหาสารคาม จึงได้อยู่ใกล้เคียงเขตจังหวัดติดต่อกันได้พบปะ
 กัน และ พ.ศ. ๒๔๗๐ คุณเหตุองวิชิตเนตินัยย้ายไปจังหวัดบุรีรัมย์
 ข้าพเจ้าก็ไปอยู่จังหวัดสุรินทร์ เขตจังหวัดติดต่อกันอีก ในครั้งสุดท้าย
 ได้มาร่วมกันที่ศาลอุทธรณ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และได้รับรับประทาน
 อาหารกลางวันเป็นประจำ จนข้าพเจ้าย้ายไปจังหวัดนครราชสีมา ทั้งนี้
 เพื่อแสดงว่าข้าพเจ้ามีโอกาสได้ทราบอุปนิสัยใจคอและความเป็นอยู่ของ
 คุณเหตุองวิชิตเนตินัยได้อย่างแท้จริง.

คุณเหตุองวิชิตเนตินัย เป็นบุคคลที่หาได้ยาก สุ่มคามขอทักถาม
 ข้างกัน เพื่อนฝูงญาติมิตรผู้รู้จักคุ้นเคย ย่อมทราบและรับรองคามคำ
 ทักถาม เพราะคามธรรมดาบุคคลโดยทั่วไป ที่จะต้องทนวางตนในคาม
 เป็นอยู่ของตนอย่างขย งามแต่ความดีทุก ๆ อย่างนั้นหาได้ยาก แต่
 เฉพาะคุณเหตุองวิชิตเนตินัยแล้ว ในคามประพฤติและในทางปฏิบัติ
 ทอดออกมาไม่เศษประพฤติแต่ปฏิบัติในสิ่งใดที่เห็นว่า ไม่ควรประพฤติ
 ไม่ควรปฏิบัติ ไม่เคยเห็นการพพนั้นทอดออกชีวิต ไม่เส่งสุราเมรัย แม้

บุหกรักไม่สู้บ ไม่เคยประพฤติผิดใจในคู่ครอง เป็นอันว่าไม่เคยแต่ต้อง
 หญิงอื่นใดเลยในชีวิต ส่วนในการปฏิบัติราชการก็มีความตั้งใจดี มุ่ง
 ถึงผลด้วยเจตนาตัวอย่างยิ่งยวด และสิ่งทีควรเทศนุสอย่างยิ่งก็คือ
 ความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การอย่างชาวข้าราชการ ซึ่งนอกจากที่
 ตนเองจะประพฤติแต่ปฏิบัติแล้ว ยังได้กวดขันผู้อยู่ในบังคับบัญชา
 ประพฤติตามด้วย ทั้งยังพราศแจงแนะนำแก่จะให้บุคคลอื่นกาดหน้า
 มีเสียมย่นค่าตทเคยอยู่รวม ได้เคยถูกบังคับกวดขันให้ศึกษาวิชา
 กฎหมายจนเรียนสำเร็จ และได้เข้ารับราชการเป็นผู้พพากษาอยู่ขณะ
 มีถึง ๒ คน ซึ่งพูดได้วาเพราะเหตุองจิตตเนตนิยแท้ ๆ ที่ได้มีโอกาศ
 ถึงเช่นนน.

บุคคลผู้ไม่ถูกตำหนิ ย่อมไม่มีในใตกลันใดคุณเหตุองจิตตเนตนิย
 ย่อมถูกตำหนิอยู่ด้วยฉนนัน แต่คุณเหตุองจิตตเนตนิยที่มีตงนตำหนิ
 เบนการปตาดทงามูอนทวา สุกตำหนิเพราะการกระทำตมุงเคตนาแต่
 ความคเบนทตง กอตงอยใความตออย่างตงเคเรยค ไม่มยอมให้หยอน
 ผอนฉนใกรณใด ๆ ฉรนนบางเวตบางโอกาสจึงไมเบนทชอบอาธมฉน
 ผูอนอยู่าง เช่นใการนคหมาย คุณเหตุองจิตตเนตนิยเบนผู้ตรงคอ
 เจตท หรทไมเบนไปตามนคแต่ฉ ฉนไม่ถูกใจ แต่อาจไมรออยู
 เพราะฉิตนคฉนคาย ทั้งบางโอกาสก็รับราชการอยู่างจงหงค ผู้ใด
 ประพฤตคทไม่ชอบ เช่น ่งพสุรามีนเมาเอระหรือเตนการพชนนหรือ
 ประพฤตคทไมเบนธรรมไมสุจริตแต่ฉ เป็นอนว่าคุณเหตุองจิตตเนตนิย

เกลียดกันถึงไม่ยอมร่วมมัลมาคมด้วย.

จะด้วยเหตุใดก็ไม่ได้ซักถามได้ เมื่อระหว่างรับประทานอาหาร
กลางวันด้วยกัน คุณหลวงวิชุดเนตินัยได้เคยปรารภอยู่บ่อย ๆ ว่า
เมื่อนั้นเมื่อนั้นจะหมดอายุชย คือจะตาย ยังได้หวังเราดอเด้นจ้าววันตาย
ดีจริง เพราะไม่เอาใจใส่เลยจำไม่ได้ ว่าทำไมบอกกำหนดตายได้จะเป็น
บ่ไหน แต่จำได้เถา ๆ ว่าไม่ใช่ชอกชานนัท ซึ่งแต่จูปบับบักเสยตาย
เอาจริง ๆ.

คุณหลวงวิชุดเนตินัย ผู้บาเพญคนคงอยู่ในความดี ได้บรรล
จุดหมายปลายทางซึ่งทุกคนต้องประสงค์ ได้รับความสำเร็จเพราะ
ความมรณแต่ด ซึ่งในระหว่างมีชีวิตอยู่ ในส่วนอื่นจะเป็นอย่างไรก็
ตาม แต่ในความซอส์คยส์จวิตในหน้าที่ของท่านผู้ได้ปฏิบัติแล้วด้วย
ความสมบูรณ์ จึงเป็นทนายเสยตายที่ไต่เสยตุลาการผู้มั่นคงในคติธรรม
ส่วนสำคัญที่สุดในหน้าที่นี้ และหวังในคุณธรรมว่าคงจะได้ส่งผลให้ได้
ประสงค์ในสัมปรายภพนั้นเถิด.

หลวงอาทวคตวิธานกูร์

คำไว้อาลัย

เนื่องจากคุณเปรมชัย ภริยาของคุณหญิงจิตเพ็ญเห็นว่าคุณเคย
เป็นเพื่อนเก่าแก่ของคุณหญิง จึงขอให้ผมได้เป็นคนหนึ่งเขียน
คำไว้อาลัยให้คุณหญิง ในการที่ท่านต้องจากไปไม่มจนกลับครองน ผม
รู้สึกว่าเป็นเกียรติที่ได้สนองบรรดาความตั้งใจ.

ผมได้รู้จักกับคุณหญิงเป็นครั้งแรกเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๖๒ คือ
ผมได้ย้ายมารับราชการเป็นครูโรงเรียนเทพศิรินทร์ ซึ่งคุณหญิงรับ
ราชการเป็นครูอยู่ก่อนแล้ว เราทั้งสองมีนิสัยใจคอถูกกันมาก เนื่อง
จากอายุยังไม่ถึง ๒๐ ปีด้วยกัน, แต่คุณหญิงก็สนใจในวิชาการมาก
รูปร่าง ๆ ผมได้ชักชวนให้คุณหญิงเรียนกฎหมาย โดยให้เหตุผลว่า
เป็นครูมีรายได้น้อย คุณหญิงว่าตั้งใจจะเรียนกฎหมายอยู่แล้ว ใน
ต้นปี ๒๕๖๓ คุณหญิงและผมก็ชวนกันตาออกจากครูพร้อมกัน ใน
การศึกษากฎหมายรู้สึกว่าคุณหญิงมีความตั้งใจและความพยายาม
อย่างเข้มแข็ง เวลาสอบได้คุณหญิงสามารถสอบได้วิชาแพกษาฎีกา
และข้อใจทักจำเลยได้อย่างแม่นยำ ซึ่งเวลาเรียนเพียง ๒ ปีเศษ คุณ
หญิงสอบได้กฎหมายได้แบบเนียบขนาด.

ก่อนที่คุณหญิงและผมสอบกฎหมายได้ ๓ ปี คุณหญิงพร้อม
ทั้งคุณหญิงฉวีวรรณา และผมยังเอ็นดูได้เป็นทนายความร่วม
สำนักงานเดียวกันนอกเป็นเวลา ๓ ปีเศษ แล้วจึงได้เข้ารับราชการ
ผูกพันผูกพันในสมัยเดียวกัน ในการเป็นทนายความคุณหญิงเป็น

ผู้ใดสามารถคนหนึ่ง คุณหญิงเคยจกคิดเรื่องทศนตลาตบ้านหมี่ ในชั้น
 ค้างคานแต่ระคางคอกทอรวมทางฝ่ายคุณหญิงแพ แต่ในชั้นฎีกาถัดขึ้น
 ทำชื่อเสียงให้แก่คณะของเรามาก.

เมื่อคุณหญิง คุณหญิงสร้อยศรีอำนวยแถมได้ย้ายมารับ
 ราชการในกรุงเทพฯ แล้ว เราทั้งสามต่างก็ได้มารับราชการร่วมกันที่
 ค้างคอกทอรวมอีก และยังได้เคยพูดเล่น ๆ ว่าเราจกกันตั้งสำนักงานว่า
 ค้างคอกใหม่ ค้างคอกใหม่ใครชดของ ยังรอกันแต่เงาเท่านั้น.

พูดถึงนิสัยใจคอกิจการประพฤติก่อนหญิงดีพร้อมทุกอย่าง ไม่
 เคยสู้บ่หรือ สว่างไม่แคระคอง ภารงานเข้มแข็ง เป็นที่รักใคร่ของ
 บรรดาบุตรจกนงนทุกคน เมื่อคุณหญิงต้องมอเนบไปโดยกระทันหัน
 เช่นนี้ ทุกคนมีความอาตยและเลียดายเนอย่างยิ่ง ขอให้ผดบุญ
 คุณจกนงนของคุณหญิงทได้กระทำมาแล้วแต่หนักถึง จงได้บ่นตาด
 ให้คุณหญิงมีความสุขสงนในภพหน้าชีวิต.

หลวงพิชัยเนจาก

วิจิตรนิพนธ์

คุณหลวงวิจิตรนิพนธ์ (วิจิตร วิจิตรนิพนธ์) (เดิมใช้ ชิต ช่าง
แต่งคุณ) เป็นเพื่อนเรียนวิชากฎหมายและสอบได้ได้เป็นเนติบัณฑิต
มีเคยจกกับข้าพเจ้าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อทางเขารับราชการแต่งก
แยกย้ายกันไปรับราชการในจังหวัดต่าง ๆ เป็นเวลา ๒๐ ปีเศษ เพิ่ง
มาจรมรับราชการที่ศาลอุทธรณ์ใหม่เดียวกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕.

ระหว่างคุณหลวงวิจิตรนิพนธ์รับราชการที่ศาลอุทธรณ์ คุณ
หลวงวิจิตรนิพนธ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยวิริยอุตสาหะอันเข้มแข็ง
ตลอดมา ทรงใจซึ่งเกียรติคุณแห่งตุลาการเป็นอย่างดี การจากไป
ของคุณหลวงวิจิตรนิพนธ์จึงเรียกได้ว่าเป็นการจากไปพร้อมด้วยความดี
งามด้วยพระพุทธรูปหนึ่งคือ “ สุกโต ผู้ไปดี ” ซึ่งเป็นศรีของวงศ์
ตระกูลตลอดกาลนาน.

รูป ชีรติ มจจัน รูปของสัตว์ทั้งหลายย่อมเสื่อมสิ้นไป
นามโคตุดิ นชีรติ แต่ชื่อและสกุลหาเสื่อมสิ้นไปตามไม่.

ประไพพิทยาคุณ

๒๒ มีนาคม ๒๔๘๗

คำไว้อาลัย

เมื่อจวนถึงกำหนดอันพระราชทานเพลิงศพคุณหลวงวิจิตรเนติพิสัย บังเอิญคุณนายประมัยภรรยาของคุณหลวงฯ ท่านนึกถึงเพื่อนฝูงเก่าแก่ของคุณหลวงฯ ว่าเพื่อนฝูงเก่าแก่ที่สนิทบางคน น่าจะได้ระบายคำไว้อาลัยเป็นสายตักษณอักษรให้ปรากฏในหนังสือซึ่งจะพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหลวงวิจิตรเนติพิสัย ตามত্রกของท่านด้วย.

ข้าพเจ้าเป็นเพื่อนทงเก่าแก่แก่ของท่านผู้วายชนม์และได้รับโอกาสให้ระบายคำไว้อาลัยดังกล่าวโดยผู้หนึ่ง จึงเป็นทชახชงยนิคในคจวมกรุณาชองคุณนายประมัยฯ อย่างยิ่ง.

คุณหลวงวิจิตรฯ กับข้าพเจ้าเป็นเพื่อนกันมากกว่า ๓๐ ปี เคยอยู่สำนักงานทนายความเดียวกันมา เมื่อสอบกฎหมายก็สอบได้เป็นเนติบัณฑิตในศกเดียวกัน ถูกเรียกเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมก็ถูกเรียกในศกเดียวกัน แต่ข้าพเจ้าจลาศนานน้อยกว่าท่าน จึงถูกเรียกเข้ารับราชการที่หลวงท่านหนึ่งเดือน ต่อแต่พ้นมาอันดับอาวุโสทางรับราชการ (หากใช้คำจลาศรับราชการทนน่าจะเหมาะสม) ข้าพเจ้าก็อยู่ในลำดับรองถัดจากคุณหลวงวิจิตรฯ ลำดับเดียวเรื่อยมาจนท่านถึงแก่มรณกรรม.

คงแต่รู้จักกันมา ข้าพเจ้าอคชมเซยไม่ได้ว่าคุณหลวงวิจิตรฯ เป็นผู้มีกจวมอดุคสำหระจริยธภพ อดยหชนแข่งในการงจวมมาก ความรูกค ทำอะไรก็รอดเร็วจ่องใจ เซียนหนังสือก็เร็ว อานก็เร็ว พุดก็เร็ว

เดินก็เร็ว ก็นั่งก็เร็ว และยังมีอะไร ๆ เร็วอีกหลายอย่าง ก่อนที่คุณ
 หลวงมาเป็นอุปพากษา เราเคยเที่ยวด้วยกันกันด้วยกัน ดันที่สนมกัน
 มากดูจนอง แต่เมื่อเป็นอุปพากษาร่วมกัน เราจึงจำเป็นต้องแยกย้าย
 กันไปตามจังหวัดที่ทางราชการส่งไป กตัญญูมาอยู่ศาลอุทธรณ์ด้วยกัน
 ได้ไม่นานเท่าไรนัก คุณหลวงวิจิต ๑ ก็หนีจากไปอย่างไม่มีวันจะได้
 พบปรกนอีก อันยังความวิปโยคอาลัยแก่เพื่อนฝูงที่สนิทสนมกัน.

แม้เราจะทราบกันอยู่ว่า เราย่อมต้องพลัดพรากจากกันในคราว
 หนึ่งก็ตาม แต่การจากไปของคุณหลวงวิจิต ๑ เป็นการจากไปอย่าง
 หืด ๆ รวดเร็วเหลือเกิน คุณหลวงเป็นคนที่รูปร่างสมบูรณ์แข็งแรง
 ไม่เคยปรากฏการเจ็บป่วยถึงล้มหมอนนอนเสื่อ แต่พอคุณหลวง ๑
 ลาป่วยเพียง ๘ วัน ใบตลบระบบหนักก็กลายเป็นใบตลบใบสุดท้ายไป โดย
 คุณหลวง ๑ มิได้หายป่วยกลับมารับราชการอีกเลย คุณหลวง ๑ จาก
 ไปแล้ว ไปยังสุคติภาพแล้ว ทั้งเพื่อนฝูงให้ระทมอยู่ในความคิดถึง
 ความอาลัย และต่อสู้กับความระทมทุกข์ในยุคลิ่งพุทธภาคต่อไป.

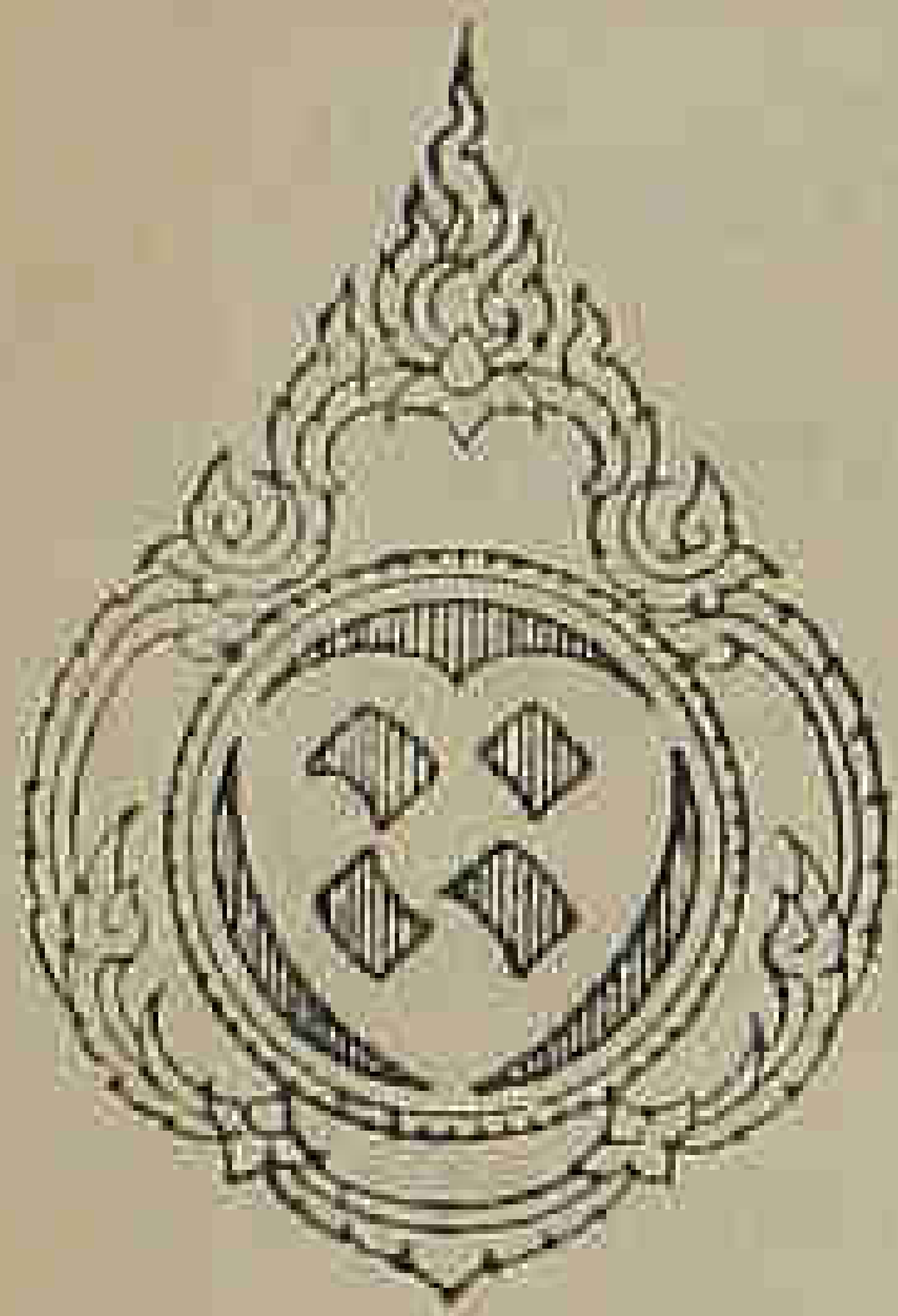
คุณหลวงวิจิตเนติขันธ์ ในสำเนาของข้าพเจ้า อะไร ๆ ก็อยู่
 โน้นนั่นนี่น่าสรรเสริญ แต่ฉันทนาในทางราชการนี้ดี พุดยากเหลือเกิน
 ทั้งคุณหลวงทั้งข้าพเจ้าตกที่นั่งอนตายนั่น เหมือนเกวียนซึ่งลากเชม
 กันอยู่ในชนบท มิได้เหมือนพาหนะยานยนต์ที่ไต่กันในเมือง ๑ และ
 หัดเมืองใหญ่ ๆ เสียเลย.

บัดฉันทนาในทางรับราชการ มิต้องพูดต่อไปแล้วสำหรับคุณ

ตลอดชีวิตเขตนัยปัยมิตรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอให้อิทธิพลของ
คุณเหนือเกล้าจงส่งมอบไว้ในความดี ซึ่งได้รับสั่งอนุเคราะห์ที่คุณพล
และบุตรธิดามีตราหยาบ ประกอบแต่จันทรอุทิศไปให้ตลอดกาลเทอญ.

จากหลวงสุวรรณอำนวย

สารนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช

บ้านชนนิกามอน บ้าง

วันที่ ๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

ทุก สมเด็จพระสังฆราช

ตั้งแต่ท่านเสด็จไปจากสังฆสภาแล้ว หม่อมฉันไม่ได้คำต่าจะได้
รับตายพระหัตถ์ก่อนเสด็จไปถึงหัวหมื่นใหม่ปีศาหะแรกขอเดือนกรกฎาคม
มาได้รับตายพระหัตถ์ซึ่งปรารถนามาจากสุราษฎร์ธานีแต่ประหลาดใจแฉะ
ก็ใจทง ๒ สถานที่ หม่อมฉันไม่ได้ไปเมืองสุราษฎร์ธานีที่บ้านคอกน้ำ
บมาแล้ว แต่คนจำได้อยู่บ้างว่าห่างอัสตเวเซียศึกเขาตงต่างปากกับ
บ้านคอกน้ำ แต่เรือนขานต์คานท์จะเบบอย่างไรหม่อมฉันไม่เห็นเมื่อ
เขาสร้างแล้ว

เรื่องตำนานเมืองสุราษฎร์ธานี หม่อมฉันพอจะทูลให้ทรงทราบ
ได้ตามพระประสงค์ เดิมมีเมืองท่าทองเป็นเมืองชนของเมืองนครศรี-
ธรรมราช ตั้งอยู่ริมทะเลในอำเภอบ้านดอนนอกเกาะปราบออกมา หม่อมฉัน
ไม่เคยไปดูเคยแต่แต่เรือผ่าน เขาชให้ดูว่าบ้านท่าทองอยู่ตรง นั้นแฉะ

เมื่อทำทางรถไฟจึงกระทางผ่านท่าข้าม ทั่วยศระดงกแก่การท่าสำรพาม
ข้ามแม่น้ำหลวง

จะพูดต่อไปถึงจินตณยเรื่องรอยพระพุทชบาทของกรมหมื่นพิทยาท
ตงกรณททาทนตรัสมา ในดายพระหคถ หม่อมฉนไม่ทราบจำกรมทพยเชอ
ได้หตกมาจากไหน แต่หม่อมฉนเห็นฉาเชอทงหตกเดิมแล้ว หตกเดิมนน
คือพระพุทชของคเคททรงอนุญาตเจดยสถานไว้ ๕ แห่ง คือ ที่ประสูติ
ทตรัสรู้ ที่ประทานปฐมเทศนา และที่เสด็จปรินิพพาน (พระชาติเจดย
หาได้ทรงอนุญาตไม่) เมื่อพระพุทชของคเขาพระนิพพานแล้ว พุทชส์วอก
บุชราแตกเจดยสถานทง ๕ แห่ง เพราะฉนพระชาติเจดยทแบ่งแจกไป
กือพระสถูปประดิษฐานไว้ ณ ที่ต่าง ๆ ๘ แห่ง จึงทรุดโทรมถึงสำปสูญ
ไปบ้าง มาจนถึงพระเจ้าอโศกมหาราชจึงไปเที่ยวค้นหา รวบรวมเอา
พระพุทชส์รัชชามาแจกจ่ายให้ไปเที่ยวทำพระสถูปประดิษฐานไว้ ณ ที่
ต่าง ๆ พระชาติเจดยเบนของเกคนบถอกนชนภายหตงพระบริโภคเจดย
ทง ๕ แห่งทกต่างมาซางค่น รูปเครื่องหมายในพระพุทชส์วอกเกิดฉน
ที่บริโภคเจดยก่อน ต้องเกิดมีทง ๕ แห่ง ที่ไหนจะเค้นที่ประสูติ รูป
เครื่องหมายปางประสูติฉนเค้นทำเป็นคอกบัวกบรอยพระบาท มีปรากฏ
อยู่ในดายจำหตกทพระสถูปเจดย ก็ถูกตามฉิเควาระที่ในหนังสือปฐม
สมโพธิ์ว่าพระโพธิ์ศค์ขยับแปลงอุทยาน “อศุโศกหมสุมิ โสภสส์” บน
คอกบัวเค้นแรกประสูติ รอยพระบาทก็หมายคตามฉาเมื่อทรงพระ
ดำเนินไป ๘ ก้าว บนแผ่นทองที่ท้าวมหาพรหมเอามารองรับเค้นแรก

ประวัติ หม่อมฉันเห็นว่ามุดเต็มของรูปรอยพระบาทจะเกิดขึ้นตั้งกตาว
มา ภายหลังจากมาศกภาพกันเป็นอย่างอื่น

ระเบียบแต่ตั้งเคารพของพระภิกษุ ที่ตั้งเต็มพระมหาสมณ ๆ แต่คง
อธิบายแต่ตรงแนะนำหม่อมฉันพิจารณาตามลำดับจากแสดง
การณคนเร่ถึงประทักษิณา เห็นงามทั้งภคกรรมและภควัต ทัศนธรรม
นั้น คือทรงพิจารณาภริยาแสดงความเคารพแก่โบราณเอามาเทียบใช้
ในสมัยปัจจุบัน ทัศนธรรม ททรงอนุเคราะห์พระมหากษัตริย์ผู้ทรง
ถวายเป็นสมพระองค์ ถ้าห้ามอย่าให้ถวายเป็นสมตัก

ในจดหมายฉบับหม่อมฉันจะทูลบรรเลงคัดค้านหนึ่ง สำหรับทรง
พิจารณา คือถ้าตั้งระเบียบจัดท้องกในการปกครอง หม่อมฉัน
พิจารณาจัดปกครองของไทย แต่เดิมเห็นจะกำหนดเขตเป็น ๓ ชั้นโดย
ลำดับกันเรียกว่า เมืองบ้านช่อง (ที่เขาใช้เรียกว่า "บ้านช่อง")
คือที่เรียกว่าอำเภอหรือตำบลเป็นของเขมร ไทยรับใช้ที่ภายหลัง
อธิบายของเขตต่าง ๆ ที่ดูต่อมาเห็นจะกำหนดดังต่อไปนี้ คือ

- ช่อง เป็นที่คนแรกไปตั้งรวมรวมกันอยู่ ยังไม่เป็นที่คน
- บ้าน เป็นที่ซึ่งคนไปตั้งบ้านเรือนอยู่ประจำเป็นที่คนแล้ว แต่

ราษฎรปกครองกันเอง

- เมือง รวมที่หลายบ้านมีรัฐบาลและโรงศาลปกครอง
- เมืองยังกำหนดต่างกันเป็น ๓ ชั้น คือเมืองชั้น (หรือเมืองเอก)

หัวเมือง และเมืองหลวง

พิเคราะห์คำที่เรียกเมืองชั้นแต่เมืองออกนั้น หมายความว่า
 เดียวกัน เช่นใช้คำทั้ง ๒ นั้นเรียกกรณีชนแต่กรณีออก หมายความว่า
 มชนใหม่ เมื่อผู้ปกครองประเทศใดให้จัดตั้งหมู่บ้านใดเป็นเมือง หรือ
 มีฉนวนเมื่อไปตั้งใดเมืองใด หรือมีเมืองใดมาขอโอนน้อยยอมอยู่ใต
 บังคับ ก็เรียกเมืองเหล่านี้ว่าเมืองชั้นหรือเมืองออก เพราะเพิ่มชนใหม่
 ทำนองเดียวกัน หัวเมืองนอกคือเมืองใหญ่อันเมืองชั้นอยู่ในอาณาเขต
 เมืองที่ตั้งนบนที่สถิตของพระราชามหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ
 หม่อมฉันคัดเห็นดังนี้

หม่อมฉันหวังใจว่าท่านเสด็จไปประทับที่ลำน้ำศักดิ์กุด จระตรง
 ลำน้ำศักดิ์ ลำน้ำห้วยหินขอให้ทรงระวังอย่างหนึ่งด้วยบางบมตอขบ ถาขบ
 กุดพอเป็นตุ่มรู้สึกคนจวนมา คองหาอะไรจะเป็นปูนกนกับหมากกัใดหรือ
 ขนงกัใด ถ้าทรงคุมเสด็จหนก หม่อมฉันเคยหงไปฉางมณฑกน
 เสด็จเห็นอนยงมแต่หมด จระเป็นคุ่มอยู่หนอยแดงกษบทรายไปเอง แต่มน
 ไม่เป็นเช่นนั้น ทงเจมนเคยกาเรขเป็นแมตอกแลบ หม่อมฉันเองถึงคอง
 หามกตบเข้าไปรักษาที่ในกรุงเทพ ฯ ถ้าหาอะไรแถมเสด็จก่อนแต่จกไม่
 เป็นไร ขอได้โปรดกำชับผู้ไปโดยเสด็จให้รู้กนไว้ แต่ฉางบางทบนั้นจะ
 ไม่มขงกัเป็นได้

คจรมิศจรแต่จระไปรด

ดํ ๒๖ ๒๕๓๖

หัวหิน

วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๒๗

กราบทุก ส้มเต๋จกรรมพระยาดำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมมาตงหัวหินแดงฉนวน เป็นโอกาสที่จจะรับตาย

พระหัตถ์ได้ตามเคยแต่จ

ขอประทานทุกตถาวรียงงานการเที่ยวให้ทราบฝ่าพระบาทคือไป

ตงแต่ถึงบ้านดอน วันที่ ๒๕ มิถุนายนแต่จ

วันที่ ๒๕ ไปเที่ยวโรงเต๋อชของบริษัท แต่ไปเจตาเย็นไม่ได้เห็น

เขาทำงาน

วันที่ ๒๖ เข้าไปดูโรงเต๋อชของบริษัท บ่ายไปเที่ยวขุนทะเล

วันที่ ๒๗ ฝนตกไปไหนไม่ได้

วันที่ ๒๘ ไปเที่ยวบ้านท่าทอง ตามที่ทราบมาคราก่อน มา

ได้ทราบบัดจว่าเขาเรียกท่าทองใหม่ ยังมีท่าทองอเทคคือไปอีก ซึ่งเป็น

ท่าทองเก่าอนจะได้กุดบรรยายทหลัง บ้านท่าทองใหม่นเป็นหมู่บ้านใหญ่

มทางไทยทงแขก มทางจตแตเรศ้เหว่า ถ้ามแขกผู้สูงอายจ้มาแต่ไหน

เขาบอกจ้มาแต่เมืองไทรเมอศวงไทยไปตเมือง ศลมแจ้งศความเช่น

ทำให้เขาใจว่าแขกพอกนเป็นเชลยลุดทอนมาใจกัน จากบ้านท่าทองใหม่

นี้ มีทางใหญ่ค้ดตรงไปทางตะวันออก ถ้ามเขาจ้เป็นทางไปอำเภอ

(เต็มเป็นเมือง) ถ้ามจ้นค้ชฐ้ทกตองกระแต

วันที่ ๒๙ ไปเที่ยวท่าทองอเท อยู่ใแนหน้าอกถาหนึ่ง ในอ่าจ

บ้านดอน แต่บอกคลองกระแจะออกไปทางตะวันออก เกศก็พาให้ไป
 ทัศน เพราะได้ความว่ามีโบราณวัตถุ ทำให้สงสัยว่าจะเปนเมืองเก่า
 ก่อแทนนแปดก ลังสัยว่าจะเปนอูทขัย และทกกระดก เขาอำชานบ้าน
 เรยกท่าทองออก หมายความว่าอยู่ตะวันออกแห่งท่าทองใหม่ แต่ไป
 ยากเหลือเกินเกือบไปไม่ถึง ด้วยอำชานดอนถึงบนทะเลจริง แต่
 ชาติเหลือเกิน เรือใหญ่ไปไม่ได้ ต้องไปเรือยนต์เล็ก แล้งไปถูกพาย
 ฝนคนชดนาเขาเรือ แดกกระนนเรือกอดล้าห์ไปติดโคลน เข้าปากน้ำ
 ไม่ได้เพราะเดินผิดร่อง ต้องเขนกนออกก้อยชานาจนจ้งหลุดเข้าปากน้ำ
 ไปได้ เข้าไปไม่ได้ไกลกถงหมู่บ้านปากน้ำท่าทอง รับคนนำทางจากนั้น
 นำไปออกเดยงเดยงกถงเขาทองตาตงมาตกนา ทเซงเขามลระพานนาแค
 พงเสยแฉง ชนทางลระพานพงนน ทเซงเขามบ้านเรือนปลุกอยู่ เขาพา
 ชามเนนไปถงเขาอกถกหน่ง เรยกอำเขาพระนิม ทเซงเขามโคกรูป
 ล้เหลยม บนโลกมแทนก็ตาเหลดอง มีพระพุทชรูปศิลาแดงชำรุดตง
 อยู่บนแทนบนโลกนน ล้องโทเนนงาเศยเบนใบล้ลหรือจหารมาก่อน
 ต่อแดงหารนนไปกเบนทางจนเขา ไปไม่ล้งนกกถงถ่า ทปากถาทาเบน
 ก้าแพงแกงกน ตรงกถางเบนชอง เดมเบนช่นปรดแต่พงเสยแฉง เหลด
 แต่บ้านปรดอยู่บ้านหน่ง ฤดกเบนรูปยักษยนบนหตงเลด สมอคน ๆ แต่
 เก่า ชาวบ้านว่าอกบ้านหน่งเบนรูปมษยี่ ชาวถองปรดจางหงคเขา
 ไปไว้ในเมือง ตามชองพนมบนโตลงถ่าเบนพนตา ในถ่าแต่ทก้าแพง
 แก้วเต็มไปด้วยพระพุทชรูปต่าง ๆ แต่จล้งเกศว่าทำคดยอระไรเมื่อครั้ง

ใหม่ไม่ได้ เพราะถูกซ่อมใหม่เสียหมดแล้ว พังชาวบ้านแต่ตั้งความ
 ปรารถนาถึงพระนอนองค์ซึ่งเป็นประธานอยู่ในถ้ำ ว่าพระองค์เดิมนุ่ม
 นุ่มไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ ซึ่งได้พอกซิเมนต์เสียใหม่แล้ว เห็นจริงเรียกจาก
 เขาพระนม เมื่อก่อนพอกซิเมนต์ได้ชัดปูนเก่า (ซึ่งยุ่ยนุ่มน่ม) ออกพบ
 ปูนชั้นใหม่ชัดของอกทหนึ่ง ตามอกชนนทาให้เขาใจได้ว่าถูกซ่อมแซม
 มาเสียหลายยุคแล้ว แต่สังเกตดูตรงฐานพระนอนอยู่ กับทั้งนางองค์เป็น
 พระทรงเครื่อง สังเกตเห็นว่าทั้งหมดนั้นจะไม่ได้ทำก่อนยุคกรุงเก่าขึ้นไป
 ตามฐานมัจฉารักษตปูนบ้าง เขียนด้วยสีบ้าง เป็นหนังสือไทยกม จมกม
 แต่โดยมากไม่มีแก่นสารอะไร นอกจากบอกกล่าวไครษุณระ มีแต่ที่พระ
 นอนองค์หนึ่งค้อยมสาระ แต่ก็เป็นจารึกใหม่ ๆ มืดจางว่าดังนี้

“ชนปรักรักกาญจนาเขตร เป็นผู้ปฏิสังขรณ์พระองค์นี้ ดำรงเมื่อ
 วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ออกคำสั่งถึงพระวสุทตธสังกรามรามภักดี
 เจ้าเมืองท่าทองคนก่อน ผู้สร้างวัดนี้ ได้เสียเมืองแก่พม่า เมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๒๘”

พ.ศ. ๒๔๗๘ นนจาภักดี ตามชาวบ้านกว่าเพงแดงเมื่อตนบ
 อนุครราชเป็น พ.ศ. ๒๔๗๘ แต่อย่างไรก็ดี ใหม่ใจผูกพันอยู่กับประกิจ
 เห็นว่าจะเป็นผู้ระไรอยู่มาก ตามนายชิตตอมพระ โครวังของห้างอัสก-
 เอเซียมักทบ้านดอน ซึ่งนายห้างทนนใหม่เป็นผู้พาเที่ยวมาคดงยงอยู่หรือ
 ตายแดง ก็บอกมายังอยู่ เดิมเป็นกานนตาบดทั้งอง เดียวพอออกจาก
 ราชกรวไปค้าขายอยู่ที่ท่าซาม ได้กำหนดใจไว้ว่าจะไปตามหาตั้ง

ต้นทวนกนก

๓๐ เย็นไปเที่ยวตามถนนในเมือง คำนายชิตมาหา ไป
 เที่ยวตามคนแก่ได้ความมาบอกเล่า เดิมเมืองท่าทองตั้งอยู่ที่
 ท่าทองอุแท ต่อมาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชตั้งนายพุ่มมาเป็นเจ้าเมือง
 ท่าทอง นายพุ่มย้ายมาตั้งอยู่ที่เขาน้อยคดของกระแจะ ในรัชกาลที่ ๕ โปรด
 ตั้งให้เป็นเมืองกาญจนดิษฐ์ แล้วนายพุ่มได้ช้างเผือกเข้าไปถวายใน
 รัชกาลที่ ๕ ได้เป็นที่พระกาญจนดิษฐ์บดี ขอความทรงเห็นได้ฟังมา
 อย่างไรก็เด้ามาถวาย ฉะนั้นฐานว่าเดิมเมืองท่าทองตั้งอยู่ที่ท่าทอง-
 อุแท แดงย้ายเมืองมาตั้งที่เขาน้อย เป็ดยนชื่อเป็นเมืองกาญจนดิษฐ์
 แดงย้ายมาตั้งที่บ้านคอกน เพราะเป็นแม่น้ำใหญ่ที่สะดงกว่าทุกแห่ง
 หมดในจังหวัดนี้ ช้างเผือกที่งานนั้นเห็นจะเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์พงษ

๓๑ ๓ กรกฎาคม ไปชวนรถไฟท่าข้าม ถามหาชนประกิจ-
 กาญจนเขตไม่ได้คิดว่าไปท่าทองอุแท ไซ้รถไฟไปแล้วเช่นนี้ เสียใจ
 ชวนรถไฟไปตั้งไซยา ไปนมัสการพระบรมธาตุ แล้วไปพักนอนที่โรงเรียน
 ในวัดนั้น โดยความอนุเคราะห์แห่งข้าหลวงประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เพราะขอให้เขาช่วย ด้วยว่าถึงพระธาตุไซยา เห็นว่ามาไกลแต่ใจไม่
 ควรย้ายไป เมื่อได้เห็นองค์พระธาตุก็มิใจเบื่อกับานเต็มใจเป็นต้นพัน

๓๒ เวลาเข้าไปดูวัดแก้ว ศาลหลังเมือง วัดเวียง เวลาบ่าย
 ไปดูวัดศาลาตั้ง แล้วไปดูสถานีรถไฟ “อะไร ๆ พระองค์ก็ทรงทราบ
 อยู่หมดแล้ว” ไม่จำเป็นต้องพูดบรรยาย คอยชวนรถไฟมาจึงชวนรถไฟไป

ชุมพร ถึงถนนชายแถมชายเค็มมารับไปส่งแม่ใหญ่ ชายแถมนำ
 ตายพระหัตถ์กบบุหรืและของของประทานมามอบให้ ได้รับได้แถมเป็น
 พระเดชพระคุณหาที่คุ้มได้ พกเที่ยวอยู่ถนัดนั้น พบตั้งที่ประทาด
 อยู่สองอย่าง คือเห็นเขาไถนากันด้วยช่างอย่างหนึ่ง จำเป็นของทำกัน
 ขึ้นใหม่ ใช้ไถฝรั่ง กับเห็นแม่ใหญ่อีกอย่างหนึ่ง อายุ ๗๘ เดิมคง
 แคร้วไปไหนก็ไปทันถึงกัน ถึงพรรณเฝ้าใจ ตกแตกถูกฝนไม่เจ็บไม่ใช่
 ผ่อนอายุกว่าพระเจ้าแพเสียด้วยซ้ำไป

วันที่ ๖ เช้าจนรถไฟไปถึงหัวหิน เจตนาขายพกด่านกตักกต
 เกตากรหม่อมฉันทั้งครอบครัวส่งนุกส์บาย ไม่มั่งคั่งใครชดชอง

คิดถึงฝ่าพระบาทเป็นอย่างยิ่ง

ได้ส่งรูปไปส่งตกาตมาถวายเป็นรูปหนึ่ง ตรงข้ามกับที่ถวายมาก่อน

พบที่ชุมพร.

ควรมีควรวแต่จแต่จะโปรด

พร

x x x

บ้านจีนนามอน บึง

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗

ทุก เดิมแต่จกรมพระนวิกร ๑

เมตตราดเมตจนจนทรวท ๗ หม่อมฉันได้ส่งจดหมายไปถวายที่หัวหิน

ด้วยประมาณเจ้าคงจะเสด็จไปถึงแล้ว ในรถเมย์เที่ยวจนเอง เมื่อดวงมาก
 เชิญตายพระหัตถ์คบบดงวนต์ ๖ ซึ่งประทานมาจากหองหน พนังงาน
 ไปรษณียบณามาส่งหม่อมฉนเมอฉนจนทร พอหม่อมฉนสั่งจดหมาย
 ไปแล้ว หึงนึกตงมาถึงบนงเมอศวางเมอฉนพฤหัดบดท ๑๑ บอกรว่า
 เมอรตไฟผ่านทวหีน ได้พบคุณโคกบหึงอามฝากเนอกบปดามาให้
 หม่อมฉน ขอได้โปรดบอกตงยว่าหม่อมฉนขอขอบคุณเป็นอนมาก หึง
 พดยบอกจว่าหึงอามฝจดหมายมาบอกจว่าท่านเสด็จไปประทับที่สำนัก
 ดิศกตทรงส์บาย หม่อมฉนยกยนตดอย

ความในตายพระหัตถ์คกครลเดาถึงเสด็จไปประพาสเมืองท่าทองเกล้า
 เบนการรัตนกหนา ด้วยไม่ปรากฏว่าบุคคลชั้นสูงใครเคยไป เรื่อง
 คานานกได้ความตชนกจากหม่อมฉนทวาย ที่เขาเรียกนายพุ่มน ก
 คือพระกาญจนดิษสูง (พุ่ม) ลูกเจ้าพระยานครนอยทหม่อมฉนทตพนเอง
 แดงได้เตือนเบนพระยาเมอโคซ่างเมอกรเขาไปดงาย คือ “พระเคอจ
 ษนทรลด์วดี” เมื่อเขาเขาไปกรุงเทพฯ หม่อมฉนได้ไปดูเมอจระเขาชน
 จากเรือใบที่ท่าเตียน ไปเห็นซ่างอยู่ในท้องเรือ ประหลาดใจจว่าเอาตงไป
 อย่างไรแต่จระเขาชนอย่างไร ตามเขาบอกอธิบายว่า เมอจระเขาซ่างตง
 เอาคินแต่ระหยงกตดวยประลัมกนถมระวางคองทจระบรรททซ่างพจนคิม
 ชนมาเส่มอดตาคพาเรือ ให้ซ่างตงยนคองทกมพนนเสวกคอยชนคินแต่ระ
 หยงกตดวยชน พนทซ่างยนคตาตงโดยตาดบจนตงทองเรือ แดงกนคอก
 กนคจซ่างในท้องเรือ เมอจระเขาซ่างชนบกกจระถมทองเรือ ยกพนทวง

ที่ข้างอยู่ให้ตั้งชนดิ่งคาดพาดอย่างนั้นเหมือนกัน ได้ฟังอธิบายเขาบอกเมื่อ
 ครานั้น มาอ่านหนังสือเก่าที่เจ้าไทยเคยส่งข้างไปขายลงอินเดียแต่
 โบราณ ก็เข้าใจได้ว่าเขาไปอย่างไร ฟังครั้นเล่าถึงเรื่องเสด็จไป
 เมืองท่าทอง เจ้าเรือไปติดและต้องลำบากในทะเลอำเภอบ้านดอน ทำให้
 หม่อมฉนพกลงความหงุดหงิดหม่อมฉนครั้นคร้ามเคยเซ็ดมาช้านาน เพราะ
 อำเภอบ้านดอนเป็นอำเภอกว้างใหญ่แค่นาคันแต่ร่มกมดมและคดงใหญ่ บาง
 ทหานจะทรงตมไปเสียแล้ว คราวแรกเราเคยไปด้วยกันเมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๒
 (ร. ศ. ๓๐๗) เมื่อครั้งยังอยู่ในยศนาธิการ ไปเรือแคตตีส์ กรมขุน
 มรุพงษ์ฯ และพระยาชลยุทธฯ ก็ไปด้วย ได้แวะที่อำเภอบ้านดอนทอดคั่ม
 อยู่ตรงเกาะปราบ แล้วตั้งเรือกรรเชียง หมายจะขึ้นไปดูเมืองกาญจน-
 ดิษฐ์ ตกรรเชียงไปได้สักชั่วโมงหนึ่งทจนตมทนคณโคหน้าไม้โห่งคอง
 กตบ ต่อมาปี ๓ หม่อมฉนไปตามเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จ
 ไปเมืองกาญจนดิษฐ์ จากเมืองไชยามีเรือไฟจุ่ง กระเวลา ๕ ชั่วโมงจึงไป
 ถึง ไปถูกติดตมคองเซ่นกันเรื่อยไป กลายเป็น ๘ ชั่วโมงจึงไปถึง คอง
 เปตียนไปรกรรมเบ้นประทบแรม เป็นคราวแรกของการเสด็จประพาดคณ
 รุงชนธาเสด็จกตบก็ไปถูกพายฝน ไปเต็มวันจึงถึงเรือพระที่นั่งที่เมือง
 ไชยา หม่อมฉนจึงระอาอำเภอบ้านดอนแค่นนั้นมา ต่อเมื่อพระยามหิบาลฯ
 เป็นเจ้าเมือง เขามีเรือไฟแถม้อบาย คือกำหนดให้ขึ้นจากเรือใหญ่แต่
 กาดงนาชน ไม่ตอกฉาเดตาโต หม่อมฉนเคยชนเวลา ๓ ยามก็ครึ่งหนึ่ง
 จึงไปถึงเมืองได้สดวก หม่อมฉนไปทางเรือคราวหลังที่ลัดเมืองจระรัสร้าง

ในเวลานั้นจากท่านได้เสด็จเที่ยวประพาสท้องเมืองบักขัได ในแคว้น
มลายูทั่วทุกแห่งแล้ว หม่อมฉันจะทอดบรรเลงถึงเรื่อง ไบราณสถานตาม
ความหัวเมืองเหล่านั้นต่อไป

ไบราณสถานทีปรากฏอยู่ในท้องเมืองบักขัได ททหาไหวนาเซอจา
จะเคยตั้งเป็นบ้านเมืองแต่ไบราณมีแต่ ๓ แห่ง คือที่เมืองไชยาแห่ง ๑
(ที่เรียกว่าเมืองเวียงสระ นับอยู่ในเขตนครศรีธรรมราช
แห่ง ๑ เมืองยะธาแห่ง ๑ ใน ๓ แห่งนี้เมืองไชยาเคยเป็นเมือง
ใหญ่โตกว่าเพื่อน เมืองนครศรีธรรมราชเพิ่งมาเป็นเมืองใหญ่เมื่อรับ
พระพุทธรูปปางนาคปรกมาตั้งร่วมสมัยสุโขทัย แต่เมืองยะธาไม่มีหลักฐาน
นอกจากพระนอน ประหลาดอยู่ที่เมืองชุมพร ถ้าว่าตามระยะอยู่ห่าง
เมืองไชยามาข้างเหนือ ไปได้ขนาดเท่ากับเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ห่างไป
ข้างใต้ ถ้าว่าโดยภูมิประเทศ ก็เป็นที่ขามแหลมมลายูได้ง่ายกว่าแห่งอื่น
คงจะมีเมืองไบราณอยู่ที่ชุมพรอีกสักเมือง ๓ หม่อมฉันได้ให้คนทวน
ทุกหนทุกแห่งก็ไม่พบสิ่งอันใดในแคว้นเมืองชุมพร ที่จะลือให้เห็นว่า
เคยเป็นบ้านเมืองแต่ไบราณ จะเป็นเพราะเหตุใดยังฉงนอยู่ ถ้าว่า
ด้วยไบราณวัตถุ คือของขลุ่ยเขื่อนขันธ์ ของฝีมือนาอินเดียนสมัยสุโขทัย
พบเรียงรายในทีหาดายแห่ง แต่ไบราณสถานทีปรากฏอยู่ยังบริบูรณ์แต่
พระธาตุไชยา เป็นฝีมือนสมัยศรีวิชัยภายหลังสมัยสุโขทัยมา ถึงกระนั้น
พระธาตุไชยาก็เป็น ไบราณสถานเก่ากว่าเพื่อนที่ยังปรากฏอยู่ในแคว้น
พระมหาชาตินครศรีธรรมราชนี้หม่อมฉันเคยทราบจากพระครูเทพมุนี

(ยาน) ฉะนั้นเมื่อทำการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป “ วิหารพระม้า ” ได้ชุดพร้อม
 ลงไปพบกันใต้พระธาตุออกองค์ ๑ อยู่ใต้พระมหาธาตุ หม่อมมณฑกเข้าใจ
 ว่าพระมหาธาตุเดิมคงเป็นมณฑกไปอย่างเดียวกับพระธาตุไชยา และ
 สร้างในสมัยศรีวิชัยด้วยกัน ครั้นพวกตั้งทางเข้ามาถึงเมืองพนมดงรัก
 ในคราวนั้น จึงก่อพระสถูปอย่างพระเจดีย์ตั้งทางวัดพระธาตุของเดิม
 โบราณวัตถุครั้งสมัยศรีวิชัยมีพระพิมพ์ดินดิบอีกอย่าง ๑ นอกจากนั้น
 วัตถุจากเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพทลุงที่ปรากฏอยู่ ๗ เป็นของ
 สมัยศรีวิชัยชยาแทบทั้งสิ้น

เมื่อเร็ว ๆ นี้หญิงเหต้อาหนึ่งชื่อพิมพ์มาให้หม่อมมณฑก มีเรื่อง
 เจ้าพระยาจรรพงค์ ๑ พ้องพวกคณะหนึ่งชื่อพิมพ์เทอดรัฐศรีธรรมบุญเป็น
 ศักดิ์หมื่นประมาท หม่อมมณฑกจำเรื่องนคงจะได้ผ่านพระเนตรท่านแล้ว
 ดูเป็นหน้าอนาคตใจในความดำเนินของโตก ถึงกล้าได้ร้ายคนจำรอดถอน
 ยักยอกของอันยังปรากฏอยู่ตาม

ควรมิตควรแต่จจะไปวัด

คำ ขบ พท พท

x

x

x

ตำนานกตีสกุล หัวหิน

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๘

กราบทุก ส้มเต๋จกรรมพระยาต๋องรง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

พอดเกล้ากระหม่อมถึงหัวหินในชั้นเส้ารก่อน ก็ได้ส่งหนังสือมา

กราบทุกให้ทรงทราบ โดยทรงที่จะไต่รับตายพระหัตถ์สัปดาห์พระดะดบับ

ตามเคย คงแควนเส้ารนแบบตนไป แต่ประสับเคราะห์หนักหน่วง คือ

พอดนอင့်การกได้รับตายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๒ ซึ่งประทານไปคึกหน้าเส้า

แฉวทวให้คิดใจมาก จะกราบทุกตอบตายพระหัตถ์นหน ตามทมิใจผูกพัน

จะกราบทุก

ทางฮัดคเอเชยคกกับานคอน ซึ่งทรงจำได้ว่าตั้งอยู่ต่างฟากกับ

เมืองนน เคยจนเขาตงทางฟากเมืองแฉง ว่าเข้าทหดงซึ่งเคยปลัด

พดบพดกแต่กอนอยู่ตรงสัดถนนรรมนาหนาเมือง โกลปอกนาทากบซึ่ง

ไปสัชนทระเดมาคอกบแมนาหดงทเคยว ถ้าเดินตามถนนรรมนาหนาเมือง

ไปทางเหนือทว พอดสัดถนนกเขาประคุดทางพอด เขาเสือกทต เขาแบ่ง

ททางเบนสองแปดง แปดงหนงเบนทอย อกแปดงหนงเบนโรงงาร

แปดงทคอยู่คอนหัวถนน มีเรือนชนเคยกพนตั้งสองคอกสองหลัง หลัง

หนงอยู่รรมแมนท นูจลทวอยู่ทนน อกหลังหนงอยู่บนคอนทางแมนา

ชนไปหน้อย รักษาใจเป็นททกคณของทาง โพงรงเทพ ๆ เมื่อออกไป

ตรวจการ เวดามิม่ใครออกไปก็จำง เขาจึงรับเราให้ไปอยู่ทเรือน

หลังนนได้โดยสัระตงก พนททวเบนสัดจนเรยบรอยมทางเดินตงกน นาย

หางซอมัดเตอร์ เช่นริก ฆนุดเด่น กิรยาอชฌมาตย์ค มคจามเออเพอ
 ทิระชวยเหตอมาก พุดไทยโคค มีชอชนทคจจระกราบทอ เมอเกลา
 กระทบอไปอยุทนน จาหตองประจาจังหวดมีหนงดอไปตงนายหาง
 ขอนพญาคนาชาวาชการกรมการเขาเผา นายหางหนกนาคความมาบอก
 เกลากระทบอ เมลากระทบอก่อนญาตให้มา นายหางมีหนงดอ
 ไปนิตเขาภพากันมา นายหางคคทงกดาชเบนกรมวังไปฉิบ โรงงาน
 ตงคอแปดงซงจคไวเป็นทอยนนไปเกิดปากนาคีตองดาชมาววมกน เป็น
 การสระดกทไมคกมาทงตองทางกรวมกนตงโรงเตอยทีเดียว

ทำนาพเมืองสุราชฐรชาน คามททวงพระเมตดาโปรดประทาน
 อธิบายไปกตงรอยกบทเกลากระทบอไตเทยจ แดระดงายรายงานมา
 เมืองท่าทองมีมาเกาอยู่ทางตะวันออก แดจย้ายมาตงทเขาน้อยในย่าน
 กตางเบนเมืองท่าทองใหม่ นาคีจะไตชอเปตยนเป็นเมืองกาญจนคิชฐ
 ในคอนัน (เพราะยังเป็นชอชอเกอปรากฐอยุทนน) แดจย้ายมาตงท
 บ้านคอนเป็นเมืองกาญจนคิชฐ แดจยมนชอไชยามาเปตยนเป็นเมือง
 ไชยาแดจเปตยนเป็นสุราชฐรชาน แดจอกไมชาสุราชฐรชานจระตอง
 ยายไปอยุทชาม การย้ายเมืองนนไมเบนการยากการใหญ่อะไร เจ้า
 เมืองไปตงบ้านตงทไหนดนนกเบนเมือง ไชจาจระคยงอพยพครอบครัว
 พตเมืองไปตงยก็ห้ามไค ทจรงพตเมืองเขาไปตงอยู่ก่อนตามความ
 สระดกของเขา เจ้าเมืองตามไปหาพตเมือง เขาไปอยุทไหนดนนมาก
 เจ้าเมืองก็ไปอยุคองย เคยจนทจจการชอเกอพนพนก็ย้ายไปตงทบ้านท่า

ซามแดง เพราะพดเมองย้ายไปตักทนน คอยรถไฟตั้งดูไป ตรงท่าซาม
 พิจารณาเห็นไม่ใช่เป็นท่าซามเพราะนาคน้อยอย่างเดียว เกียดแก่ความ
 คัดลอกที่จระต้องซามแม่น้ำแค่นายเดียวดองย ถ้าจะหาที่ตนซามเหนือมย
 ซนไปก็จระต้องหาได้ดกกว่า แต่จระต้องซามถึงสองแม่น้ำ คือแม่น้ำ
 พุดดองกับแม่น้ำหลวง ทำให้ลำบากมากจน ประหลาดใจที่ได้ทราบจา
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ไปทรงสว่างที่ประทับประพาศ
 ใต้ท่าซามนั้น พระราชทานชื่อว่าสวนสำราญรมย์ ไม่เคยได้ทราบมา
 แด่ก่อนเคย บัดนี้ พระบรมโอรสาธิราชฯ พริ้วเฮาพระคานหมากมาสร้างจุดใหม่
 เรียกว่า “สำนักศรัณวาราม” (ออกจระอ่านไม่ออก)

ระเบียบจุดทองที่ในการปกครองอย่างเดิม ตามที่ทรงพิจารณา
 เห็นว่าแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ เมือง บ้าน ชอง นนคณก เกดากระหม่อม
 เห็นด้วยตามกระแสพระดำริว่าถูกคิดเดียว โดยจำเพาะ คำชอง ทรง
 พระดำริคนเขามาได้นนคณก เกดากระหม่อมไปเทียบแม่น้ำท่ากูปเมือง
 สำราญรมย์ เห็นมคนอยู่ราย ๆ ไป แต่จะจดหมายจำบ้านรายไปตาม
 แม่น้ำก็จดไม่ลง เพราะรู้สึกว่ามันไม่เป็นบ้าน มีมะพร้าวปลูกไว้เกาคัน
 สิบต้น มีจากยี่สิบสามสิบต้น มีคนอาศัยอยู่ จะเรียกจระที่ถมหรือ
 วนหรือห่างอะไรก็ไม่แน่ใจ จะเรียกจระบ้านหรือจระสวนอะไรก็ได้
 ที่แต่ควรเอาคำชองมาใช้กับทอย่างทกราวทุดนเป็นลกที่ดัด คำชองเป็น
 ชองไปนพกไม่ประหลาด ศว ช กนศว ช สับเป็ดยนกนอยเต็มอ เช่น
 บ้านซาง บ้านซาง เชอเมอง เชอเมอง เป็นคณ กับพระคานหมาก เมองจน

กับ เมืองออก เป็นความหมายอนเดยจกพนนกลก ขอประทานเล่น
คำเขมรถวายส่นับสนุน ทิศตะวันออก เขมรเรียก ทิศเกิด ขางเกิด
ขางชน (เดือนหงาย) เขมรเรียก แะเกิด คำอื่นหรือออกหรือเกิดเป็น
คำหมายอย่างเดียวกัน

เรื่องพระพุทธรูปตามความเห็นกรมหมื่นพิทยาดงกรณนั้น เธอ
ถือเอาพระบาท & ร้อยในที่ต่าง ๆ เช่นสูงจนเมียดเกเป็นหนัก ว่าหมาย
ความว่า พระพุทธรูปได้เสด็จจาริกไปถึงที่นั้น เขยิบรอยพระบาทไว้
เป็นเครื่องหมาย ที่เชือกต่างดัดปางประดู่ก็ออกเดี่ยวก็เป็นความเห็นของ
เธอเอง อนึ่งต่างเพื่อตักคำที่มคคตจารุปรอยพระบาทเป็นเครื่องหมาย
ปางประดู่คั้นเอง

พระคาร์ตวิสัยกรมหมื่นมหาสมณานันต์ เรื่องระเบียบการเคารพ
ของพระนันทกตอง

เมื่อวันมาถึงหิ้งหินประดับมัจฉ พัดชู ๆ เข้าทางตูกกรงหัวฝ้า
ตบตบมาในห้องจนกระทั่งชิดหอดคจุดไม้คืด ราวกับว่าอยู่กลางแจ้ง
ไพกาเรือนทองเอาผ้ามารองทบมุงเดี่ยวออกทหนึ่งจึงนอนได้ รุ่งชนคองให้
ไปตลาตพิจารณาเอาผ้ามารองทบมุงกรหัวฝ้าเดี่ยว ที่จริงผ้าพระบาทก็ได้
ทรงกรไว้ แต่มเพียงสองคานคอด้านเหนือกับตะวันออก เจดากฐผ้า
ต้องด้านนคองเป็นฤดูคุดมว่าจ เวลานคองเขาพักเข้าทางตะวันออกคแรง
คิงกราบทุกแต่จ จึงคองกรฐาทางคานตะวันออกคแต่ไร เป็นอนได้กรฐผ้า
โดยรอบ ไพกาทำทงนคองมิได้กราบทุกคองนคองเป็นกากระเมคอยู่ แต่

เห็นว่าไม่ได้ออกให้เสียหายอย่างไร ไม่โปรดกตงออกเสียดีกแต่จกน

มาอยู่หัวหินรู้สึกไม่สบาย รอนจะเจ็บไปเสียดักด้วยซ้ำ จะโทษเอา
อะไรก็ยังไม่เห็น แต่ไม่ใช่เป็นดอยที่ประทับนนแน่นอน เพราะได้
ทรงทำไว้ดีทุกอย่าง ส้มคอรก็อยู่เบบสุขอย่างยง

ตามพระดำรัสประทานโอวาทในเรื่องรักษาบึงกุด เป็นพระเดช
พระคุณอย่างยง แต่จกนจะไม่ทราบจากบึงกุดหรือยงกุด เพราะยากที่จะ
เห็นคัจมน

รัตนางดี ของพระนาคารชุน ซึ่งประทานคัมภีร์เข้าไปให้สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์จกการแปล และท่านได้มอบให้พระสารประเสริฐ
แปลนั้น บคพได้แปลแล้ว และผู้แปลได้ศึกษาพราหมณ์ศาสตร์และ
พระพินิจวรรณการด้วยเสด็จเข้าปรึกษาเสด็จาม นนทบุรี (“ปรัชญาเมธี”)
ด้วย ได้พมพชนเสด็จแล้ว ส้มเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ท่านมเมตคาส่ง
มาให้เกตุากรหม่อมฉบับหนึ่ง แน่ใจว่าท่านคงจะได้ส่งถวายฝ่าพระ
บาทแล้ว เกตุากรหม่อมยังอ่านไม่ทันไปถึงไหน แต่เห็นรูปจกเขาแปลดี
แปลเป็นภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษาไทยออกชนหนังสือด้วย เป็นการดง
แรงมากที่เดียว

มีขอเสด็จใจที่ พระสารประเสริฐ ใช้คำ ทักษณยาน แทนคำ
หณยาน เพราะแกวงเกยจคำ หณยาน แต่คำมหายานยังคนใช้้อย
เกตุากรหม่อมเห็นว่าเขากพไม่ได้ ถ้าหากใช้คำมหายาน ก็จะต้อง
ทพใช้คำหณยาน ถาวรจเกยจคำ หณยาน จะเปลี่ยนเป็น ทักษณยาน

ก็ควรจะเปิดยื่นคำ มหายาน เป็น อุตตรยาน เข้าคู่กันไป

ควรมีจรรยาแต่จะโปรด

พร

× × ×

บ้านจีนนามอน บีเง้

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

ทูต สัมเด็จพระพรนิวัติ ฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๓ มีความยินดีที่ทราบ
 ว่า โปรดเรือที่หม่อมฉันสร้างได้ ณ สำนักดัดกุด แต่ออกจำคุก
 ทราบว่ามีอาการไม่ทรงสบายอยู่บ้าง น่าจะเป็นด้วยถูกแดดกับนวิรูปค
 ดึงแต่คนมีมาดกหมากรากไม้อะไวบกว่องไม่บริบูรณ์ทั้งนี้ แต่ก่อน
 มาพอเปิดยื่นเป็นฤดูดมตะจนตกยงนท ฝนตกแล้วอากาศก็เย็น แต่เป็น
 หม่อมฉันได้ยื่นจากคนที่ออกมาจากกรุงเทพฯ พุดคองกันหลายคนว่า
 ถูกแดดไม่เป็นปกติ ฝนก็ตกแต่ยังร้อนแฉะมักมีไข้จับ ถึงเกิดคุดบง
 นกผลกบบกตาย เมอบกตายพอฤดูดมตะจนตกถึงเค็มที่แดง กลางคน
 ก็ยื่นคองนอนหมอนาทุกคน มาใหม่บกลางคนยังร้อนไม่คองหมอนามาจน
 บคน คนที่บงกับบงน้อยเหมือนคน หรือมันจะเป็นเรื่องเนื่องจาก
 ภูเขาไฟอะไรระเบิดที่ช่องเกาะชวาเมื่อเร็ว ๆ นี้ แต่ที่บงก็ไม่ห่างเท่าใด
 ไม่ได้รู้สึกว่ามีเหตุการณ์เป็นอย่างใด นอกจากในหนังสือพิมพ์

เรื่องประวัติเมืองสุราษฎร์ธานี เมื่อมาเห็นความในตายพระหัตถ์
 ฌปนัน จึงรู้สึกวามหม่อมคนทูตอธิบายชาติไปข้อ ๓ คือเรื่องทีเป็ตียนชื่อ
 เมืองกาญจนดิษฐ์เป็นเมืองไชยา หม่อมฉันเองเป็นผู้เป็ตียน เพราะ
 มณฑลชุมพรอาณาเขตน้อย จัดเป็น ๔ เมือง คือ ชุมพร หัตถ์ถ้วน
 ไชยา กาญจนดิษฐ์ ตามเมืองทีมอຍุเคิมสันเป็ตองโดยไมจ่าเบิน จึงให้
 รวมเมืองไชยากับเมืองกาญจนดิษฐ์เข้าเป็นเมืองเดยจกน ให้ชื่อเมือง
 ไชยาตจยเบินชื่อเกา เอาชื่อเมืองกาญจนดิษฐ์ขงเบินชื่อใหม่ไปให้เบิน
 ชื่ออำเภอ รักษาชอนนได้ไมให้สูญเสย

หนังสือรัตนางตของพระนาคารชุน หม่อมฉันได้มาเดม ๓
 เหมือนกัน นกัสรวเสวีญคจามรู้แเดะคจามอกต่าหระของพระธำรประเสวีรัฐ
 ทีเป็ตได้ถงอย่างนน หจจใจจ่าสมุคเดมนนจระเบินเคจระองพิสุจันคณจุมมิ
 ของพระธำรประเสวีรัฐอยู่ค่อไป

เรื่องคำทีเรยคมหายานแเดะหिनยานไปต่าง ๆ อย่างอนนน คัน
 ทำนาคดูเหมื่อนจระมีมาแเดะคจจกตยสังคายนาเมื่อ พ. ศ. ๑๐๐ เมื่อสังคายนา
 แด้วพจกพระสังฆทีทำสังคายนา (ซึ่งมาได้นามจ่าหिनยานเมื่อกายหตัง)
 เรยคนามพจกของคณเองจ่า นิกายเทจจาท เรยคพจกทีไมเข้าทำ
 สังคายนาจ่า นิกายอาจริยจาท ครันค่อมาพจกหिनยานเรยคคณเองจ่า
 สังคจระ เรยคพจกอน ๆ จ่ามหาสังฆจิกะ พระเจ้าอโศกพินพระส่าตนา
 ก่าจัดพจกมหาสังฆจิกะ แด้อแแต่พจกสังคจระ แแต่พจกมหาสังฆจิกะนนเอง
 ไปเพ็องพูชนในคันชาราชฐธานีเมื่อ พ. ศ. ๕๐๐ เกิดเป็นนิกายมหายาน

จึงเรียกพวกสัตว์จรจัด หินยาน มนเบนแดงแดงของใครก็ให้ชอยกของ
 พวกของตน กัดพวกนั้นให้เดือดง แต่คำที่เรียกมหายานและหินยาน
 ในเวदान ตมนเหมือนกับคนชอตาชอแดงเรียกกันเดี่ยวแพรหตายแดง
 ในหนังสือที่ฝรั่งแต่งก็เขาพยายามจะแกเรียกว่านิกายเหนือแดงนิกายใต้
 เหมือนเช่นพระดำรัสประเสริฐจะเรียกว่าอศตวยานและทักษณยานกม แต่
 ก็ไม่สามารถจะเปิดขนชอมมหายานและหินยานได้ ดอยเรียกกันเดี่ยวเคย
 ปากมานานแล้ว

หม่อมฉันนึกถึงกถามรรคที่จะพูดในจดหมายฉบับนี้ สำหรับทรง
 พิจารณาได้เรื่อง ๓ จากด้วยตักษณพระเจดีย์ ตั้งเกิดตักษณพระเจดีย์
 ที่สร้างในเมืองเวมาแต่โบราณมี ๕ อย่าง คือ

๑. พระเจดีย์อนเดีย ก่อฐานเป็น ๔ เหลี่ยมยกสูงขึ้นไปชั้นหนึ่ง
 หรือสองชั้น แดวคองคพระสถูปบนน พระเจดีย์ทรงอนเดียเก่าที่สุด
 เป็นพระเจดีย์ศัถาทราย จะได้มาจากที่ไหนหม่อมฉันจำไม่ได้ มอยู่ใน
 พพชฌณที่สถานองค ๓ สูงสักคอกหนึ่ง

๒. พระเจดีย์ทรงมณฑปแบบศรีวิชัย มีพระธาตุไซยาเป็นตวั
 อย่าง

๓. พระปรางค์ ได้แบบมาแต่เขมร

๔. พระเจดีย์ตงกา แปลงมาจากพระเจดีย์อนเดียนนเอง แต่ทำ
 ทรงขระฆังตั้ง ฐานคาง

๕. พระเจดีย์เหตยมน พระเจดีย์เหตยมนเดิมทีเคยงทาเป็นยอดพุ่ม

ชาวบิณฑกตงบนฐาน ๓ ชั้น เกิดขึ้นในอาณาจักรชเวตโชทัย หม่อมฉัน
เห็นรูปในหนังสือพิมพ์จึงทราบฝ่าพระเจดีย์ชเวตชนนิตแบบมาจากเมือง
จีน คงจะมาครองพระเจ้าบรมวงศ์แห่ง แต่มาแต่สร้างเพียงชั้นมัธยม
ชเวตชนนิตเอง พระเจดีย์เหลี่ยมมาเกิดชนอกอย่างหนึ่งในชั้นมัธยมศรี
อยุธยา เป็นทรงสถูป แกะแต่ทำเป็นเหลี่ยม คิดดูตามตัวอย่างที่พบว่า
จะเกิดขึ้นไม่ก่อนรัชกาลพระเจ้าปราสาททองช้านานนัก

คราจนจะทอดคองถึงพระเจดีย์ในกรุงรัตนโกสินทร์ให้ทรง
พิจารณาว่าหม่อมฉันจะสังเกตเห็นหรือถูก คือในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๒
สร้างแต่พระปรางค์ เช่น พระปรางค์วัดระฆัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เป็นต้น กับพระเจดีย์เหลี่ยม เช่นพระเจดีย์ทองในวัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม และพระเจดีย์ศรีวิชัยพญานาคในวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น แต่พระ
เจดีย์องค์เก่าหาได้สร้างในวัดสถลภักษากนิษนิตไม่ มาจนถึงรัชกาลที่ ๓
พระเจ้าอภัยมหาดทิพบุตรหม่อมเสด็จไปเที่ยวเมืองเหนือ จึงสร้างพระ
เจดีย์ทรงดงก้า ในกรุงเทพฯ นี้ น่าจะเป็นองค์ที่วัดบวรนิเวศฯ และวัด
ประยุรวงศ์ฯ เป็นก่อนเพื่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่
ทรงสร้างพระเจดีย์ทรงดงก้าเลยสักองค์เดียว หม่อมฉันขอถวายคดี
เรื่องนี้ได้ทรงพิจารณาหาหลักฐานต่อไป

ควรมีการแต่งแต่จะ โปรด

ศิริ ๒๖ กรกฎาคม

ตำนานศีลกุศล หัวหิน

วันที่ ๓๗ กรกฎาคม ๒๕๗๗

กราบทูล ส้มเต๋จกรรมพระยาตำราฯ ทราบฝ่าพระบาท

หัวหินเจดามอยู่ไม่สบาย ไม่สบายเพราะอากาศโดยฤดู ไม่ใช่
 เพราะค้ำหนัก ค้ำหนักนั้นทรงจัดทำไว้ดีเกินคาด มีทางหนักครบทุกท่า
 และเครื่องใช้ไม่ส่อยกพร้อมเพียง ควรที่จะอยู่เป็นสุข หากฤดูไม่
 อำนวยเท่านั้น มีความเสียวใจที่จะต้องถวายบังคมลาจากตัวกรุงเทพฯ ใน
 วันที่ ๒๐ เพราะกตจะอดมเจ็บตง มดหมอกก็ไม่มี หมอชุมตองก็ไม่อยู่
 เอาไว้หน้าเจดาศรัษสังกรานตจะออกมาเดินระเบ็งใหม่ ในกาตพณ
 แน่ใจว่าควรอยู่สบายที่สุด ทนทนคงอยู่ได้นาน ตายพระหัตถ์ที่เคยประทาน
 ไปวันจันทร์นั้น วันจันทร์หน้าได้โปรดส่งประทานไปกรุงเทพฯ ที่เคย
 ตายพระหัตถ์ตงวันที่ ๑๕ ได้รับประทานเมื่อวานนี้แล้ว จระเขียน
 คอบถถวายไม่ทัน ขอประทานเดือนไปเขียนส่งถวายในวันเสาร์ ไผ่การ
 เขียนหนังสือถวายนั้นไม่เบอเตย รุ้สึกส่นทุกคราว ข้อใดที่ควรดีไป
 แต่แล้วพาให้เกิดความคิดแตกค่อออกไปอีกมากนั้

มาถึงหัวหินคราวนี้ รุ้สึกว่าหัวหินทรุดไทรมตง บ้านรองที่เคย
 คกคกกบดเดี่ยมาก เห็นจะเป็นตงยผลตงมากดีไม่มีใครออกมาอยู่อย่าง
 แคลอน เจดามมแตกมหมนอหุคนออกมาอยู่ ได้อนุญาตให้ตงมาแต่
 ตงค่อออกตงตงคราว ควรหตงกาทนคกตบในอนท ๓๐ เดือน

เป็นพระเศษพระศนอย่างยง ที่ทรงพระเมตตาโปรดประทาน

ขนมปังคำเข้าไป ได้ประโยชน์มาก ขนมปังดังกล่าวเคยขอได้กหนดที่หน้า
เคยจนเต็มเต็มที่ แบ่งเบียด รับประทานไม่ได้กลืนเสียทอง เทต
กนกจ่าเพราะไม่มียุทธมากคมาอยู่กนนั้นเหมือนกัน

คุณวิเศษตั้งแต่ใจโปรด

พร

x x x

สำนักศิลปะ ห้วยหิน

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๒๕

กราบทูล ถิ่นเตียงกรมพระยาจารย์ ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ขอประทานกราบทูลตอบถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๕ เรื่องทาทอง—
กาญจนดิษฐ์—บ้านดอน—สุราษฎร์ธานี กระจบดงยังไม่ได้ จะต้องกราบ
ทูลต่อไปเพราะยังต้น

เมื่อไปเที่ยวด้วยเรือ “แคดดิ้ง” ครั้งกระโผน อันมีอันดีเด่น
ร้อยแปดนั้นจะเต็มเต็มได้ คำที่พูดกันเด่น เช่น “แคะ” “โกบีโอบ”
แต่ “ซ่า กู” อะไรเหล่านั้น มันเกิดจนคราจนใจอยู่ อ่าว
บ้านดอนนั้นมันคนจรงกเคย เมื่อเตจากรหม่อมไปลงทนนคราจน
นายห้างฮังคเฮเซยทกกันออกไปรับเข้าบ้านดอน คงตายเรือถึงตาม
ทอด คนแรกลงเรือที่มดอนนั้นเขาไป ยังไม่ทันลงเกาะปราบก่ของถายลง
เรือยนต์ที่ยอมตง นายห้างฮันบายว่าจะเอาเรือยนต์รับจากเรือ “มาตน์”

มาแต่ยิวไมถนัด เพราะมกคตนม เรือเด็กโยนตัวมาก ไม่สะดวก
ในการขนของ แต่เรือยนต์ก็กราบทุกแถวหนักเขาได้เพียงพนักประพาย
ไปหน่อยเดียว ถัดนามสองฟุตเศษ คอกลงถึงเรือดำปืนเกร็งคตท้าย
อีกทีหนึ่ง จึงเขาไปถึงบ้านดอนใต้

เมื่อได้เห็นการขนเบนเขนน ทำให้นึกถึงเรือ "นริศ" ซึ่งเขาจำ
เดินเข้าไปจอดจนลงบ้านดอน จะเขาได้อย่างไร ครั้นเรือที่เขาไปจอด
เขาดำแม่เนา เห็นมไม้คือเป็นรูปสามเหลี่ยมบ้าง เป็นคณฑาก้าง
ทาวงคอกโฉบคนดำพู่ เรือที่เขาไปก็เดินมุ่งหน้าหาเครื่องหมาย
จึงเขาใจได้ว่าบริษัททำเครื่องหมายบอกร่องน้ำไว้แก่เรือ "นริศ"

พอถึงบ้านดอนก็เห็นสะพานทำสูงตระหง่าน มีปลอกอกใจว่า "บริษัท
เรือไฟไทย" ทำให้รู้ได้ว่าเรือ "นริศ" มาจอดที่สะพานน้อยอยู่ใกล้
ติดกับตาดตเดียว เมื่อจนเกล้ากระหม่อมไปถึงนนเบนจนจนทร ดวง
ถึงวงศ์กรนายห้างบอกจางนเรือ "นริศ" จะมาถึง จะไปดูหรือไม่
กำหนดเวลายามหนึ่ง เกด้ากระหม่อมเห็นว่าเปิดองชวิตหนัก จึงบอก
เขาว่าจะไปดูพรังน ครนรงจนจึงไปคุดทาดอนเรือจอดเทียบอยู่เวียบร้อย
เรือ "นริศ" นี้ เป็นตั้งทนมชมชอบแก่ชางบ้านดอนมาก จาเป็นเรือ
ดำเดี่ยวที่จะไปถึงกรุงเทพฯ ได้โดยสะดวก เป็นคจามจริงคงนน ถ้า
ไปเรือกตไฟจะมาแระตามท่าจระคองหาเรือออกไป ถ้าเป็นเรือใหญ่กคค
กาเป็นเรือเล็กจะจมนได้ แดวยงจะคองไปเท่งคองคองอยู่ในทะเลตอถ
กว่าเรือกตไฟจะมาถึง เป็นการเสี่ยงภัยมาก

เกิดอาการหม่อมมอยยากทราบบเหมือนนกเงือกเรือ " นริศ " เดินอย่างไร
 แม้จะได้ทำเครื่องหมายไว้ก็ดี แต่เวลาน้ำโดยมากเป็นเวตารากตวงคน จะ
 เห็นเครื่องหมายได้อย่างไร จะมีท่าปากหนักหรือ พอดเมื่อจนเรือ
 " นริศ " กัดบับจากบ้านดอน เกิดอาการหม่อมไปเที่ยวทำอู่แท คือ
 อู่ปลั้วรอกต่าง ๆ กัดบับลงบ้านดอนเกือบยามหนึ่ง ส่วนภรรยา " นริศ "
 ซึ่งเพิ่งออกจากท่าแห่งดองน้ำไป เขามีไฟฉายติดที่หัวเรือ แตะประคุด
 ค่อย ๆ คลานไป ไฟฉายนั้นส่องด้ายไปวอม ๆ ดูฝั่งแม่น้ำ ดูเรือชาว
 บ้านซึ่งไม่มีไฟแจวผ่านไปมา คำนวณสำราญเห็นว่าลำบากที่สุด เขาจาก
 ปากอู้อย่างลำบากกว่าในแม่น้ำจนไปอีก มดไม่เห็นอะไรที่จะหมายร่อง
 น้ำ แต่ก่อนเขาหันกลับไปบัก เขากะบุงท่าชาวไปครอบปลาดายหงัดหมาย
 ร่องน้ำ แต่ไม่ค้อยสำเร้งมด เห็นจะเป็นตอยตมจกพดเอาหงัดครอบ
 กระบุงหงัดตอยไปเสีย เคยจนเขาใช้เอาเรือเด็กเดินนำอาหารออกไป
 ในกาที่บริษัทจัดเรือ " นริศ " เดินเข้าไปจนถึงบ้านดอนนั้น ได้
 เกิดอาการหม่อมดำคึกว่าบริษัทของตนเอง แต่เมื่อได้ฟังครุสเด้า
 พระยามหิบาลเขาเดินเรือ แดะกำหนดเขาออกตามเวตารานามาก่อน
 จึงเข้าใจได้ว่าบริษัทเรือไฟไทยไม่ได้คิดตนเอง เขาอย่างพระยามหิบาล
 มาออกที่หนึ่ง ในกาหน้าเรือ " นริศ " มาเดินเข้าถึงบ้านดอนได้ประโยชน์
 มากนัก เป็นทางให้บริษัทมีความกล้าต่อไปอีก เคยจนเขาต่อเรือมาใหม่
 ออกตามหนึ่ง ให้เหมาะสำหรับเดินเขาได้ถึงปากพนัง ให้ชื่อเรือว่า
 " ปากพนัง " เดินแค่กรุงเทพฯ ๆ ตรงถึงปากพนัง ดูจะท่าตักท่าเรือ

“นริศ” ขึ้นไปอีก เพราะเรื่อนริศมีทรบคนโดยด่างมากไป ที่บรรทุก
 สิ้นคาน้อยไป เรือปากพ่องทำแลเพราะได้ความรูชน มีทรบคนโดยด่าง
 น้อย ที่บรรทุกสิ้นคามาก ตรงกันข้าม เห็นจะเหมาะแก่การดี พัง
 พระดำรัสเดาถึงเอาช่างบรรทุกเรือใบ การเอาช่างอันดงนั้นใหญ่ยาก
 เย็นมาก เดยจนการดำแดงไซเรือกตไฟ จะเอาช่างไปไหนดีบายเจ็บ
 เอาผ้าใบรัดทองช่างชกรอกเอาขนตงสูงค่าเท่าไรก็ไตรงวยที่สุด

การสร้างพระตำหนักถวญวญรมยททททตาม ตามททททททมา
 โดยหนังสือฉบับก่อน มาได้พระดำรัสตรัสอธิบายสั่งจนไปเจ้าพระยามหา
 อำมาตย์สร้างถวายประทับ เหตุคงนนเกิดากระหม่อมจึงไม่ทราบว่าได้
 ทรงสร้าง และยังได้ทราบตามพระดำรัสอธิบายต่อไปอีกด้วยว่า นาม
 ด้ราชภูริชานน พระราชทานแก่ทำชำม ไม่ใช่พระราชทานแก่บ้านดอน
 เรืองนได้เกิดสงสัยใจแถมเมอไปจนวัดไฟททททท ด้วยเห็นบายซึ่งบอก
 ไว้ที่สถานเขย่นว่าด้ราชภูริชานน ไม่ได้เขย่นว่าทำชำม

เรื่องเมืองโบราณในแถบนี้เกิดากระหม่อมสงสัยมาแต่
 ก่อนแต่จนกระทั่งเดยจน ว่าทชมพรจะต้องเป็นเมืองเก่าแห่งหนึ่งมา
 ก่อนเป็นแน่นอน ได้เพียรถามหาเมืองร้างแก่ข้าราชการในเมองพนม
 หาดายหน ก็ได้คำตอบแต่ว่าไม่มี แต่เกิดากระหม่อมไม่มีความเชื่อทาท
 พวกราชการเดย ไม่เห็นมีใครเออโนทางโบราณคดี ออย่าหาแต่ว่า
 จะรูถงเมืองเก่าที่ร้างแต่เดย แต่อะไรหมิ่น ๆ ถามดูยังไม่ค้อยรู้ เกิด
 ากระหม่อมเคยพบมาแต่จ ไปเที่ยวหางรองเพอดูเมืองเก่าแต่เดยสถาน

พนมรุ้ง เขาก็จะไปกรรมให้ไปนอนค้างที่บ้านฝ่าย พออย่างเขาเซตบ้าน
 เกิดอาการหม่อมมกเห็นคุณแต่เชิงเทินคืน จึงออกปากว่าหม่อมเมืองไม่ใช่
 บ้าน เขาพากันแต่ดูคางคางเห็นจะไม่เชื่อ แต่เกิดอาการหม่อมแนใจที่สุด
 และเห็นว่าเมือเป็นเมืองแดง ก็ต้องมั่วต่อสถานหรือพทชาจาด พอ
 ถึงที่พทเกิดอาการหม่อมมกเรียกพวกผู้ใหญ่บ้านทศอยรบมาได้เพียง ว่าใน
 แวดวงนี้ ใครเคยเห็นกองอิฐหรือกองศิลาอยู่ที่ไหนบ้างหรือเปล่า มีตา
 คนหนึ่งบอกว่ามีอยู่ใกล้ ๆ นเอง เกิดอาการหม่อมมจจึงให้พาไปดูก็สำเร็จ
 เป็นต่อสถานลักษณะเป็นตามหลังคคกน จะกราบทุกมากไปก็ว่าไม่ได้
 ย่อมทรงทราบอยู่แต่จว่าสังกทงกรร้างไม่ใคร่รักษาน้อย่อมจะเห็นอะไรจะ
 แจ้งไม่ได้ ที่เกิดอาการหม่อมมได้ไปพบเข้าเองในทางที่ไปนางรองคราวนั้น
 หมดด้วยกนถง ๓๖ แห่ง มีไข่เด็กน้อย อีกแห่งหนึ่งก็พดก ไปหยด
 นอนที่บานกงจกร ใกล้แม่น้ำไพรมาศ เกิดอาการหม่อมมกมระตคคกชน
 มาแต่จออกปากว่า ทำไมบ้านพจงได้ชื่อว่าบ้านกงจกร ผู้ใหญ่บ้าน
 คนหนึ่งคอยสั่งจนขมาว่า มีคนไปพบหินในป่าเข้าแห่งหนึ่ง รูปร้าง
 เหมือนกงจกร เขาจึงยกเอาได้เกดียนมาไว้ที่โคกหลังหมู่บ้าน เดยเป็น
 ทหมายแห่งบ้านนเวรภกว่าบ้านกงจกร เกิดอาการหม่อมมกทงเหตุอุประมาณ
 ถามแก่จว่าพจงนแก่จพาไปดูได้หรือไม่ แกก็รับว่าได้ แต่ความจริงใน
 เจดามนนักจจะเป็นหินมีลักษณะกตมแบบเท่านั้น พอรุ่งเช้าเกิด
 อาการหม่อมมจจะเดินทางค่อไป จึงให้แก่พาไปดู หินที่จารบเหมือนกงจกร
 นนกกงจกรจริง ๆ อย่างที่พระปฐมเจดียนนเอง และยังกความน ขาง

กงจักรยมเศียรพระนารายณ์ติดอยู่อกเศียรหนึ่ง จึงเอาไม้ท้าวเขย
 คั้นไม้ท้าวกรอกอยู่โดยรอบนั้นดู ก็ปรากฏว่าโคกที่เอากงจักรชนไปไว้พื้น
 เป็นเทวดสถานเก่า เกิดอาการห่มของใจเป็นอย่างยิ่ง ว่ารูปกงจักร
 ทวอธรรมจักรทงหลายนั้น เดิมแท้ตั้งไว้ในสถานที่ยังไร บรรดาที่ได้
 เห็นกเห็นของที่เขายกพนทมาแดงทงนง ดงทงอนจะควรตั้งบอกโคกธรรมง
 เมืองเก่าทชมพวนั้น เกิดอาการห่มดั่งลี่ยจาจะเป็นทตามดกระเงาะ เหตุ
 ที่ทำให้ดั่งลี่ยเช่นนั้น ก็เพราะชื่อพระยาเคางระธาธิบดี เห็นโคกค้ำกระเงาะ
 มากนัก ได้เคยถามพระยาจรัสดีหิเสวีวัตร (โตยัก) ว่ากระเงาะเป็น
 อย่างไร แกตอบว่าเป็นไม้ข้าง ก็เคยเลิกพูดกันไป

อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธรูปที่หาดอวยศีลาทรายแดง พบที่ไหนที่ไหน
 มากมายนัก หวังว่าจะทรงพยากรณ์ได้ ว่าทำมาจากไหนแต่เมื่อไร
 ดั่งเกิดว่าไม้ดีเป็นของเก่ามากนัก ที่เมืองไชยาเก่ามีมากเหตุเอเกิน มี
 คนที่ไชยาคนหนึ่งชื่อนายตระออง แดงเดช เป็นผู้เอาใจได้ในทางโบราณ
 คดีมาก เป็นโคกหน้าคุดอะไรไค้มาก โปรเฟสเซอร์ แดงคอกเตอร์อะไร ๆ
 ตอดดถึงกมภกรรณกรูจกทงนง อยู่ข้างคัพอไซ

ในที่สุดแห่งตายพระหิตถครรต์เรืองเจ้าพระยาจรัสดี ๆ พ้องคณะ
 หนึ่งด้อพมพเทอดรัฐธรรมนุญเป็นคดีหมนประมาท เขาพระทษดาเกิด
 ภาระห่มจะได้ทราบเรื่อง ขอประทานกราบทูลให้ทรงทราบดำ นับแต่
 วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ซึ่งเกิดอาการได้ออกจากกรุงเทพฯ มาแต่
 หาได้พบปะกับหนึ่งด้อพมพ์ไม่ จนกระทั่งมาถึงหัวหินจึงได้พบหนึ่งด้อ

พิมพ์บ้าง แต่ก็ไม่พบเรื่องกัศัตร์ถึงนั้น ไม่ได้ทราบอะไรเลย

มีความสงสัยมานานแล้ว ในเรื่องชื่อจดมังกูฏกษัตริย์ หรือมังกูฏ
 กษัตริย์ เห็นเขียนกันอยู่สองอย่างคงนนั้น เหตุสงสัยของเกิดากรหม่อม
 ถัดลงมา แม้นพระราชกำหนดให้ใช้ตัวหนังสือตามแบบกรมศึกษาธิการ
 กติ จะต้องเขียนตามจำเพาะแต่ที่ใช้ในคำพูด ส่วนชื่อคนหรือชื่อสถานที่
 จะคงเขียนตามที่พระราชทานไว้แต่ก่อน เปลี่ยนไม่ได้ เช่นพระนาม
 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จะเขียนเปลี่ยนให้ถูกเป็นกรมหลวงปรัก-
 ษาศิลปาคมย่อมไม่ได้ กัจจดมังกูฏกษัตริย์หรือมังกูฏกษัตริย์นั้น ได้ทราบ
 ว่าเดิมพระราชทานชื่อท่านองนั้น แต่จะเป็นมังกูฏหรือมังกูฏหาทราบไม่
 หากไม่มีคนยกตาเรียก จึงพระราชทานเปลี่ยนให้เรียกจดพระนามบัญญัติ
 แต่มขอใจจำเมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว ให้กลับเรียกจดมังกูฏ หรือมังกูฏ
 กษัตริย์ตามเดิม อะไรจะถูกตามที่พระราชทานไว้เดิมก็ไม่ทราบ บัดนี้
 มีคดีเกิดขึ้น กระทรวงธรรมการทักกระทรวงวังว่า ถ้าเขียนมังกูฏไม่ถูก
 ต้องเขียนมังกูฏ กระทรวงจึงกตพชดกชดก จะยอมหรือจะโตก็ไม่ทราบ
 หลังกเดิม เขาปรึกษามา เกิดากรหม่อมขอประทานพระเมตตา ได้ทรง
 พบประกาศหรือพระราชหัตถ์เดาอย่างใดอย่างหนึ่งในเรื่องจดนั้นหรือไม่
 ถ้าได้ทรงพบมีอยู่ที่ไหน ครั้นให้ตรวจดูได้ จะเป็นพระเดชพระคุณ
 ตนเอง เมื่อหลบตานั้นโดยยังไม่พบเห็นหลักฐาน ก็เห็นว่าชื่อจดนั้น
 ไปรดเตือนพระปรมาภิไธยลงมาพระราชทาน คำในชื่อจดจะต้องเหมือน
 พระปรมาภิไธย เมื่อระลึกถึงพระปรมาภิไธยดูก็จะดกตกันอยู่ พระ

ปรมาภิไธยเดิมเป็นเจ้าพามงกุฏ พระปรมาภิไธยในเมื่อเสด็จราชสมบัติ
 แดงดเหมือนเป็นสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ แต่มาอยู่หงอนไหม
 เครื่องมอส์อบ ถ้าเป็นตามที่เข้าใจอย่างนั้นน่าจะตั้งขอมภรรยา
 ของกรมการ เพราะควรจะตั้งถือเอาพระปรมาภิไธยในเมื่อเสด็จราช
 สมบัติแล้ว

ควรนิคควรแต่จะไปรถ

Handwritten signature

x x x

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุก สมเด็จพระนริศร์ ๑

จดหมายฉบับนี้ หม่อมฉันทอดถวายพระหัตถ์ที่พระตำหนัก
 ด้านทิศใต้ หอหม่อมฉัน เมื่อวันที่ ๑๗ ฉบับ ๑ ที่เมื่อวันที่ ๒๐ ฉบับ ๑

หม่อมฉันได้เสด็จมายังที่ซึ่งเสด็จจากห้องที่หม่อมฉันกำหนดเดิม
 เพราะไม่ทรงสบายด้วยฤดูแล้งวิปริต หม่อมฉันจึงจดหมายบอกหญิง
 พัดขมาว่า พอลันเป็นหวัดไปหายคน เห็นจะตรงตามที่หม่อมฉัน
 บรรจงไปในจดหมายฉบับก่อน ฉะนั้นถึงเกิดฤดูแล้งที่นอกจะวิปริตไป
 ทุกหนทุกแห่งแม้ในยุโรป ขอให้ทรงถือเอาเป็นนิสัยปัจจัยได้ ถ้า
 เหมาะพระหฤทัยเมื่อใดก็เสด็จลงมาประทับที่ด้านทิศใต้ทุกเมื่อ งาน
 “ระเบ็ง” ของท่านนั้น บางทีจะต้องมีเมื่อเทศกาลทอดกฐินอีกคราว

หนังสือฉบับใหม่ดอกกระมัง ขอให้ทรงพระดำริเตรียมไว้

จะทอดสนองถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๐ ค่อไป เรื่องเมืองเก่า
ที่เมืองชุมพรซึ่งทรงตั้งตั้งย้ายมาอยู่ที่ตำบลกระเงาะนั้น ประหลาดใจหม่อม
ฉันนักหนาทีเดียว ด้วยไม่เคยได้ยินชื่อตำบลกระเงาะมาก่อน จะเป็น
เพราะเหตุใดก็แปลไม่ออก หม่อมฉันเคยไปชุมพรนับครั้งไม่ถ้วน เรื่อง
เมืองเก่าก็ได้เอาใจใส่สืบเสาะมาช้านาน ตามถึงท้องที่อันเป็นภูมิ
ตำแหน่งสำคัญในแขวงเมืองชุมพร เขาก็บอกแต่ชื่อตำบลอื่น เช่น ไร่ร้อย
แฉะท่าแฉะ เป็นต้น แต่ตำบลกระเงาะนี้ไม่เคยมีใครบอกให้ได้ยิน ถ้า
เคยได้ยินแต่จะดมเสี้ยไม่ได้เลย เพราะพ้องกับชื่อ ออกญาเสนา
ราชบริพารศรีรัตนวงศม หนัก ส่อให้เห็นว่าเมืองคงจะอยู่ตรงนั้น แม้เป็น
เงาหมดโอกาสแต่สันนิษฐานด้วยก็ยังไม่อยากรู้ หม่อมฉันคิดจะวานให้ชาย
แถมและชายแถมที่อยู่ชุมพรให้ช่วยสืบค่อไป

เรื่องพระพุทธรูปทำด้วยศิลาทรายสีแดงซึ่งทรงตั้งถาวรมาอันนี้ หม่อม
ฉันเคยเอาใจใส่พิจารณาบ้าง ตั้งเกิดคิดที่ใช้ทำพระพุทธรูปในเมือง
ไทยแต่โบราณ ใช้หินปูนที่เป็นศิลาเนื้อแข็งอย่าง ๑ ใช้หินทรายที่เป็น
ศิลาเนื้ออ่อนอย่าง ๑ พระพุทธรูปแต่ละเจดีย์วัตถุอย่างอื่น เช่น พระธรรม
จักรเป็นต้น ซึ่งเก่าที่สุดทำด้วยหินปูนทั้งนั้น และหินปูนที่ใช้หินนมเป็น
๒ อย่าง คืออย่างดีเขยวเนื้อละเอียด มักทำพระพุทธรูปทางเมืองตพบุรี
มีตัวอย่างประดิษฐานอยู่ที่มณฑลพระระเบียงวัดเบญจมบพิตรข้างด้านนอก
หลายองค์ หินปูนอย่างดีเขยวจะได้มาจากไหน แต่แรกหม่อมฉันไม่

ทราบ ต่อได้เห็นคีตาที่เขาถมเป็นถนนเขาทางรถไฟลายเห็นอ้อมชนคีตา
 เขียวอย่างนั้น จึงทราบว่าคงมอยู่ตามภูเขาคู่ในแขวงเมืองดพบุรีตนเอง
 หินปูนอีกอย่างหนึ่งที่ใช้ทำพระพุทธรูป เป็นคีตาเนื้อหยาบดีจางใช้ทำ
 เครื่องคีตาที่พระปฐมเจดีย์ หม่อมคนเขาใจว่าคงเอามาจากภูเขาคู่ใน
 แขวงเมืองราชบุรี พอจะกล่าวเป็นยุติได้ว่าในสมัยที่อาราธนาใช้หินปูน
 หินทรายพวงมาใช้เมื่อสมัยขอมมาเป็นใหญ่ คงเอาวิธีการก่อสร้าง
 รางทางเมืองเขมรมาทำในประเทศนี้ แต่ทำที่เมืองดพบุรีก่อนแห่ง
 อื่น ภูเขาหินทรายในแขวงเมืองดพบุรีก็มีมาก แต่หินทรายทางเมือง
 ดพบุรีเป็นสี (เป็นสีอะไรหม่อมคนเรียกไม่ถูก จรดมนต์เรียกว่า)
 โคน เครื่องคีตาจำพวก ซึ่งสร้างในสมัยขอมใช้คีตาทรายดี โคนทั้ง
 นั้นมีใช้คีตาทรายดีแดงแต่ที่เมืองราชบุรี เพราะเขาคีตาทรายดีแดงมี
 อยู่ใกล้ ๆ ถ้าว่าตามแบบอย่างของที่สร้าง การที่ใช้สร้างด้วยคีตา
 ทรายดีแดง เห็นจะเริ่มใช้เมื่อปลายสมัยขอมต่อกับกรุงศรีอยุธยา
 และมาใช้มากต่อในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อหม่อมคนไปที่พระมหาธาตุเมืองไชยา ได้นึกประหลาดใจ
 แล้วอย่างท่านทรงสังเกตว่าที่หินพระพุทธรูปคีตาทรายแดงมากกว่าที่
 ไหน ๆ ทางข้างใต้ เมื่อหม่อมคนไป เขาเพิ่งขุดพบพระพุทธรูปคีตา
 ทรายแดงองค์ใหญ่ในฐานพระมหาธาตุหน ๒ องค์เขาชนคงได้ องค์หนึ่ง
 หน้าตักกว้าง ๓ ศอก แปลกเพื่อนที่ทำได้ด้วยคีตาแห้งเดียวไม่มที่ต่อตรง
 ไหน หม่อมคนเห็นเป็นของอัศจรรย์ ได้แนะนำไว้ว่าให้ตั้งไว้ทั้งเป็น

ศักดิ์อย่างนั้น ขอขมา ให้ไปตกแต่งบ้านพอกหรือบิตทองให้เสียโฉม แต่
 เขาจะได้ทำตามคำแนะนำนั้นหรือไม่ หม่อมฉันไม่ทราบ มนต์เทศน์
 พระศีลาทรายแดงที่เมืองไชยยามา ถึงลงเป็นเพราะมีภเจ้าศีลาทราย
 ด้แดงอยู่ใกล้ ๆ หาได้ง่าย เหมือนนอช่างทวงช้างเห็นอหาคีลาทราย
 แดงได้ง่าย ๆ ที่เมืองราชบุรี พิศหาระหลกษณะพระพุทธรูปศีลาทราย
 แดงที่เมืองไชยยามากชนเกาถึงปตายุสมัยศรีวิชัยซึ่งพอทันสมัยขอมอยู่
 บาง เช่นพระพุทธรูปทพระพักตร์แบบเดียวกับพระนาคปรกสมัยลพบุรี
 ที่หม่อมฉันได้ไปจากวัดเขียง ตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานทกรุงเทพฯ
 เดียวกัน แต่ของที่สร้างชนนพมหาย เป็นแบบของสร้างสมัยอยุธยา
 มาก ต่อให้เห็นว่าในสมัยเมื่อสร้างพระพุทธรูปศีลาทรายแดงที่เมือง
 ไชยานั้น เมืองไชยาคงจะยังมีบริบูรณ์ผู้คนมาก และพระมหาธาตุไชยา
 จะยังนับถือกันเป็นมหาเจดีย์สถาน แต่ถ้าจะชดงไปจนถึงเมืองราชบุรี
 เมื่อใด หม่อมฉันยังหาหลักฐานไม่ได้

ที่ตั้งสถานปัญหาเรื่องชองวัด มกฏกษัตริย์ หรือ มงกฏกษัตริย์
 ว่าอย่างไหนจะถูกต้องนั้น หม่อมฉันพิจารณาด้วยอาศัยเอกสารต่าง ๆ ที่
 มีติดตัวอยู่ที่นี้ ได้ความพอจะถือเป็นยุติได้โดยมีหลักฐานดังจะพูดต่อ
 ไปนี้ คือ

คำว่า มงกฏ ใช้เป็นภาษาไทยมาแต่โบราณ เหมือนเช่นพระนาม
 ทูลกระหม่อมที่ได้พระราชทานแต่แรกก็เรียกว่า เจ้าฟ้ามงกฏ พระนาม
 ที่จารึกในพระสุพรรณบัฏเมื่อเสด็จราชย์ก็ใช้ว่า สมเด็จพระปรเมนทร

มหามงกุฏ มีตายเช่นพระราชหัตถเลขาเป็นหนังสือฝรั่งเจ็ดองพมพใจ
 ในหนังสือประวัติจตุตถกษัตริย์ ซึ่งพระศาสนโศภนพิมพ์ใน พ. ศ.
 ๒๔๗๘ นี้ ก็ใช้ตัวอักษร Mongkut ตรงกับ มงกุฏ ดังนี้ คำว่า มงกุฏ
 ใช้เป็นภาษามคธ แต่ทุกกระท่อมตรงเช่นพระนามด้วยอักษรไทยทรง
 เห็นว่า สันเด็จพระบรมเมณฑรมหามงกุฏ มีเจ้าองพมพใจในพระราช
 หัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนที่ ๕ ซึ่ง
 สันเด็จพระพันวัสสาทรงพิมพ์เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๘ ดังหม่อมฉันเห็น
 พดียงาดเด่นตั้งมาถวายพร้อมกับจดหมายฉบับนี้ ทุกกระท่อมเองทรง
 เขียนพระนามพระองค์เองทรง มงกุฏ แดะ มงกุฏ ดังพูดมา คิดดูว่าทรง
 ล้อเกอเทออย่างใดไม่ยังเห็นชัด หรือจะใช้อา มงกุฏ ในทางราชการ
 เพราะตรงกับพระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ แดะทรงเห็นว่า มงกุฏ
 เมื่อใช้เป็นนามพระองค์ด้วยถูกต้องในทางภาษาเดิม จะเป็นอย่างไร
 กระทบใจแก่อย่างใดสำหรับจตุตถกษัตริย์นั้น ในหนังสือประวัติจตุ
 ตถพระศาสนโศภนพิมพ์ มีสำเนาประกาศพระราชทานที่วิสุงคามสีมา ใน
 ประกาศนั้นเรียกว่า จตุตถกษัตริย์อาราม เพราะฉะนั้น หม่อมฉันเห็น
 ว่าที่ถูกต้องใช้ว่า จตุตถกษัตริย์ แดะถึงจะใช้อย่างนั้นคนเรียกก็
 เรียกว่า จตุตถกษัตริย์ อยู่คนเดียว

ถ้าหากหาไม้มีเรื่องอะไรจะพูดนอกจากมีหนังสือฉายมาเห็น เป็น
 หนังสือแปลกประหลาดหน้าคูเรื่อง ๓ เรียกว่า Sequoia ผูกเรื่องคล้ายกับเรื่อง
 เต๋อโคของเร คือเดิมมีตัวเต๋อเก้าตัว ๓ ตัว กวางเก้าตัว ๓ ตัว

หญิงคน ๓ ได้มาเลี้ยงใจด้วยกันแต่เล็ก จนตั้งท้อง ๒ นนเคยคนรักชอบ
 กัน ครั้นตั้งท้อง ๒ นนเคยใหญ่ขึ้นจะเลี้ยงไว้ในบ้านไม่ได้ ต้องพาไป
 ปล่อยให้ ๒ นนเคยไปเป็นมิตรกันและคิดถึงคนคนเลี้ยง
 ที่หลงมาพรรณไปพยายามจะชิงกลาง เลื้อยกบกลางนั้นช่วยกันต่อสู้
 ปรากฏว่าได้ นนเคยไปประหลาดที่พยายามหนีเลือกกลางให้ชอบ
 กันได้ลง ๓ คน คือ คนแรกหนีตกลือตกลูกกลางหญิงเด็กให้ชอบกันสำหรับ
 ถ้ายรูปคนตกลือตกลูกกลางที่พอรุนมาหนีให้ชอบกันสำหรับ
 ถ้ายรูปคนตกลูกต่างเรื่องอีกคู่ ๓ คู่ ทั้งคู่ก็เป็นเรือใหญ่กลางใหญ่หนีหนี
 จนชอบกันเหลือเกิน จนหยอกเอาเงินทองเหมือนพองหน้าดูมาก โดยน
 ี่ว่าหนังสือนเคยเข้าไปเล่นในกรุงเทพ ฯ แล้ว แต่ไปเล่นเมื่อกลางแล้ว
 ไม่อยู่ หม่อมฉันนึกว่าท่านยังไม่ได้ทอดพระเนตรจึงเล่าถวาย

ศวมิถุรแต่จะโปรด

คำ ๒๖ ทรงพระกรุณา

x x x

ทำนุกับปลายเนน คลองเตย

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๗๗

กราบบังคมทูล สมเด็จพระราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๗ เดือนนี้ ได้รับพระกรุณา

ว่าด้วยอากาศ อากาศที่หัวหินนครชัยบุรี ฯ เพราะใกล้กัน

ผิดกันมากกับอากาศทางสงขลาค อากาศที่หาดใหญ่รู้สึกจำส่ายกว่า
 ตอน ขออ้างหญิงพดัยกับชายใหม่ ซึ่งไปเยี่ยมเกตุกระหม่อมที่นั่นมา
 เมื่อแรก ๆ นั้นเป็นพยาน หญิงจังกะเชอมน ฉากได้ไปอยู่ที่นั่น ความเจ็บ
 ไขข้อของเธอคงจะทุเลาเบาบาง จระดำดั่งที่ประทับหัวหิน เกตุกระหม่อม
 ประหลาดใจมาก คาม่องคนเดียวเป็นลูกสาว ไม่มีใครดูแลจากต่าง
 อยู่เหนือแก แต่แกเอาใจใส่รักษาเรียบร้อย พนทกัธระอาตราบวัน เคย
 ใ้เห็นมาก่อนอย่างไว้วางใจเป็นอย่างนั้น ชาวของบนคำหนักก็เก็บรักษา
 ใจดี เทียบกับบนเกตุกระหม่อมที่กรุงเทพฯ พอกลับไปที่เห็นก็ดู รก
 เป็นพงเตื่อ เพราะปลัดกรมซึ่งเป็นบุตรแต่เจ็บเสีย ด้งานไม่ได้ อาย
 กรวมกรกินเงินเปล่าไม่ทำอะไร รู้สึกได้จากคนกรุงเทพฯ ข้าราชการ
 วัฒนธรรม ๆ ต ๆ นำไปให้ดูตาด ุรักษาตัวรอดเป็นยอดดีเห็นอกคน
 บ้านนอกมาก

เรื่องเมืองกาญจนดิษฐ์ยังไม่จบ ตามที่ได้กราบทูลมาก่อนแล้ว
 ว่าตามหาดวังขุ่นประจักษ์กาญจนเขตไม่พบ จึงได้ส่งนายชิต คอมประโดว์
 ของบริษัทอีสต์เอเชียติกไป ฉากพบตงเมื่อไรช่วยบอกตงย ว่าขุ่น
 ประจักษ์รู้เรื่องเมืองกาญจนดิษฐ์เพียงไร ช่วยจดหมายตามรู้ตามเห็นให้
 ทราบตงย ต่อมาเมื่อฉานขึ้น ได้รับหนังสือแม่ขึ้น คัรยาภย นำส่ง
 หนังสือขุ่นประจักษ์ พรรณนาถึงเมืองกาญจนดิษฐ์มาให้ ข้อความในนั้น
 จะถูกหมดหรือไม่ก็ตามที่ แต่เป็นสิ่งที่ควรรู้ใจ จึงได้คัดสำเนาส่งมา
 ถวายตามความในนั้น เดิมเมืองท่าทองตั้งอยู่ที่บ้านก่อน ในกตองท่า

ทองอุแตะ แล้วย้ายมาตั้งที่บ้านกระแคะรวมเขาน้อย ในคลองกระแคะ แด้ว
 ลุงยายมาตั้งที่คลองมะขามเตี้ยในตำบลบ้านดอน การย้ายนี้จึงแต่
 บ้านเจ้าเมืองเท่านั้น ถ้าศึกวาทะขุนประภักดีเป็นลูกคอง การย้ายก็
 เพิ่งจะอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ที่ได้นำมาเปลี่ยนเป็นเมืองกาญจนดิษฐ์นั้นเดิ
 รัชกาลที่ ๕ เมืองกาญจนดิษฐ์ก็อยู่ที่บ้านดอน ท้าเถอกระแคะได้ชื่อ
 อ้าเถอกาญจนดิษฐ์นั้น ฝ่ายพระบาทศรีเจ้าอาญาว่า ฝ่ายพระบาทได้ทรง
 จัดย้ายเอาชื่ออื่นไปใช้ เพื่อไม่ให้ชื่ออื่นลุ่มญ่เลย ก็เขียนอันแจ่มแจ้งว่า
 ประภักดีคอง—กาญจนดิษฐ์ตามทริมา เป็นอันลูกคองแดง

ทนายกรรมาบุตรคองพระปรวาทในเวียงเจดีย์ ถ้ามารภักดีกราบทูล
 ได้ทันทีโดยไม่ต้องคิด เพราะได้คิดมานานแล้ว เห็นว่าอันเจดีย์นั้นเกิด
 ชนแต่การฝังศพหรือฝังกระดูกฝังเอาถ่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะรวม
 เรียงเคียงจากฝังนั้นเป็นเหตุ เมื่อฝังนั้นเป็นผลคนสำคัญ เกรงที่ฝังจะ
 ดบเดือนเดียว จึงทำอะไรที่ขบไขบนนั้นเป็นเครื่องหมาย เรียกว่าเจดีย์
 อันว่าเจดีย์นั้นมตกษณะเป็นสองสาขา คือ กองดินแบบตอมขานหนึ่ง ทา
 แบบเรือนขานหนึ่ง ภายหลังมีคนทำเอาตกษณะทั้งสองขานนี้ประสมกัน
 เป็นตอกขานหนึ่ง จึงตั้งชื่อว่า “ตอมเรือน” ทมตเพียงสามอย่างเท่านั้น

ตกษณะแรกเป็นตอมพน เป็นโดยธรรมชาติเข้าไป คือจากการฝังม
 กตองขตหดม เอาไฟได้หตุมตั้งไปก็ใช้เนื้อแทนดินอยู่มากแต่ และดิน
 ที่ขตขนกมเนื้อพูน เมื่อเอาถ่านมตมทบฝังไปก็ขอมคองเหลือเป็นโคก
 อยู่เหนือหตุม นั้นเองเป็นที่ตั้งเกิดจาแบบที่ฝังไฟตรงนั้น แต่ท่านเจ้า

ฝนชะเอาโคกน้อยนั้นราบไปได้ ผิดล้าก็ญคนไม่ยากให้ตีหมายสูญหาย
 จึงไปไถยเอาดินทรายหรือหินก้อนมากองล้อมเต็มให้สูงขึ้นอีก
 พระทรายเป็นตัวอย่าง เขาจากฝั่งพระศัพพะพระเจ้าแผ่นดินญ่มกไม่ม
 ออะไร เอากรวดขาวมากองล้อมเป็นตอมชนใจเท่านั้น อันว่ากของปฐุมิธาต
 อันใหญ่มากนั้น นำหนักย่อมคั้นเชิงให้มายออกไปทำให้คัจจกของทรุดอง
 ได้ เขาจึงแกไขตงเขอนกนเชิงมาย มเจดยสูญจให้แทนเป็นตัวอย่างอยู่
 แดง เขอนนเองก็ทำแกไขกันไปกตายเป็นฐานรองตอม และเพราะ
 เครื่องหมายตอมนนั้นเป็นเครื่องหมายท่งมทงไป เมื่อดงท่งชาต
 พระพุทธเจ้าทำอย่างไรจงจรูได้ จงทาบตงก คือ พุทธธาณตงใจ
 บนตอม แดงกมคณเตอมใส่คำฉัตรไปปักบูชาบนบดตงก แต่การปัก
 ฉัตรบนบดตงกนั้น ถ้าบดตงกทำตงยหนักจะปักยากอยู่ เขาจึงคิดทำ
 ตามฉัตรปักไว้เสร็จบนบดตงก อย่างพระเจดยเมืองขมา มีเศรศรัทธา
 จะถายฉัตรกทาแต่กฉัตรประดับมาหรือดอกไมที่สุดเป็นเครื่องทงไป
 สัจมตง แต่ฉัตรทำชจคราจเช่นนั้นไม่ถาวร นานเขากทำให้ชาตร่องแรง
 กตายเป็นของสักรบรค จึงเปิดชนบนทาดฉัตรหนักเสยทเคยว ดงทม
 คตัวอย่างอยู่ทพระปฐุมเจดย แดงฉัตรหนักนเองรูสักรวบนของยกรกแก
 การทำหิน จงยกทำเป็นดอกมจรชอน ๆ กน หรือตุกแกจชอน ๆ กนซึ่ง
 เรียกว่บดตงไฉน เป็นเสร็จฉัตรทงไปแห่งเจดยชนตตอมแทน
 ฉนวนชนคกมีลักษณะเป็นเรือนนั้น เกิดแต่ญาคีห้างข่มคจาม
 ด้งถาร ว่าฝั่งตากแคตตากฝนอยู่กตางดิน จึงไปปดูทโรงครอบคตม

ได้ พระศัพเพ้านายของเราแต่ก่อน ถ้าต้องเอาไปฝังก็ปลุกหลังคาจาก
 ครอบไว้เหมือนกัน - แล้วโรงที่ไปทำครอบมีไว้นั้น ก็จำเวญจนเบนของ
 ดาวรไปตามกำลังคน ที่สกัดเบนเรือนชนหรือปรางค์ปรางค์อย่างเขมร
 เบนคน

ส่วนชนิดดอมเรือนนั้น เป็นความคิดประดิษฐ์ของพวกช่างใน
 ภายหลัง เอาเจดีย์ทรงสองชั้นมาทำผสมกัน คือเจาะดอมให้กลดงใน
 ใต้ของเจาะทำซุ้มประกอบไว้ อนุหนักไหน ๆ ก็มอยู่ดาดดิน ดาดทักทำ
 เบนเรือนทีเดียว แต่ยอดทำเป็นเจดีย์ดอม แดววงมเจดีย์ดอมประกอบ
 เป็นบวรเจดีย์ยอดคนนอกดงย เช่นพระธาตุไชยาเป็นต้น

รวมหมดเท่าที่ควรได้เห็น เจดีย์มีเพียงสามประเภทเท่านั้น ส่วน
 การยกย้ายเปลี่ยนรูปเป็นต่าง ๆ ไป เช่นดอมทำเป็นรูปกลม หรือเป็น
 ใต้เหลี่ยมแปดเหลี่ยม เบนไม้สิบสอง เบนไม้ยี่สิบ หรือเบนเพองแฉะ
 อนุอก แดวมี่ฐานรองสองชั้นสามชั้นนั้น เป็นส่วนความคิดของช่างทำ
 ยกย้ายที่จะให้แปลกตาตามสมัยเหมือนกับแพะเส้นเครื่องแต่งตัวผู้หญิง
 ประเดยงตดคอกกลม ประเดยงตดคอกเหลี่ยม ประเดยงตดคอกเหลี่ยม
 แขนยาว แขนสั้น แขนค้อน หลังโหว่ ท้องห่อ แดงก็ไม่มีผาเดย
 เป็นที่สุดดงนั้น แดงในคราวที่เปลี่ยนแพะเส้นนเองทำให้รูอายุได้โดย
 สังกศ เช่นว่า “ชาหมุแฉ่ม” เกิดในจุดศักดิ์ราชเท่านั้นอยู่จนเท่านั้น
 “ปากช้าง จมหน้าแกง” เกิดในจุดศักดิ์ราชเท่านั้นอยู่จนเท่านั้น แดง
 แพะเส้นถ่ายทอดมาแต่ไหนก็รู้ได้ไปในตัว เช่น มุ่งชน ก็คือเอาอย่าง

ตาง นุ่งตุงเอาอย่างมอญ นุ่งกระโปรงก็เอาอย่างฝรั่ง ทงนกกเหมือน
กับเจดีย์ตาง ๆ ตามที่ทรงตั้งเกศยศได้นหนักถกคองทุกอย่างแล้ว

ขอทกราบทูลตาม เรื่องประกาศชอวดมังกูหรือมกุกษัตริย์นั้น
มาพบหลักแต่ พอลงบ้านพระองค์เอาหนังสือซึ่งพระสำนได้ภนฝาก
ใจให้มาให้ เป็นหนังสือ ๓ เล่ม ท่านพิมพ์ในการฉลองอายุ ๖๐ ปี
เล่มหนึ่งเป็นประวัติกรมกุกษัตริย์ มีประกาศพระราชทานทงตั้งคามตั้งมา
อนมออกชอวดอย ในหนังสือ แต่สำเนาที่ตงพิมพ์ตั้งเกศว่าเขียนอกษวแก
ตามที่ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นการยกไปเสียแล้ว จะต้องไปชอวด
คนฉบับที่ทาน คนฉบับชอนนั้นจะเขียนหลักทงจามแท้จริงได้ เพราะฉะนั้น
ฝ่าพระบาทไม่ต้องเอาเป็นภา ระที่จะทรงคนหาออกแต่

เรื่องเจ้าพระยาอรรพวงศ์พองหนังสือพิมพ์นั้น เกด้ากระหม่อมมกดับ
ไปถึงบ้านจึงได้ทราบความที่หญิงอี่ ว่าเขาตงว่าเจ้าพระยาอรรพวงศ์หรือ
คำหนักอย่างไทยที่ตงนกกตาม มาปลุกให้เกด้ากระหม่อมมกดับบ้านคตอง-
เคย เมื่อได้ทราบความคตงนกกใจได้เขาใจ ว่าทศร์ตงเรื่องนกกเพราะชอ
เกด้ากระหม่อมเข้าไปพวพนอยในคต ได้เกด้ากระหม่อมนกกเห็นชนอยมาก
เรื่อนอยอย่างไทยของเกด้ากระหม่อมมกดตองเคย ปลุกชนกอนทตงน-
กุกตามเป็นไหน ๆ

อากาศที่กรุงเทพ ๆ ก็ไม่สำบาย หยิงไต่พอกดบมาถึงได้ตงวัน
ก็เจ็บ แต่เป็นไข้หวัดเท่านั้น

กรมมิดกรแต่จแต่จะไปรด

พรหม

บ้านท่าข้าม สถานีสุราษฎร์ธานี

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ข้าพระพุทธเจ้า ขุนประภักดีกาญจนเขตร ขอพระราชทานกราบทูล ได้
ฝ่าพระบาททูลทรงทราบ

ด้วยตามทูลของพระประดิ่งคีประจวบเมืองท่าทองนน ข้าพระพุทธเจ้า
ขอกราบทูลเฉพาะแก่ทูลได้ ดังกราบทูลต่อไปนี้

๑. เมืองท่าทองเก่าตั้งอยู่ที่บ้านดอนในตำบลองท่าทองอู่แทะ วรรษ
ห่างจากถ้ำเขาพระนิม (ที่ใต้ฝ่าพระบาทได้ประพาสแล้ว) ประมาณ
๑๐๐ เส้น เดิมของมบ้านราษฎรอยู่เป็นหลักรฐาน ประมาณแต่ที่อยู่
ติดต่อกัน ๗๐ ครัวเรือน ในวงในไร่วัดเสมาเป็นวัดถอนา แต่
เดิมนางเสียดแล้ว ซากวัดร้างถมเป็นทุ่งเกิดได้ขนาด ๑๗ ไร่ เดิม
นมุดดินสูงมีตพระประธานถึงพระศรี พระโดยมากเป็นศิลาแดง ท้อง
บริบูรณ์อยู่กมตหนักพงเสียดมาก เมืองนี้เดิมจะเป็นบ้านเมืองเมื่อ พ.ศ.
เท่าใดไม่ทราบเกล้า (แต่ในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้
กล่าวถึงเมืองท่าทองเหมือนกัน) ดังทราบเกล้าแต่จากเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗
เป็นปีที่เมืองท่าทองเสียแก่พม่า พระวิสุตรสังครามรามภักดี เจ้าเมือง
ต้องหนีพม่าในครั้งนั้นมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านท่าทอง ใกล้กบิลลานคอนหิน
หมุย (ในเขตที่ตั้งถนน) เหตุที่เรียกบ้านนั้นว่าบ้านท่าทอง ก็เพราะพระ
ท่าทองมาอยู่เป็นคนที่แรกสร้างบ้านนั่นเอง

๒. พสกพม่าซำศึกได้จับบุตรของพระวิสุตรไปขังไว้ที่ค่าย ๒ คน

ชื่อนกกับชื่อแถมเป็นผู้หญิงทั้งสองคน คนชื่อแถมได้พยายามหนีจากที่
คุมขังออกมาได้

๓. ต่อมาเมื่อทหารทางกรุงเทพฯ ออกไปช่วย พอกพม่าหนีไป
หมดแล้ว ทางบ้านเมืองได้ตั้งให้นายส้มไปเป็นผู้รั้งเมืองท่าทอง นายส้ม
ไม่ได้อยู่ที่เมืองเก่า เพราะถูกพม่าเผาเสียหมดแล้ว ได้มาตั้งบ้านอยู่ที่
บ้านกระแจะ (ซึ่งเคยอนตงที่ว่าการอำเภอกาญจนดิษฐ์) นายส้มได้
รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเศษ และได้กับแถมบุตรของพระวิสุตร คนที่
หนีจากที่คุมขังของพม่าในข้อ ๒ เป็นภรรยา

๔. หลวงวิเศษได้รื้อบ้านจากบ้านกระแจะมาตั้งบ้านอยู่ที่ในคลอง
นระขามเศษตรงวัดโพธิามเมื่อ พ. ศ. ๒๓๓๒ ในระหว่างนั้นทางเมืองนครา
เกณฑ์คนไปซ่อมแซมพระราชาศู เพราะถูกพม่าเผาเสียมาก จึงหลวง
วิเศษคิดสร้างวัดในเมืองท่าทองขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อประสงค์ไม่ต้อง
ส่งคนไปซ่อมแซมพระราชาศูที่เมืองนครฯ แต่ในเวลานั้นเจ้าเมืองเป็น
ผู้อนุญาตให้ตั้งพัทธสีมาได้ โดยไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาต หลวง
วิเศษได้เดอนบรรดาศักดิ์เป็นพระวิสุตรสงครามรามภักดี และได้ตั้งแก่
กรรมเมื่อ พ. ศ. ๒๓๗๕

๕. หลวงเทพพิทักษ์สุนทร (เศษ) บุตรของพระวิสุตร (ส้ม) เป็น
ผู้รั้งเมืองต่อมา

๖. เวลาหนึ่งตรงที่ตลาดบ้านดอนเคียวพียงเป็นพรหม เป็นบ้าน
ทงายแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา บ้านกระแจะยังตั้งบ้านอยู่ไม่ได้ จึงไม่ได้อยู่ที่เมือง

๕ ๕
เตยวัน

๗. อาณาเขตของเมืองท่าทองเวตานั้น ทิศตะวันออกถือเอา
 คดองครามเป็นเขตจากเขาฉิมจนถึงกับทะเล ผ่านเขาไปตั้งคันทาศดอง
 หลากแต่จนเขาใหญ่ไปเขาไฟใหม่ เขารอยคน เขาพนมเมฆ เขาไม้ไผ่
 เขาด้ายหูช้าง เขาตึงนัง เขาย้าย แต่จดตามลำห้วยเวียน พอดากคือ
 เขี้ยบวราก แล้วออกห้วยรัตนโกไสย (ครงสถานที่เขาพุดเตยวัน)
 แล้วไปออกคดองแม่น้ำตามบ้านปากพนตียงวัน แล้วไปตามคดองถึง
 คดองดำใน ตามคดองดำในไปแพรกคดองจิกใช้แล้วตัดป่าไปทะเลหอย
 แล้วตัดป่ามาออกตรงปากท่าเวียงในคดองพุมดวง ถือตามคดอง
 พุมดวงมาออกทะเลที่ปากพนชูลา คิดประมาณระยะเห็นอกกับใต้ จาก
 ทะเลถึงเขาไม้ไผ่ประมาณ ๒๐๐๐ เส้น คิดทิศตะวันออกกับตะวันตก
 จากคดองครามกับปากคดองท่าเวียง ระยะประมาณ ๕๐๐๐ เส้น
 อาณาเขตตามกราบทุกในข้อ ๖ นี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปเที่ยงตรวจ
 มาแต่ประมาณโดยที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็น จะคาดเคลื่อนกับความ
 เป็นจริงประการใด แต่จะตรงไปรุดเกล้า ขอพระบารมีปกเกล้า

(ลงนาม) ชุนประภิตกาญจนเขตร

x

x

x

บ้าน

วันที่ ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูต สัมเด็จพระนครินทร์ ฯ

จดหมายสำหรับถวายในสัปดาห์หน้า คดีพมพแดงเอามาตรวจ

หม่อมฉันไม่ชอบใจ จะแก้ไขใหม่ให้แต่จันทน์ตั้งเมตวันศุกร์ที่ ๒ นี้ไม่ได้

ขอประทานผิดไปตั้งวันจันทร์ที่ ๕ ทูตมาให้ทรงทราบ หากไม่ทรงคอย

ควรมีควดแต่จะโปรด

ศิริ อภิบาลกรม

x

x

x

บ้านชินนามอน บ้าน

วันที่ ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูต สัมเด็จพระนครินทร์ ฯ

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับตั้งวันที่ ๒๗ กรกฎาคม แล้ว

เรื่องตำนานเมืองสุราษฎร์ธานีที่ขุนประคตกาญจนเขตจรดถวายนั้น ด

เป็นหลักฐานพอจะตั้งเพื่อเห็นเข้ากับเรื่องพงศาวดารได้ ว่าที่บ้าน

ดอนนั้นคงตั้งเป็นหลักแห่งเมื่อครั้งเจ้าพระยาแสนน้อยยกมาต่อเรือรบ

ในรัชกาลที่ ๓ และคงให้ย้ายเมืองท่าทองมาตั้งที่บ้านดอนแต่ครั้งนั้น

ไม่ได้มีการย้ายเมืองท่าทองเป็นเมืองกาญจนดิษฐ์จนกรุงเทพฯ

ในรัชกาลที่ ๔

เรื่องพระเจดีย์ที่ประธานอชบายมานนตหนัก

หม่อมมณเฑียร

ขอด้วย

เรื่องปัญหาข้อคดี มงกุฎกษัตริย์ หรือ มกุฎกษัตริย์ จะเป็น
 ถูกต้องหน เมื่อหม่อมมณเฑียรเขียนจดหมายฉบับลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม
 อดวายไปแต่จ ได้ตรวจจดหนังสือต่าง ๆ ที่ออกพระนามเดิมของทูล-
 กระหม่อมมักเกิดนึกสงสัยจนอย่างท่านทรงดำริ ว่าผู้ทเขียนหนังสือหรือ
 ตรวจเมื่อพิมพ์หนังสือในชั้นหลัง จะแก้คำ มงกุฎ เป็น มกุฎ เอา
 ตามใจมาก แม้ถ้าเนาประกาศที่พระศาสนโศภนเอามาพิมพ์ในประวัติ
 วัดอาจถูกแก้เป็นได้ แต่หม่อมมณเฑียรมาคิดเห็นหนักที่จะตัดต้นมือออก
 อย่างหนึ่ง คือวัดนั้นได้ใช้นามว่า วัดพระนามบัญญัติ มาช้านาน จน
 ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจึงโปรด ฯ
 ให้ประกาศสั่งให้ถอดเรียกชื่อเก่า หม่อมมณเฑียรเห็นว่าขอสำคัญอยู่ที่
 ประกาศ ร.ศ. ๑๐๘ นั้น ถ้าโปรด ฯ ให้เรียกอย่างไร ถึงจะไม่ตรงกับ
 ชื่อเดิมก็ควรเรียกต่อไปตามในประกาศที่ดำรัสสั่งให้เรียก เพราะพระ
 บรมราชโองการเป็นกฎหมาย ว่าโดยย่อเรื่องนคจรัตนคูประกาศ
 ร.ศ. ๑๐๘ ถ้าในประกาศนั้นโปรด ฯ ให้เรียกนามอย่างไรก็ควรใช้
 อย่างนั้น ถ้าประกาศ ร.ศ. ๑๐๘ ไม่มีต้นฉบับเขียนจะดัดก็ควรถือ
 เขาตามทพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ หม่อมมณเฑียร
 เห็นดังนี้

ข้าจกราบอันใดในบั้นหนูนึกก็ไม่ใคร่มี เมื่อเข้าพรรษา หม่อม

ฉันเลยงพระทัยตามเคย เจดาบ้ายฉันทแรมค่ำ ๑ เขาเชิญให้ไป
จุดเทียนจุดธูปจุดประทัดจุดประทัดเหมือนอย่างเคยจุดเมื่อปักถาวยน พนม
การแห่เทียนจุดธูป พวกตั้งประทัดชายหญิงพากันจับด้ายด้ายตั้งธูป
เดินเป็นทวนของชักเทียนจุดธูปขงมคนยกคาน แห่ ๓ รอบตั้งมาแต่เอา
เข้าไปตั้งตรงหน้าพระในโบสถ์ พระสงฆ์พรพรรณม ๒ รูป ตั้งประชุม
พร้อมกัน พอหม่อมฉันจุดเทียนจุดธูปแล้วกรมการพธกจ่ายผ้าอาบนาฝั้น
คือไป ตั้งเกศพวกตั้งประทัดไทยทเมืองบึงแปงกตกว่าเมื่อปักถาย
ด้วยเมื่อปักถายผู้หญิงแต่งตัวเป็นอย่างยอหยาทงนพ เพียงแต่ได้มรู้ว่า
เป็นไทย คือพูดกันจกรู มาในบั้นพวกผู้หญิงต่างพากันแต่งเป็นไทย
เหมือนอย่างชาวกรุงเทพ ๗ มากชน เมื่อเห็นพวกหม่อมฉันกรูจกไหว
เป็นอันคนเคยกันชน มเวองเบ็ดเตล็ดซึ่งชบชนอยู่บ้างจะพูดคือไปอีก
๒ เรื่อง เรื่องหนึ่งพวกจีนชาวบึงมากกระชบตามจีนตูก้างของ
หม่อมฉัน ว่ามีไทยในพวกที่อยู่ชนนามอนฮ้อดใครทำเล่นให้เป็นบ้าง
หรือไม่ว่าชาวบึงเชื่อเล่นนแต่ระเชื่อว่าไทยกนคทำเล่นให้เป็นเรื่องทกรู
กันแค่บรมปฐมกัตป นักว่าจะเล่นมสู่ญไปแล้ว ประหตาดทียงเชอกน
อยู่จนทุกจนน อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อตั้งประทัดก่อน เจดาเห็นฉนหนึ่งหม่อม
ฉันชนรถขนคไปเที่ยวเล่นกับตูกคามเคย เมื่อรถผ่านไปในฉฉนหน้าตก
เห็นชายหนุ่มคน ๑ นุ่งกางเกงจีนได้เสื้อปักคอ นึกต้องชักรูปอย่างใหม่
ทราคาแพงแฉฉนคอด เทียดเดินเล่นอยู่ในฉฉนกับผู้หญิงคน ๑ และ
เด็กอีกคน ๑ เห็นแปดกตาหม่อมฉันตามตูกว่าไทยมีไซหรือ ตูกบอก

ว่าไทย แต่จะเป็นใครไม่เคยเห็นมาก่อน ค่อยมาเมื่อเมื่อก่อนมาจาก
 กรุงเทพฯ ๑ ครัวหนึ่ง ได้เห็นรูปชายหนุ่มคนนั้นพิมพ์อยู่ในหนังสือ
 บางกอกไทมส์และหนังสือพิมพ์ไทยอื่น ๆ ว่า รัฐบาลบน ๕๐๐ บาทให้
 จับตัว ด้วยคดียาเสพติดของกับกัการขมขืนเงินดอดเคอวเมือง
 ชดบุรี แต่เคยจดดูเหมือนจะหลบไปจากบึงแดง เมืองนท ๓๐
 กรกฏาคมมีเหตุทำให้สติเกิดขึ้น ด้วยไทยที่มาจากกรุงเทพฯ ๑ มา
 ตายลงคน ๑ ชื่อว่านายประภักดิ์ บุตรพระยาสุรพกิจเกษตรการ
 เป็นหลานพระยามโนปกรณนิติธาดา ออกมาเรียนวิชาพาณิชการ อยู่
 ในโรงเรียนรัฐบาลด้วยกับชายใหม่ ถูกเป็นคนแข็งแรง อายุเพียง
 ๒๓ ปี แต่กรยาอชฌาตย์เรียบร้อย ใคร ๆ พากันชอบตงนหน อยู่มา
 วารูลักจับในท้อง หมอตรวจว่าเป็นโรคไส้ติ่ง แนะนำให้ผ่า ครั้น
 ผ่าแล้วเคยเป็นไข้แต่เป็นมดทับถึงแก่ความตาย นำตั้งสารเมืองนท
 ๓๓ เอาศพไปฝังใจตงตบบงอร ตำบลมาตุตจนจ ซึ่งเป็นจุดใหญ่
 บ้าช้า พวกหม่อมฉันและคนอื่นที่มาจากกรุงเทพฯ ๑ ไปช่วยฝังศพกัน
 โดยมาก พธทการฝังศพคือสังคกรรมตั้งคืนเป็นคืน ถูกทำเรียบ
 รอยถูกตองตามธรรมเนียมไทย เมื่อเตาตงงานศพ หม่อมฉันนึกจน
 ถึงได้สังเกตของที่แปลกตาในบึงนงนอย่าง ๑ คือเครื่องตงเตกททา
 สำหรับงานศพเงินใหม่บึงนงนเขาทำงาน ๆ แรกหม่อมฉันเห็นรู้สึกกว่า
 แปลกตา ผิดกับเครื่องตงเตกททากันในกรุงเทพฯ ๑ อย่างใดอย่างหนึ่ง
 หนึ่ง พิจารณาไปจึงเห็นว่าตนเขาไม่ใช่กระดาษสีแดง ใช้ดีเยี่ยมอ่อน

จึงแปลตกคา เอยนภจนถึงคำพระยวราชฐานประติษฐี (ซิมบี) เกย
 บอกว่าเรือสำเภาของจนฮักเกยน กับจีนแต่จอณรกัน เรือของจน
 ฮักเกยนทปากปลงทาส์เขยว เรือของพวกจนแต่จอทาส์แดง แต่เห็น
 ไกต ๆ ในทะเลกรไต่ราของพวกไทน เรืองถือส์เขยวแต่ระดีแดงคงเคย
 ชนมมาถึงบนบก จนทในกรุงเทพ ๑ เบนแต่จอเบนพน เกวองกงเต็ก
 จงไซ้ดแดง พวกจนทบนงเป็นฮักเกยนเบนพนจึงชอบไซ้ดเขยว แต่
 เหตุใดจึงพบถือส์เขยวแต่ระดีแดงต่างกันยังไม่ทราบ

สปีดาหระหม่อมฉนมีเรื่องทจรทุดถายสำหรบทรงพิจารณาเรื่อง
 หนึ่ง ดวยมานกลงประเพณทเจานายทุดเกด้า ๆ ถายต้นไม้ทองเงิน
 แตะดอกไม้รูปเทยนเมอรบพระสุพรรณบัฏ แต่จนนางถึงแม่รบ
 สุพรรณบัฏหรือหริฎบัฏ ก็ไม่มีประเพณทจรถายต้นไม้ทองหรือ
 ดอกไม้รูปเทยน จระณิดกันด้วยเหตุใด หม่อมฉนไม่เคยได้ยินหรือได้
 เห็นเค้าเงื่อนว่าจะเกิดประเพณนชนอย่างไรแต่ระเมื่อใด ได้แต่คิด
 สันนิษฐานเห็นว่าน่าจะเป็นประเพณเก่าแก่มาก ดวยการถายดอกไม้
 ทองเงินนอกจากเจานายถายเมอรบพระสุพรรณบัฏ มีแต่เจ้าประเทศ
 ราชถายเป็นราชบรรณาการ เพราะฉนประเพณทเจานายถาย
 ต้นไม้ทองเงิน น่าจะเกิดชนแต่เมอรบยศออกไปครองเมือง (ก่อน
 แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง) ดอกกระมัง ถ่อนการที่ถายดอกไม้รูป
 เทยนเมอรบพระสุพรรณบัฏนทหน้าจะมาแต่ทุดตาออกไปครองเมือง
 เพราะยังมีประเพณข้าราชการทุดตาออกไปมีตำแหน่งอยู่หังเมืองถาย

ดอกไม้รูปเทียนทูลดาอยู่จนขึ้นหลังขอให้ทรงพิจารณาดู
ครมก็คิดแต่จะโปรด

บ้านชินนามอน บ้าง

วันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระบรมชนกนาถ

ในคราวเมตตาเมื่อจันทาทิตย์ที่ ๕ น ดายพระหัตถ์ที่เคยมีประจำ
สัปดาหะชาติไป หม่อมฉันออกว่าคาบใจ จะเป็นด้วยมาหายหกตก
หล่นที่กอดางทาง หรือเป็นด้วยมีเหตุขัดข้องไม่สามารรถจะเขียนถวายพระ
หัตถ์ได้ตามเคยก็ไม่ทราบ จะเป็นด้วยเหตุใดอันก็ทำเนา หวังใจว่าจะ
ไม่เป็นเพราะพระองค์ไม่ทรงสบาย แลจะได้รับถวายพระหัตถ์ใน
สัปดาหะหน้าต่อไปตามเคย

Mr. James Baxter ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

ราชการแล้วจะกลับไปยังยุโรป เขานำพมาทางบ้านนี้แล้วจะมาหาหม่อมฉัน
เมื่อสิ้นทหนักันเขากลับมาถึงพระองคืท่าน ฉายงเสด็จเที่ยวเตร่อยู่หรือ
เสด็จกลับกรุงเทพ ฯ แล้ว หม่อมฉันก็ขอบใจได้ยืนว่าเสด็จกลับแล้ว
แต่ก่อนเขาออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๓๓ กรกฎาคม เขาบอกว่า
เขานั่นก็เสียใจ ด้วยเขาคังใจว่าจะไปทูลดา แต่เขาใจว่าเสด็จไม่อยู่

จึงไม่ได้ไป เขาตั้งหม่อมคนฉาตาเขียนจดหมายถวายท่านขอให้ช่วย
ทูตไปให้ทรงทราบด้วย

เมื่อวันเสาร์ที่ ๓ พฤษภาคมแผ่นดินไหวเวตนาเซา ๘.๓๐ นาฬิกา
เจตานั้นหม่อมคนยังไม้คน หลวงพูนกับหญิงเหตยคืนแหวอยู่ในห้อง
เล่าว่าบานประตูหน้าต่างล้มหมด โคมไปฟ้าแหว่ง ฟ้าในถ้วยกระฉอก
เป็นอยู่ครเดียว แต่หลวงพูนไม่เคยเห็นแผ่นดินไหวมาแต่ก่อน ว่าง
ออกจระเขยนหัว จะเป็นด้วยศกใจหรือมีพระนักษิณาแผ่นดิน เพมกับ
เมฆอากาศเมฆคลมพัดวโยกอย่างหนึ่ง พบนางเจตนาอากาศวิปริต ฝน
แดงร้อนจัดมาตั้งกเดือนหนึ่งแดง เมฆปกดาชถึงฤดูนภาตงเขนตบาย
กตางคนทงนอนห่มผ้าทุกคืน บนเกอบจระตองทอดเช็ดตงนอนกับ
กระดาน เจตนาตางคนดูปรอทในห้องนอนไม้ฉากฉา ๘๕ บางคืน
ถึง ๘๘ กตางจันทรขึ้นไม้สบายเคย พดกชาดเมืองเขาว่าอากาศเช่น
น่าน ๆ มีวงหนึ่ง ตมครวันตกแปรไปเป็นตมโตมกเป็นอนอย่างนอยู่ราว
๕๐ ฉนแดงฝนจึงกตมตกอก แต่งนางจนวนองศารท ๖ ฝนจึงตก ค่อย
หายร้อนไปแจ้ง

กตทจระตวาทองพจาวณาควาวณมเืองเกากงมาเวืองทง คือ
หงวบริบาด ๆ มีจดหมายบอกมายังหม่อมคน ว่าพระยานครพระราม
ครวจคีดาจาร์กตั้งโทษ พยเรียกเนตมพระเกียรติ “พระธรรมราชา”
มาแต่พระเจ้าเดอไทอันเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าดีไท เห็นว่า
นักเขียนโบราณคดีทั้งไทยและฝรั่งเล่า ดงยศเรียกพระเจ้าดีไทว่า พระ-

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระบาท

ได้รับถวายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม เป็นพระเดชพระคุณ
อย่างยิ่ง ขอประทานกราบทูลสนองต่อไป

เรื่องคดีทำผิดคดีต่าง ๆ เมื่อระดกตามพระดำรัส ก็เห็นว่าถูก
ต้องแล้วในส่วนของอายุแห่งชีวิตนั้น ๆ แต่ทุกชาติเป็นคดีในดวง
บักษิ์ใดนั้น เกิดจากกรรมอันได้ดั่งตามเหมือนกัน นายตระของผูซึ่ง
เขาใจใส่ในโบราณคดีอยู่ตมเองไซยารวมกับเขาพนมแบก จริงหรือไม่
นั้นไม่ทราบเป็นแน่นอน

ทวดพระราชโอรสไซยา เขาตั้งพระพุทธรูปไว้ที่นอกพระระเบียงด้าน
หน้าข้างซ้ายวิหารสามองค์ ตั้งเป็นสามเง้า อยู่ข้างหลังองค์หนึ่ง อยู่
ข้างหน้าสององค์ที่ตรงดั่งเอง อีกสองพี่น้องก็บวชอุปถัมภ์

เกิดกรรมอันหนักกับกรุงเทพฯ ไปนมัสการพระแก้ว แล้วเที่ยว
เดินดูในวัดเห็นรูปศักดิ์ & คู่ มีเจ้าเงาะรงนาเป็นต้น ทำด้วยศิลา
ทรายเนื้อเป็นสีเทาเหลือง คงเป็นชนิดที่ควรเรียกว่าสีโกลน เครื่อง
ถนอมพม่าภรณ์สีก็หายไปมาก เพราะถูกฝนชะเอาทรายในเนื้อดินสีดา
ร่วงหลุดไป ได้บอกกับกรมการรักษาวัดคนหนึ่งว่าควรจะย้ายทุกตัว &
คู่นั้นไปตั้งเสียใหม่แห่งใดแห่งหนึ่ง แต่เขาเป็นถาวรสำเร็จไปได้หรือไม่

นันทไม้ทราบ

เกตุอักระหม่อมไดยินฝ่าพระบาทควั๊ด หรือพระยาโบราณพูด จ้า
ได้พบเขาอะไรที่ไหน มีหนวดงักเป็นพระพุทธรูปท่าต่าง ๆ อยู่ เจดีย์นั้น
ไม่ได้ใส่ใจจ้า บัดนี้อยากทราบก็จับไม้คัต

เขาสุวรรณพิงค์ ได้เคยเสด็จไปถึงหรือไม่

เกตุอักระหม่อมไปหาพระเถระ เข็มเขย่นถวายของเจ้าจรรยา
ได้สนทนากับท่าน ได้เรื่องต่าง ๆ มาทูลถวาย ในเรื่องการทำเคารพ
ตามพระราชหัตถ์เตชาของทูลกระหม่อม ซึ่งโปรดประทานไปนั้น สม-
เด็จพระพุทธโฆษาจารย์ว่า อภิวาทกบจนตนเป็นคนเดียวกัน ตามที่เห็น
ปรากฏในหนังสือ เมื่อเข้ามาทำอภิวาทก่อนแต่จริงหนึ่ง เมื่อจะไปตัก
จนก่อนทำอภิวาทแต่จริงออกไป เป็นอันว่าการทำอภิวาทนั้นยื่นทำ
อัญชตชนนกระพุ่มมือ นับว่าถาวรน้อยบคัจจุบคัจ นมถาวร นมถาวร
เป็นคนเดียวกัน เป็นการกตัญญูด้วยใจโดยเคารพไม่มั่วยั่วหา ได้
ความเข้าใจจากในหนังสือเพียงเท่านี้ ท่านว่าถ้าการทำเบญจางคประติษฐี
กัตติ หรืออัญฐีรางคบาทกัตติ มาในอรรถกถา หาใช่มาจากบาลีไม่ได้เรื่อง
จากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณองค์ที่สิบสอง ท่านเถระว่าสมเด็จพระมหา
สมณเจ้าทรงจัดโรงเรียน ครุสดีสั่งให้พระตฤกษณ์ยื่นเมื่อผู้ใหญ่เข้าไปสู่
โรงเรียน ค่อมมาไม่เข้าได้ทรงรับไปรษณียบัตรเป็นต้นเท่าที่กล่าวมา
นี้จะทรงถือเอาคำบาลีที่ว่า สรรถา นามานิ เป็นกัมมัตถะคานบอย่างฝรั่ง
หรือประการใด เมื่อใดทรงรับถอยคานอนมน แทนที่จะกรวดกตบพอ

พระทัย ใครจะได้อรรถพรประสิทธิ์พนาภยเชยง ครอบครองพระตำหนัก
 เป็นผลความคิด แต่กพณจตุยที่จรทรงพบได้ เพราะเป็นบัตรล้นเทหไม่
 ดงขอ ออกขอหนึ่งเต็มเตจพระวชิรญาณองค์กต่างด้วยตั้งตั้งว่า อาตนะ
 หนีจะไม่ใช้ผาถาด ในหนังสือกล่าวว ภาคนึงอาตนะแจ้งต่างเท่า ถ้า
 อาตนะเป็นผาถาดปลูกพมแดงก้าการต่างเท่าไม่ได้ อาตนะจะคองเป็น
 ของสูงท่านองค

เขาเขาคำราชาภิเศกครึ่งกรุงเกล้ามาให้ดู กัดจกหมายเหตุ
 ราชาภิเศกครึ่งกวมขุนพรพนิศ ซึ่งทรงทราบอยู่แล้วนเอง ไม่
 ประหลาดอะไร แต่ประหลาดที่ใจเกล้ากระหม่อมไปจับเอาเมื่ออ่านถึง
 พระแสงอัฐมาจุช จาพระแสงดาบที่ชอว่าดาบเซตยมน จะคองเป็นของ
 พัทธยาที่ไดมาแก่การคตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด
 จะคองปัญหาที่คตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด

คตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด
 จะคองปัญหาที่คตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด
 คตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด
 จะคองปัญหาที่คตพชบักกราวโคคราจหนึ่งจงมชอเช่นนั้น คิด

หนังสือเล่มถวาง ตามที่ควรลไปเจ้าไป หนีงอได้ค บอกว่าคมาก
 คจรมิศจวแต่จแต่จะโปรด

พรช

บ้านซิ่นนามอน บึง

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูตสัมเด็จพระนริศร

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓ ถึงมาถึงบึงในคราว
เมื่อดวงศักราช ทำให้ฉันวิตกที่ไม่ได้รับสายพระหัตถ์ดังที่ไป
จดหมายของหม่อมฉันฉบับก่อน จะทูตส่งของความบางข้อที่ควรนำมา
ตายพระหัตถ์ฉบับ

เรื่องคุกคาภาพไทยทำด้วยหินทรายที่อยู่ในวัดพระแก้ว & คู่มือ
หม่อมฉันเห็นชอบด้วยตามที่ทรงพระปรารภว่าควรจะเอาเข้าใจเสียใน
วัน หากไม่นานไปจะยิ่งสึกหรือจนเสียโฉม แต่เมื่อนึกดูที่จะตั้งในวัด
พระแก้ว ก็ยังคิดไม่เห็นว่าจะเหมาะที่ตรงไหน เรื่องตำนานของคุกคา
หิน & คู่มือเคยได้ยินแต่คนพูด เจ้า (อะไรเจ้าขอไม่ได้เสียแล้ว) คนหนึ่ง
ซึ่งเป็นน้องหรือเป็นลูกหลานของเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ต้องโทษจำคุก
เพียรจำหัดกลว้าย เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานอภัยโทษ ด้วยโปรดมอทำรูปภาพนั้น ตามตำนานเจ้า
ราวกับว่าเจ้าคนนั้นสวดประสิทธิ์ขุขเอง แต่เพราะเหตุลักษณะภาพและการ
ที่หากีตาเอามาทำ ต่อให้เห็นฉันน่าจะเป็นของซึ่งทรงพระราชดำริให้ทำ
ขึ้น เจ้าพวกเวียงจันทน์เบนแต่เอาตัวเขาจากหัดกแต่จแต่ยตามาจนตัวเร็ว
จึงได้พระราชทานอภัย

ภูเขาคู่มือหินทรายอย่างดี โศกนวิทำรูปภาพ & คู่มือ อยู่ในแขวง

จังหวัดตปบุรี ในท้องที่อำเภอฉนวนแดงทางบกหนมไปทางตะวันออก
พระยาโบราณฯ ได้เคยไปเห็นของที่ท่ากลางทางอยู่ตภุเจ้านั้น

เจ้าธรรมพดงก็ ออกทางหนึ่งข้างฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้เมือง
ตปบุรี ในหนทางที่จรามเขาพระพุทธรูป ห่มอมฉันเคยผ่านมาเกด ๆ
เจ้านั้น เดิมคงใจจะแะคุ เพราะเคยได้ยินเล่ากันว่าตามชรง่อนเหมื่อน
รูปดังที่ตายแห่ง จึงเป็นเหตุให้เรียกชื่อว่าเจ้าธรรมพดงก็ แต่พวกคน
ในท้องที่บอกว่าเป็นคนจริงอย่างนั้น แต่ไม่มีอะไรแปลกประหลาด
นาศกเจ้านั้น ห่มอมฉันสัพพัญญูจนจาเดิมเกินจะชองจ “เขาคือดังค
ตวอยมเทศสถานที่พวกขอมได้ทำกิจดังคใจ (เขาคืออุทธกรรมอันพระ
ราชทานนามเปลี่ยนว่า “เจ้าธรรมนิมิตร” ก็เห็นจะจริง) ที่องค์แถบ
นี้งาม มีเขาขนาดย่อม ๆ รายไปในท้องทุ่งนาซึ่งเรียกว่า ตำบลหนอง
คำตา แต่เดิมคงจะมีเทอดสถานของพวกขอมที่ตายแห่งในแถบนั้น ห่มอม
ฉันได้ไปแะคุที่เขานึ่ง (จำชื่อไม่ได้เสียแล้ว) ซึ่งมถา ในถานพมรูป
พระโพธิสัตว์ และพระพุทธรูป เทอรูป ของชำรุดชงไปเก็บสะสมไว้มาก
หม่อมฉันได้เตอกย้ายเขามาไว้ที่พระรัตนเทอดสถานกรุงเทพ ฯ ที่มี คือรูป
พระโพธิสัตว์ โดเกศวรรณาตใหญ่เหมื่อนรูปยักษจาหลักพระพุทธรูปเป็น
ตายที่คตคต ซึ่งคงอยู่ทางช่องออกจากพระวิมานไปทางพระที่นั่งอศ
เรศร ฯ คูหนึ่งนั้นเป็นคณ บางที่คานคงจะทรงจำได้

ที่เดิมเตจพระรัตนเทอดสถานคงกคคเห็น “อานัน” เป็นคยคพณตั้งน
หม่อมฉันคคคคเห็นจ่า อานัน น่าจะหมายคจามเตจวาคอหงคใจให้หนึ่ง

เท่านั้นเอง จะสูงหรือต่ำเห็นจะไม่ถือเป็นประมาณ

ตำราราชาภิเษกครุฑมณฑลพรพินทนน หม่อมฉันจำได้ว่าเป็น
คำให้การข้าราชการกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้ถ้าม คัดเรื่องราชาภิเษก หม่อมฉันได้คัดลอก
ตำราต่าง ๆ และได้เขียนอธิบายไว้ในหนังสือพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ โดย
พิสดาร ถ้าจะใคร่ทรงทราบขอให้ทรงพลิกดูในหนังสือนั้นเถิด

ชื่อพระแสงที่เรียกว่า “ดาบเซตย” นั้นขอปกปิดอยู่ พิศวาระที่
ตามศัพท์ ความสื่อว่าเป็นดาบได้มาจากผู้ซึ่งของตกอยู่ในอำนาจตั้ง
พระตำรา แต่มีที่เชือกนัยหนึ่งหมายความว่า เป็นรูปของดาบชนิดหนึ่ง ดัง
ปรากฏในวังกระแจะนเห็นเคยบพระนครว่า มีทหารพวกหนึ่งชื่อ “ดาบ
เซตย” ดังนี้ น่าจะตรวจศัพท์พจนานุกรมที่เอามาใช้กับดาบ จะเพี้ยน
มาจากศัพท์ออกหรือศัพท์พจนานุกรมมาแต่เดิม ถ้าใช้ดาบเซตยมาแต่เดิม
ทางที่เจ้านิษฐานก็จะคงพิจารณาต่อไปว่า ดาบเซตยนั้นเป็นพระแสง
อัญญาดุชมาแต่เมื่อใด สันนิษฐานตามมาแต่ครั้งสมเด็จพระนเรศวรม
หาราช เหมือนอย่างพระแสงมีพริ้วมน้ำสระโคก และพระแสงของเจ้า
เจ้าพระยาแสนพดพวยไซร์ ถิ่นจะตั้งเนื้อเห็นว่าเป็นดาบได้มาจากพวก
พม่ามอญหรือไทยใหญ่ที่เข้าเป็นเซตยในครั้งนั้น แต่ถ้านับดาบเซตยเข้าใน
พระแสงอัญญาดุชเมื่อภายหลัง ความหมายก็กลายเป็นอย่างอื่น จงทอด
ต่อไปในเรื่องพระแสงอัญญาดุช เมื่อรัชกาลที่ ๕ หม่อมฉันได้เห็น
จดหมายเหตุกาณ์สงครามพระสัมมตฯ ทรงพบในห้องอาถักษณ์ ปรากฏ

เต็มชื่อว่า คาบคาย ใจเพชร และพระแสงเจียด (นัม) นางที่คาบ
ทวารที่เรียกว่าคาบเซดยนนี จะเบนเพราะทำรูปตามอย่างพระแสงคาบ
เซตย ก็เป็นได้ตอกกระมัง ขอให้ทรงพิจารณาดี

เมื่อร่างจดหมายนี้แล้วหม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๐
มาถึงเมื่อวันที่ ๓๒ นี้ ขอรอไว้ทุกคอบในเมตต์คราดหน้าต่อไป

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ทรง ๒๖ ทรงพระพร

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่อมเด็จพระราชดำรัส ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

เกล้ากระหม่อมอยากจะกราบทูลถึงพระปฐมพระประทับตั้งแต่
คราวก่อน เมื่อกราบทูลถึงกำเนิดพระเจดียนนแล้ว หากเห็นว่าเป็นแต่
ถ่อมน้อยในสาขาหนึ่งเท่านั้น จะทำให้ยากจะงามไป จึงดลเสี้ยนมาทอดแคว
บดิน แรกได้เห็นรูปจำลองพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งตอนล่างเป็น
ตอมคอนบนเป็นเรือนนูน ทำให้ตกใจเป็นอันมากด้วยไม่เคยเห็นที่ไหน
มาก่อนเลย แต่ฝ่าพระบาททรงพระวินิจฉัยว่าพระปรากฏคณนเป็นของทำ
ต่อเติมชนภายหลัง ที่แรกก็ยิ่งตั้งใจ ต่อได้ไปเห็นพระประทับเข้าอีก
ซึ่งทำปรากฏคณนไปหมดเล็กอยู่บนตอม จึงยินยอมพร้อมใจว่าฝ่าพระบาท

ทรงพระวิจารณ์ถูก แต่ยกยอเขามากคิด ว่าถ้าตทรงปรองให้ด้อจจะ
 งานได้มาก เพราะตั้งทงหลายด้อจปรังได้ ก้อ ฐานของปรังค
 กได้แกบดงกเหนือดอม เสีลเรอนปรังคกได้แกบดงกมะหัด ทควยอด
 ปรังคกได้แกบดงกซึ่งดนมกเคดดว แมยอดพระปฐมเจดยซึ่งปรังค
 ดยบดิน ทดกวะหม่อมทงทาโดมรูปเป็นทชอดคปรังคดอยแต่ นกสูก
 ไลโดจาตาดะตองทำพระเจดยทโหน จรดองดองนคแบบดอมยอดปรังค
 ขนทำให้ดีให้ดี แต่กเชอญไม่มงานทำพระเจดยมาถงคจเดย ชอ
 พระปฐมเจดยขน ยอมทงทราบอยแต่จาดอกอนนเรยทกนว่า พระประทม
 ชำม้นทานประกอบว่าพระเจ้าเสด็จมาประทม (เข้านทพาน) ทน้น พระ
 ประโทนว่าเป็นทผง ทธนานทงพระส่ำรกรชาคู เป็นนทานแต่งขนประกอบ
 ชออย่างง ี่ ตามเคย เกด้าทระหม่อมดงดยจ่าเป็นค้ำเขมว คอ พระธม
 แพลดจ่าพระ (เจดีย์) โหญ่ พระโทย แพลดจ่าพระ (เจดีย์) แข็งแรง
 ทธอนนคอง เขมวอานศำ พ. ออกเลียงเป็นคจ ปร. คจเป็นประธม ประ
 โทย เป็นสิ่งทจจวส้งเกดจ่าเขมวได้เข้ามอดแอดยในแหวงนคราวทง
 เรองชอจคมงกฏกษศรย ทธจคคมกฏกษศรยขน ไดคจามแน่นอน
 แดว เกด้าทระหม่อมไปทาพระส่ำสนโคภน ชอดคต้นนงส้อด้าคจ
 ทานทยบให้คู้ได้ดง ๕ ฉบับ คอ (๑) ประกาศรัชกาลท ๕ พระราชทาน
 ทจสุงคามส้มา พ. ศ. ๒๔๓๓ (๒) ประกาศรัชกาลท ๕ นอกเลอนทงก
 เขตจค พ. ศ. ๒๔๓๓ (๓) ประกาศรัชกาลท ๕ ให้เปดยนเรยทนามจค
 แดะทำพระมหามงกฏเจดิมยอดพระเจดย พ. ศ. ๒๔๓๓ เขยนชอจค

มกุฏกษัตริยาราม คองกนทง ๓ ฉบับ

ตามทศวิธีเล่าดังที่เขาเห็นเทยนจรรษาภักษนหดอยุ์ เกต้ากรระหม่อม
ไม่เคยทราบเดย แมตในกรุงเทพฯ ว่าเขาทำอย่างไรงัน เคยเห็นแต่
ที่ตงอยุ์ในโบดัดตางวัดเมื่อไปทอดกรฐิน เห็นรูปร่างแปดกรฐแต่ควาเป็น
เทยนราชฎี

เรื่องทำเส้นห้ “หมอเน” ไตยินเล่ากนควาเชยตอคองการกนมาก
ในหอนเมืองบักษโคธองเงา แดะกัพวกบักษโคธนเองที่ตาดออกไปอยุ์
บั้งยงคองการทำเส้นห้อยตูกไม่สั้ประหตาคนิก แต่เห็นเบนการ
เหลดเกินเคมททมาหา “หมอเน” ในชินนามอน ฮ้อต

เมื่อโคธานทราบเรื่องตามพระดำริต ว่าไคทรงประดบคนล้าคัย
เขาที่ล้งนพาคก ฐัดกเหมือนอะไรเมนชวนมาจุกอยุ์คอหอย คอมาอิก
จนหนงอานบางกอกไคมล้ตงว่าหนงล้อพมพภาษาไทย ๒ ฉบับ ล้งล้ยว่า
หลบไปอยุ์หาดใหญ่ คอมาอิกจนหนงตงว่าเขาหาเงาหน้าทหาดใหญ่
แล้ว ทำให้โล่งใจไป

เรื่องนายประกิตตายนหนนาล้งล้าว ทอวาเบนบคนนเกต้ากรระหม่อม
ล้งล้ยว่าแผดมันจะไม่คิตไม่หาย เน้าตามปามไปทำให้ล้งล้กปรกตก
ออกมาจากดำได้คต้ายโรคบิต ที่เบนไซกคอปชอกเลบแห่งแผดนนเอง
คังใจะทูลตามแต่เมอคราจตริตเล่าตงวัดในบั้งมาแล้ว ว่าคนตายเขา
ทำอย่างไรงัน แต่ตมเล้ยไม่ได้ทูลตาม คัพนายประกิตนนล้ง ถ้าคองการ
จะเผาแล้วเผาได้หรือไม่ พดกแซกฮินดูประเพณชองเขาก็เผากัน ใน

บึ้งแซกฮินคูกเข้าใจจ๋าม่มาก เมื่อตายตงเขาทำอย่างไรวกัณ

พระดำรัสเรื่องตั้งชงจันตางภาษาคือใช้ตางกันนั้น ประหลาด

หนักหนาอยู่ ฝันว่าได้เคยเห็นที่ไหนพดตงเรื่องตั้ง ดูเหมือนเขาคิดมาตง
 พมพเพบางกอกโตมตั้งนานแต่จิงได้วาคากตางในกัณพจาทางจันตอจา
 ตั้งตงเบบตั้งทงเกตยคหรือกตง เพราะตงนในการทจจะโตมตงกนตงแต่จ
 กใช้ตั้งตง มาเห็นตั้งมอยน้อยหนึ่ง ทชนบใหม่แต่ใช้ทระคาสตงตงเขียน
 ทนงตั้งบิตหนาราน ทบถารานใหม่ทกรตายชนทเบตยนเบบทระคาสตั้ง
 นำเงิน จจะเอาहतกนไปปรบกับตั้งเกาจันกคิตจจะชิตชอง ตั้งเกาจันแต่จ
 ทาหวตั้งตง จจะเอาเพื่อให้มทระเตหรือพรายนาไมกตากรายได้อยู่ ตั้งน
 ตั้งเกาจันชกเกยนาทาหวตั้งตง จจะเอาเพื่อให้มรักไม้นำอ้นทรายมาให้ค
 ทกกระไว้อยู่ นกชนมาได้จาได้เคยเห็นในคณคกชนนารจัน มีบออกได้
 คอวยเรื่องตั้งตั้งอยศ จิงพดกค กตายเบบตงคตมไป จายคท ๑ ท ๒ ตมแกจ
 ตั้งตง ท ๓ ท ๔ แกวตั้งนาเงิน ท ๕ ท ๖ แกวตั้งชาจ ท ๗ ท ๘ ท ๙ ทของ
 ตายตั้งอกมกาทนตเบบชนเหมือนกน ถ้าฝ่ายพดเวอนตายเบบพจกนท ถ้า
 ฝ่ายททารตายเบบพจกตั้งจราย แต่ตั้งตั้งไมได้กตางได้ ในเรื่องตั้งตาง
 ชางจันนาร จะตงตั้งตามมรทางชางจันตอไป

เรื่องเจ้านายถวายนไม้ทองเงินกับคอกไม้รูปเทียนในเมื่อรับพระ
 ตั้งพรทณเบจันน เป็นไปตามเหตุอย่างทททรงพระดำริถูกตงแน่นอน แต่จ
 ถวายนตั้งอย่างให้ทรงพระดำริออกทางหนึ่ง พระบาทตั้งมตั้งเจ้พระเจ้าอยหัว
 ถวายนไม้ทองเงินตั้ง ๆ แต่เจตยฐานทตั้งคณกม ดูเหมือนทกคทาง

ได้ไปเยี่ยมหญิงจริง เห็นอาการพินซันเช่นกระปรกกระเป่าจนเป็น
อันมาก คีใจพันจิตก

ควรมิดอกแล้วแต่จะโปรด

คำ ๑๖ บทพระราชนิพนธ์

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเค็ญกรมพระยาตำรากร ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อนหม่อมเจิมจะออกมาขึ้น จึงได้ถือโอกาสฝากของมาถวาย
เป็นของฝากที่ได้มาแต่การไปเที่ยวทางหัวเมืองบักขี้ไต คือเต้มารูปพระ
ชาติไชยา ได้มาด้วยออกเงินถวายใช้ในการปฏิสังขรณ์และรักษาพระ
ชาติพน พระครูเจ้าอริการที่วัดถนนท่านได้ตอบแทนเป็นที่ระดักหตายอัน
จึงแบ่งถวายมาอันหนึ่ง พร้อมทั้งถวายพระกุศลในการบุญอันได้ทำไป
แต่จนบัดนี้ กับได้ถวายเศษซามแถมมาอีก ๒ ชิ้น เป็นของที่ได้ใน
บ่อซึ่งชาวบ้านเมืองไชยาซุดเพื่อหาหน้าไว้รับประทาน ได้แะไปดูเมื่อ
ไปเที่ยวลงถนน ตามที่ใดกราบทูลรายงานมาก่อนแต่จ พบเศษซาม
แตกจึงเก็บมาถวายทอดพระเนตร ตั้งเกศเห็นเนื้อเป็นสองชนิด เป็นสี
เทาเหลืองชนิดหนึ่ง เป็นสีเทาเขียวชนิดหนึ่ง จะเป็นของทำในเมืองนั้น
เองหรือจะเป็นของทำที่อื่นส่งมาชาย ฝ่าพระบาทคงจะทรงพระวินิจฉัย
ได้ ใบที่ส้มบุรณไม้แตกแตกก็มี แต่ก็ต้องไปสู่ที่สำคัญโดยธรรมคา

พวกข้าราชการในเมืองนนเชอกนภาทนนเบนเตาเผาถนอยชาม เพราะมี
 ชามอยู่มาก ชอนกนเบนตง ๆ แต่เกดากระหม่อมเห็นว่ไมใช่เตา
 เพราะไมมีรอยอิฐก่อเบนวงหรือเบนเหลี่ยม และไมมีเชิงสำหรับรอง
 ชามเผา เหมือนอยางที่เห็นที่ลวรวรคโลก และถาทนนเบนเตาเผาแถว
 จะชุดพบชามที่ลวมบรรณไมไดโดย จะมแตของล่ยมกพรองไซไมได
 แถวเชาทงใจ ททาชนไดดเชอกก็เก็บเอาไปขายหมด

แรกเริ่มคิดจะไปเที่ยงเมืองไชยา ก็ให้คิดถึงพระไชยาภิจฉน
 เป็นกาดัง กอนนทานเคยเข้ไปกรุงเทพ ๆ ดูเหมือนจะทุกปี ไปพักที่
 วัดมหาธาตุ เกดากระหม่อมไดเกอหนนทานคดอดจนกตบทุกคราวมา
 แถหายไปนานแลถว ไมทราบว่ยังอยหรือมรณภาพแลถว ล่ยมกมท
 บ้านคองก็ไมไดคองาม ไมมีใครรูจัก จนกระทั่งไปถิงท่าข้ามคอยชน
 วรไฟ จึงไดไปทราบคองาม ดวยไปพบพระธรรมปรีชาเจาคณะจังหวัด
 ตามดูจึงไดคองามว่ยังอยแต่กาดังอาพาชหนัก เมื่อไปถิงเมืองไชยาจะ
 ไปหาเยี่ยมเยยนกชตของ ดวยอยถิงพุมเวียง ว่ทางไปไกลแถกั้นดาว
 เพราะถนนพงล่ยมมาก จึงไดจุดของฝากปลัดอ้าเกอให้ชวยล่งไปถวาย
 พรอมดวยจดหมายเมอฉนจะกตบจากไชยา คือฉนที่ ๒ กรกฎาคม ครน
 ไปถิงหัวหินไดเห็นหนังสือพิมพ์ ว่พระไชยาภิจฉนถิงมรณภาพแลถว
 เมอฉนที่ ๓ กรกฎาคม ภายหลงฉนฝากของไปถวายฉนเดยม ของ
 คงไปถิงไมทัน มีความส่ดใจเป็นอน่มาก

ไปเห็นที่มณฑลปุนหลังองค้พระราชศุไชยา มีรูปพระไชยาภิจฉน

บ้านจีนนานอน บ้าง

วันที่ ๓๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูต ส้มเค็ญกรมพระนริศร ฯ

หม่อมเจิมกับตึกหญิง ๓ คน ออกมาตงบึงเมอจหนต ๓๕ เขย
ตายพรหัตถ์ฉบับ (พิเศษ) ตงวันที่ ๓๔ กับเตมารูปพระมหาชาติไชยา
แตรชนชามของโบราณชุดไตทนน เป็นของประทานฝากมาให้เตจ
ขอบพระเดชพระคุณเป็นอันมาก

ตายพรหัตถ์ทเขาใจว่าหายฉบับหนึ่งนน ที่จริงไม่ได้หาย เห็นจะ
เป็นเพราะถูกพนักงานไปรษณีย์ในกรุงเทพ ฯ เขากก็ใจด้วยมีเหตุอื่นได
อนหนึ่ง คิดาคเมตไปคราวหนึ่งแทนตนเอง

ข่าวที่กรมหมื่นอนุจัน ฯ ส้มพระชนม์ เติมหม่อมฉันไตทวาย
จากโทรเลขของหม่อมเจ้าคตาดวดีบอกว่าประชวรตม เตจมาทวาย
เหตุที่จริงจากลูกที่มาจากกรุงเทพ ฯ รูจักเศร้าไศกเสียใจมาก เต
หม่อมเจ้าเพม ตดาวถยนน แกชวอายุเกือบ ๘๐ เตจ ไม่มีเหตุที่จ
อาตย์มากนัถ ถึงกระหนนก็ยงนถเตยตาย

อ่านเรองทครวดีเตจเรองเตจไปบูชาพระมหาชาติไชยา หม่อมฉัน
ประหตาดใจที่ทวายว่าพระไชยาภิวตมยงมชวคชยเมอท่านเตจไปน
ด้วยฉาคัญจาตงมรณภาพเตยพานเตจ นกชนตงเรองที่ไตคจามรูจจาก
ท่านไชยาภิวตมเรอง ๓ คจจจะทุดบรตเตงไตเมอ ส้มเตจพระพุทชเจ้า
ทตงเตจประพาสหัวเมอจบักษไตคจทนน ตงวันที่ ๓๓ พฤษภาคม (ซึ่ง

ทรงถือว่า เป็น วัน อัมปมงคล สำหรับพระองค์) ทอดเรือพระที่นั่งทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศล ณ อ่าวแม่น้ำเกาะตมุย โปรดฯ ให้เรือไปรับพระสงฆ์เมือง
ไชยามาในกาลนั้น มีรับสั่งให้นิมนต์พระไชยาภิวัฒน์เมื่อยังเป็นพระครู
ถวายเป็นเทศน์ ดำรงสถิตกรมพระสัมมตฯ ว่า “ จะได้ฟังเทศน์ทำนองชาว
นครฯ แปลกดี ” กรมพระสัมมตฯ ทรงทราบอยู่ว่าพระไชยาภิวัฒน์
พูดได้ทั้งสำเนียงชาวกรุงเทพฯฯ และสำเนียงชาวนครฯ เกรงว่าจะไป
ถวายเป็นเทศน์ด้วยทำนองกรุงเทพฯฯ จึงไปบอกให้ทราบพระราชประสงค์
พระไชยาภิวัฒน์ถวายเป็นเทศน์อย่างสำเนียงชาวนครฯ พอพระราชหฤทัย
ต่อเทศน์เสร็จแล้วท่านจึงมากระซิบบอกหม่อมฉัน ว่าแบบทางหัวเมือง
บักซ์ได้โดยปรกติเทศน์ธรรมจักร เขาใช้ทำนองกรุงเทพฯฯ กันทั้งนั้น
ละครฟังเทศน์สำเนียงอย่างชาวนครฯ ท่านจึงแกตั้งเทศน์ถวายเป็นทรงฟัง
ตามพระราชประสงค์

เสด็จมารูปพระชาติไชยาทำดีอยู่ ๕ วันยามทั้ง ๒ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
พิจารณาเห็นหนพนมบาทบนเหนือดระเอียดตระหนาคัดอบได้ ๕ ๕ ๕ ๕
ตั้งว่าเป็นของทำมาแต่เมืองจีน มีใช้ของทำในประเทศนี้
ควรมิดจรรแต่จจะโปรด

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๑๙๑๖

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๗ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเตี๊ญกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ขอเสนอถวายพระหัตถ์ ซึ่งทูลเกล้าฯ มาเมื่อคราวเมตต์วันที่ ๓๕ ค่ะ ไป

เกล้าฯ กระหม่อมขอขมาใจมิได้เคอร์แวกแต่ขอเป็นอันมาก ที่แม่จะ

ไปแต่ก็ยังไม่อาจบรรเทาถึงเกล้าฯ กระหม่อม อุทิศอำนาจกราบทูลตั้งใจ

เรื่องอากาศ เสด็จเกล้าฯ กระหม่อมรู้สึกว่าหน้าฝนเป็นเดชะกว่าทุกหน้า

หมด หน้าร้อนแม่จะร้อนหนัก ก็ยังมีลมโซ่มาให้เห็นใจ หายใจก็คดของ

หน้าฝนถ้าจะตงโตอืดฝนแล้ว ร้อนอืดลมไม่มึนเคย หายใจก็ไม่ออก

พอฝนตกหนาวชื้นแฉะไม่สบายอีก ผิดกับหน้าหนาวซึ่งแม่จะหนาว

กว่ามากก็หนาวแห้ง หายใจคดของ ส้มเขาเรียกเดือน ๔ เดือน ๕ ว่า

“หน้าเฝ้า” เรียกเดือน ๖ เดือน ๗ ว่า “หน้าเพาะ” คือไปเที่ยวมด

เพาะไว้เฝ้าในเดือน ๔ เดือน ๕ ซึ่งจะมาถึงคราวหน้า นี้เป็นทางพิสูจน์

ว่าคนตายในระหว่างเดือน ๖ เดือน ๗ ซึ่งเป็นฤดูไม้ตมมาก นึกว่าที่ขบง

จะตมจากที่กรุงเทพฯ แต่ได้ฟังตรัสก็เป็นอันเข้าใจได้ว่าคล้ายคลึงกัน

ปัญหาเรื่องพระนาม “บรมราชา” แห่งเมืองสุโขทัยนั้น เสด็จ

กระหม่อมไม่มีความรู้ หรือไม่แน่ใจไม่ที่จะรู้พอที่จะกราบทูลอะไรได้

อย่างไรก็ดี เห็นจากกรมบท ๓ ที่ ๒ นั้น คนภายหลังนับ โดยเหตุที่พระ

นามชากนหลายองค์ เรียกแต่พระนามเบต้าไม่สามารรถจะเข้าใจกันได้

ว่าองค์ไหน จึงต้องเห็นเบตาที่เขาตมย ก็เมื่อเข้าใจกันทั่วไปแล้ว ว่า

พระนามไหนที่เท่าไรเป็นพระเจ้าแผ่นดินของคนนี้ ถึงจะมารู้สึกภายหลัง
ว่าดวงเดชะผิดไปก็ไม่ควรเบียดเบียน เพราะจะทำให้ยังเกิดความเข้าใจผิดกัน
จนไม่ประมาท

ฝ่าพระบาทตรัสแปรพระนาม “ธรรมราชา” ว่าเป็นพระนามพระ
พุทธเจ้า ทำให้เกิดสับสนใจ รู้สึกท้อไปจากเอาพระนามพระพุทธรูป
ถวายเป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดินนี้ ไม่ใช่มีแต่พระธรรมราชาพระนาม
เดียว “ธรรมเพชญ์” “โลกนาถ” ก็เป็นพระนามพระพุทธรูปเหมือนกัน
เมื่อคิดหาเหตุว่าทำไมจึงทำดังนั้น หรือจะหลงก็เห็นว่าไม่หลง เพราะ
มีคำออกพระนามว่า “พระพุทธรูปอยู่หัว” และมีคำกราบบังคมทูลว่า
“ข้าพระพุทธเจ้า” ซ้ำยังมีคำเรียกพระราชโอรสรัชทายาทว่า “สมเด็จพระ
หน่อพุทธเจ้า” อีกด้วย ประกอบให้เห็นว่าถอดกันว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็น
องค์พระพุทธรูปทีเดียว เมื่อคิดดูว่าถอดตั้งนามมาแล้วแต่ไหน ก็เห็นว่า
มาได้ทางเดียวนั่นคือว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นองค์บรมโพธิสัตว์ อันจะ
ได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปในภายหน้า เสด็จจุติลงมาเสวยพระชาติเป็นพระ
มหากษัตริย์ ฉะนั้นได้เห็นหนังสืออะไรจ่าหน้ายังไม่ตก มีคำเป็นท่านอง
ว่า “... สมเด็จพระมหากษัตริย์ อันจะได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปในภาย
ภาคหน้า”

เมื่อความกตมเกิดชนกนิกเคยไปถึงพระนามพระมหากษัตริย์ทั้ง
หลาย เทวทัตก็ได้โดยไม่ได้ลอบหนังสือออกเห็นว่าจะมาจำทาง

๓. มาทางพราหมณ์เขาคงถวายทางหนึ่ง เอานามเทวดามา

ถวายบ้าง เช่น “อินทราชา” เป็นต้น เอานามวิภคสิทธิ์ในอินเดย
มาตั้งถวายบ้าง เช่น “ราม” เป็นต้น

๒. มาทางพระดั่งมีหรือราชบัลลังก์ในพระพุทธศาสดาตั้งถวาย
ทางหนึ่ง อาศัยศักดิ์ทางพระพุทธศาสดา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

๓. มาทางอาศัยเหตุในพนเมืองเองอีกทางหนึ่ง เช่นพระนาม
“ทรงธรรม” ปราดาททอง” เป็นต้น

พระนามทุกพระนาม อาจคิดกันขึ้นในเมืองเองก็มี จะจำอย่าง
มาแต่เมืองใกล้เคียงก็มี เช่นพระนามธรรมราชา เมื่อพระบาทประทาน
ตั้งอย่างพระนามเจ้านายในเมืองพม่า ไปด้วยกับกษัตริย์รบพม่า มี
พระนามธรรมราชาทุกองค์ เกิดอาการมอมยังได้ทักมาถวาย ว่าเหมือน
กันกับทางสุโขทัย แต่เมื่อเกิดอาการมอมไปเมืองพม่า พระพม่า
ปราศรัยว่า พระเจ้าปราดาททองทรงพระดำราญอยู่หรือ ทำให้รู้สึก
คำพระเจ้าปราดาททองหน ทางพม่าเขาหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินทุกพระ
องค์ไป เช่นดาวเรียกเจ้าหอคำก็เป็นความอันเดียวกัน อาจด้วยคำ
พม่าเรียกมาเป็นพระนามเสียก็ได้

ข้อความตามที่กราบทุกในตอนหลัง กราบทูตไปตามความคิด
อันพุ่งซ่านเกิดขึ้นชั่วขณะให้ทรงทราบเท่านั้น แม้จะผิดพลาดประการใด
ก็ขอประทานอภัยโทษ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านขนนามอน บึง

วันที่ ๒๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต สัมเด็จพระนครินทร์

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์สมเด็จพระนันท ๓๗ สิงหาคม แต่
จดหมายฉบับหนึ่งจากคอนตันหม่อมฉันเขียนตอบตายพระหัตถ์สมเด็จพระนันท
๑๐ ก่อนตามที่ได้ทอดศมา ความในถ้อยพระหัตถ์ฉบับนั้นทรงปรารภถึง
เรื่องพระปฐมเจดีย์ ทำให้หม่อมฉันนึกขมถึงเหตุที่อยากจะไปเมืองพม่า
ด้วยหมายว่าถ้าไปพบปะกับพวกนักปราชญ์หรือผู้บัญชาการโบราณคดีที่
นั้น จะบอกเล่าเงื่อนงำให้เขาคิดอ่านตรวจแก่งคำจดดาวพม่าที่ผิดเป็น
ข้อสำคัญอยู่แห่งหนึ่ง ดังจะทอดอธิบายต่อไปนี้

ในพงศาวดารพม่าว่าเมื่อพระเจ้าอนรุชเสถียรราชย์ ณ เมืองพุกาม
(พ.ศ. ๑๕๕๓) เกิดเดือนได้พระพุทธรูปสำเนา ทรงทราบว่ามหาราชาเจ้า
เมืองสระเทิม (Thathen) ประเทศมอญมีพระไตรปิฎก พระเจ้าอนรุช
ให้ไปขอ เจ้าเมืองสระเทิมไม่ยอมให้จึงเกิดรบกัน พระเจ้าอนรุชได้เมือง
สระเทิม ถวายคตอนุคนแฉะเก็บบริวารพยัสสมบัติเอาไปยังเมืองพุกาม จึง
ได้พระพุทธรูปสำเนาไปประดิษฐานในประเทศพม่า ถ้อยคตตามแบบอย่าง
เมืองสระเทิมต่อมา ความที่กล่าวในพงศาวดารขอนถงสมัยเมือเมืองพม่า
เมืองมชเชตกเป็นของอังกฤษ พวกนักเขียนโบราณคดีได้ไปตรวจค้น
ที่เมืองสระเทิม อยู่น้อยข้างเหนือเมืองเมาระคะมะ ไม่เห็นมีโบราณวัตถุ
อันใดเป็นสำคัญซึ่งควรจะเชื่อว่าเคยเป็นราชธานีของมหาราชาอย่างกล่าว

ในพงศาวดารพม่า พวกมันตั้งค่ายที่เมืองทพม่าได้พระพุทธศาสดาไป จะ
 เป็นเมืองอยู่ที่อนมไซเมืองสระเทม ในชั้นนั้นหม่อมฉันก็ไม่ได้พา
 ท้าวไคหนัก ครั้นเมฆหม่อมฉันอำนาจการสร้างเมืองนครปฐม ได้เห็น
 ของโบราณต่าง ๆ ซึ่งจุดพบ ณ ที่นั้น จึงเริ่มเอาใจได้ตั้งปลงเรื่อง
 ตำนานเมืองนครปฐม ครึ่งหนึ่งให้ถ้ายรูปฉายาตักษณเงนเหรียญตรา
 ดั้งเดิม ซึ่งมักจุดพบในแถบพระปฐมเจดีย์ (กบที่เมืองอยู่ตองอีกแห่ง
 หนึ่ง) ส่งไปยังพิพิธภัณฑ์สถานอังกฤษซึ่งเรียกว่า British Museum
 ณ กรุงลอนดอน ถ้ามึงชำนาญว่าเงินตราอย่างนั้นเขารู้หรือไม่ว่าเป็น
 เงินของประเทศไหน ได้รับตอบมาว่าเงินตราอย่างนั้นจุดพบแต่เมือง
 พุกามแห่งเดียว หามที่อื่นไม่ ก็สะดุดใจหม่อมฉันเป็นครั้งแรกว่า
 เมืองนครปฐมน่าจะเคยเกยของกับเมืองพุกามาแต่ก่อนอย่างใดอย่าง
 หนึ่ง ต่อมาได้เห็นพระพิมพ์ดินเผาที่หาพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทอย่าง
 นิ่งเกาอด มีรูปปรากฏพุทธศกษาอยู่เบื้องบน พบที่พระปฐมเจดีย์ (กบที่
 พงศก) เป็นแบบเดียวกับพระพิมพ์เมืองพุกามอีกอย่างหนึ่ง และ
 ที่สุดได้อ่านหนังสือเรื่องเมืองพม่า ซึ่ง เซอร์ เจมส์ สก็อตต์ แต่ง ออก
 ความเห็นว่าพระเจ้าอนรรฆเห็นจะรับพระพุทธศาสดาไปจากนครอมเมือง
 เขมร หม่อมฉันจึงกล้าอ้างว่าแท้จริงได้ไปจากเมืองนครปฐมนี้เอง แต่
 ความนั้นยังไม่ได้บอกแก่พวกนักปราชญ์ที่เมืองพม่า จึงคิดว่าถ้าได้ไป
 จะไปบอกให้เขารู้ และบางทีจะไปค้นหาโบราณวัตถุที่มีเหมือนกันได้ใน
 เมืองพม่าอีก

ว่าถึงโบราณวัตถุที่สร้างไว้ ณ เมืองนครปฐม พงศ์เกิดอีกอย่าง
 หนึ่ง ที่ไม่มีของแบบขอมเหมือนเช่นที่เมืองดพบุรี ของที่พบ ณ เมือง
 นครปฐมเป็นแบบอย่างทางอินเดียทั้งหมด แต่ประติมากรรมของแบบขอม
 ข้ามไปมีสร้างไว้ที่เมืองราชบุรีและเมืองเพชรบุรี ชื่อนี้แสดงให้เห็นว่า
 พวกขอมเข้ามาปกครองประเทศสยามเมื่อเมืองนครปฐมถูกพระเจ้าอโน-
 รุชกจากค่อนเขาผู้คนไปหมด เป็นเมืองร้างมาเสียช้านานแล้ว (เหมือน
 เช่นนครธม เป็นเมืองร้างมาตั้งแต่พระเจ้าสามพระยาจากค่อนเขาผู้คน
 มาหมดกระนั้น) ที่อ่านเห็นได้ในจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชอีก
 แห่งหนึ่ง ซึ่งบอกชื่อเมืองทางข้างใต้เป็นลำดับมา เมื่อออกชื่อเมือง
 สุพรรณภูมิ (อุทอง) แล้วข้ามไปออกชื่อเมืองราชบุรี ห้ามเมืองอะไร
 อยู่ในระหว่างนี้ การที่สร้างพระปรางค์ยอดพระปฐมเจดีย์ หม่อมฉัน
 สันนิษฐานว่าจะสร้างในสมัยขอมปกครอง เมื่อเมืองนครปฐมเดิมร้าง
 แล้ว คือในระหว่าง พ. ศ. ๑๖๐๐ จนถึง ๑๘๐๐

ว่าคือเปล่งชื่อที่เรียกชื่อว่า “พระปฐม” จะมาแต่คำ “ปฐม”
 ภาษามคธหรือ “ปฐม” ภาษาเขมรนั้น หม่อมฉันพิจารณาเห็นว่าที่ถูก
 น่าจะเป็นคำ “ปฐม” ภาษามคธเช่นใช้ทุกวันนี้ เพราะเป็นภาษาพื้น
 สมัยที่สร้าง เปรียบว่าเมื่อสร้างบ้านเมืองมพระเจดีย์ขมหลายองค์ อาจ
 จะขนานนามองค์ที่สร้างก่อนเพื่อนว่า “ปฐมเจดีย์” ทำนองเดียวกับเรา
 เรียกชื่อวัดว่า “วัดเดิม” แต่ในสมัยนั้นเองก็เป็นได้ ถ้าเป็นคำ “ปฐม”
 ภาษาเขมรหมายความว่า “เจดีย์ใหญ่” ก็จะเกิดขึ้นเพราะพวกเขมรที่
 อยู่ในแถบนั้นเรียกชื่อชนที่ตั้ง เห็นจะไม่แพร่หลาย และคงจะไม่มีคำว่า

“พระปฐม” เรียกขานมาแต่โบราณ หม่อมฉันคิดไปอย่างหนึ่งว่าคำ
ปฐม นั้นน่าจะมาจากคำ ปฐม นั้นเอง เกิดแต่คำนี้เองพวกมอญและพวก
เขมรเรียกแปร่งไปจึงกลายเป็น ปฐม แล้วพวกนักปราชญ์ “ซมทราบ”
ก็เลยเอาคำนี้มาคิดความต่อไปว่าเป็นที่พระพุทธองค์นอน

ในตำราพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ ๓๗ ทรงปรากฏถึงประเพณีที่ขอ
เอาพระนามพระพุทธเจ้าและพระนามเทพเจ้ามาใช้เป็นพระนามพระเจ้า
แผ่นดินนั้น เมื่อหม่อมฉันได้ไปเห็นปราสาทหินต่าง ๆ ที่เมืองเขมรแล้ว
มาคิดพิจารณา ดูเหมือนจะจับหลักเรื่องที่ตั้งปราสาทได้ ก็ขอเติมไทยเรา
รับแบบอย่างมาจากเขมรแล้วมาแก้ไขบ้างตามพฤติการณ์ในบ้านเมือง
แต่รูปก็ยังคงอยู่ในหลักเดิมนั่นเอง หลักเดิมในเมืองเขมรนั้น เมื่อครั้ง
สมัยขอมมรดกศาสตร์ศาสนาถือกันเป็น ๓ อย่าง คือ พระพุทธศาสนามหายาน
อย่าง ๑ ศาสนาพราหมณ์อย่างคือเวทอย่าง ๑ ศาสนาพราหมณ์
อย่างวิษณุเวทอย่าง ๑ ตามคติศานาพราหมณ์พวกคือเวทถือว่าพระคือ
(คือพระอิศวร) แบ่งภาคมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงเอานามพระอิศวร
มาถวายเช่นว่า พระนเรศวร เป็นต้น คติศานาพราหมณ์วิษณุเวท
ก็ถือว่าพระวิษณุ (คือพระนารายณ์) แบ่งภาคมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
จึงเอานามพระนารายณ์ถวายเช่น พระรามาชยดี เป็นต้น คติของพวก
ถือพระพุทธศาสนามักถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะได้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงเอานามพระพุทธเจ้ามาถวายเช่นว่า พระ
ไตรโลกนาถ เป็นต้น และใช้คำเรียกพระเจ้าแผ่นดินตามพระเกียรติของ

พระอิสริยยศ พระนารายณ์ และพระพุทธรูป เป็นคำต่างกันว่า “พระเศว”
 “พระคุณ” และ “พระกรุณา” เขมรยังเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “พระ
 กรุณา” อยู่จนทุกวันนี้ ไทยเราก็คงเรียกกันว่า “กราบทูลพระกรุณา”
 เป็นแต่เมื่อก่อนกาล กฤษณา นั้นเป็นสัตว์พเนจร หลีกพระนามเขมรเข้ามา
 เต็มในเมืองไทย เพราะการลอบคดกำจัดนาคพราหมณ์ และพระพุทธรูป
 กำจัดอย่างมหุยานมาเรียดลงดงยถัน จึงเหลือแต่คำ แต่กระบวน
 ที่ใช้แปรเป็นอย่างอื่นตามสมัย

ข่าวคราวทางบ้านในตำบลหระที่ตองมานี้ ใจสังข์สุดสยามเป็ดียน
 คัดใหม่ หลวงภาษาพิรชกดับเข้าไปรับราชการในกรุงเทพฯ นายยิ้ม
 พึ่งพระคุณ ซึ่งเป็นบุตร หลวงบุรีรัฐวิจารณ์ (เซريف Sheriff) และเป็น
 น้องหลวงอศุทธเศขจรัสออกมาเป็นแทน เขาได้มาร่ำดาหาผู้หม่อมฉัน
 ทั้ง ๒ คน นายยิ้มใจสังข์สุดคนใหม่ นั้นสังเกตดูอัชฌาศัยก็ดูภาพเวียบ
 รอยด หลวงภาษาพิรชกเห็นอยู่ข้างจระระราม ด้วยแกอยู่ทพมา
 ลง ๘ มี บ้านเรือนและร่มบัตถิตตาของตนเองอยู่ ทั้งที่ในเมืองและ
 บนเขาต้องทิ้งไปคงลำบากอยู่บ้าง

ควรมีความแต่จะโปรด

ดั่ง ๘๖ งชชชชชชช

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สัมเด็จพระนริศรวร

หม่อมฉันทนเรขานางคกษัตริย์ " นอกลกณทั " เพราะมี

ข้าจตุรทิศเป็นต้นพิเศษ และประจวบมีเรือจะตั้งจดหมายไปถวายได้
โดยมีคองไซไปรษณีย์

ทบหนึ่งมไทยที่ไปมากกับต่างประเทศผ่านอยู่เมือง ๆ แต่รายอนไม่
อดขาดเท่าหดวงประดิษฐ์มนูธรรมผ่านไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ ด้วยหนังสือพิมพ์
ทั้งที่บึงและที่สิงคโปร์เอาใจได้มาก ตั้งแต่หดวงประดิษฐ์ออกจาก

กรุงเทพ ฯ มาทางรถไฟเมื่อวันที่ ๓๐ ในบายจมนั่นเองผู้ตั้งข้าจตุรทิศ
มาบอกหนังสือระเทศกตเอโก พอรุ่งชนเช้าวันที่ ๓๑ หนังสือพิมพ์พจนก
โฆษณาว่าหดวงประดิษฐ์จะมาถึงบึงฉนวน เป็นเหตุให้มิชาวบึง

ที่เคยได้ย่นแต่ชอเดียงอยากเห็นตอ พวกนี้ไปคอยคตทาเรอกรม ทชาม
ไปถึงสถานีรถไฟตำบลไปรกม ถึงมจันแต่คนหนึ่งออกด้าหชามไปด้วยใคร
จะคตลักษณะตามตำรา ไปเห็นแปดกตาคดบมาพด้า " ดกษณะเป็นเจก
ไม่เหมือนไทย " แต่หดวงประดิษฐ์หาได้ชามมาถึงเมืองบึงฉนวนไม่ คอย

อยู่รถไฟจนออกจากไปรไปสิงคโปร์เมื่อเวลา ๒๐ นาฬิกาในวันนั้น

การที่หดวงประดิษฐ์มนูธรรมมาครั้งน ได้ย่นว่าระวงคัวอย่าง
กวตชน เป็นคนแต่เรลตมากเข้าหมดทงหด แต่ในเรกนนั้นมีพรรคพอก

พททษรทษาทงทในหองอยู่แต่คอยเฝ้าประคอรท ช้างฝ่ายองกฤษทระจิง
แต่พอรรถไฟถึงประดิงเบชาเข้าแดนองกฤษ ก็ให้ไปลคคดบไปคอบคุมมา

แฉะวางคนต้อมองเมื่อรถจอดอยู่ที่ไปร ได้ยินว่ามีใครคนหนึ่ง (นัยว่า
เป็นไทย) เดินเข้ามาเข้าไปดูใกล้เกินไป ถูกจับตัวค้นหาอาวุธ
ไม่มีอะไรจึงจะปล่อย

ผู้คนที่มารีบส่งจดหมายประดิษฐ์ถึงบ๊องก้อยข้างแปดกกว่าปรกติ
เป็นคนที่หวาดหวงวุฒิสารเนติคุณ กงสุดเขเนอราดสยามที่สิงคโปร์ก็มา
รีบถึงบ๊อง (เพราะเขาเป็นเพื่อนรักกันส่วนตัว) พระสารดำนั้นพดชนัน
ก็ตามมาจากกรุงเทพฯ เดิมพูดว่าจะไปส่งถึงสิงคโปร์ ค่อยไปถึง
สิงคโปร์จึงขยายความว่าจะไปคอยรับครอบครัวจะตามไปยุโรปด้วย
นอกจากนี้ยังมีพวกชายหนุ่ม เป็นผู้แทนในสภาบ้าง ผู้นับบ้าง ตาม
มาส่งอีกก็มาก ต้องหน้ามากอยอยู่บ๊องบ้าง มารถไฟกับหวดอง
ประดิษฐ์บ้าง มารถยนต์จากสงขลาบ้าง มาที่นั้นก็ไม้ที่นั้นก็ดูเหมือน
โดยมากจะเพ็งรู้อาว่าหวดองประดิษฐ์จะไปจากเมืองไทย ใครมาได้
ก็รีบมาฟังเหตุการณ์

ได้เห็นในหนังสือพิมพ์ว่า ในตอนเมื่อหวดองประดิษฐ์ไปจากบ๊อง
ไปติดต่อบัณฑิตอังกฤษก็ควบคุมไปติดต่อทาง จนถึงสิงคโปร์มีนายไปติดต่อบั
มารีบที่สถานีพาไปส่งที่สถานกงสุตสยาม แฉะต้อมองรักษาอยู่จน
หวดองประดิษฐ์ลงเรือเมตต์ออกจากสิงคโปร์ไป แฉะเมื่อหวดองประดิษฐ์
อยู่ที่สิงคโปร์ พวกหนังสือพิมพ์ได้ไปขอสัมภาษณ์แต่ก็เก็บความที่หวดอง
ประดิษฐ์พูดมาลงพิมพ์ หม่อมฉันได้คัดส่งมาถวายพร้อมทั้งจดหมาย
นทอย

อนึ่ง หนังสือนิตยสารชื่อพิมพ์ภาษาอังกฤษ ๒ คณระ ชื่อหนังสือกาเซต (Pinang Gazette) เป็นหนังสือพิมพ์ของฝรั่ง ไม่ชอบไทยมาแต่ไร ๆ คณระ ๓ ชื่อสเตรตส์เอโค (Straits Echo) เป็นหนังสือพิมพ์ของจีน ชอบและช่วยไทยมาแต่เมื่อคณระ ๓ แต่เมื่อวันที่ ๑๕ น หนังสือพิมพ์ สเตรตส์เอโค พิมพ์คำนำจ่าเรื่องว่า “เผยข่าวประเทศสยาม” Revelations from Siam ได้ร้ายเมืองไทย จะมีใครล่องเข้ามาจาก กรุงเทพฯ ฯ หรือจะมีใครออกมาจากกรุงเทพฯ ฯ เขาข่าวนี้มาให้แก่ หนังสือพิมพ์หม่อมฉันไม่ทราบ แต่ดูแปลก หม่อมฉันจึงคัดส่งมา ถวายด้วย

ควรมิคควรแต่จะโปรด

สมเด็จพระนางเจ้า

x

x

x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระบรมพระยาตำราญ ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ (ปรกติ) ตั้งวันที่ ๓๕ สิงหาคม กับตายพระหัตถ์ (พิเศษ) ตั้งวันที่ ๑๘ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว

จิตใจที่ไม่ตงพระทัยเชื่อดำเนินการสร้างตึกวัดคีรีดาการาย ๔ คู เกศา กระทบหม่อมได้ทราบตำนานแต่เด็กมาแต่แล้ว แต่ก็ไม่ใช่เชื่อนมาแต่เด็กเหมือน

ก็น เพราะเหตุที่เกล้ากระหม่อมวงศ์ศึกษาวารช่างแต่เด็กมา วิชา
 แดงจากระบวนช่างทางไทยกับทางดาวนมนต์กัน ศึกษาศา & คุนนจะหา
 งามกระบวนช่างทางดาวตดแกมอยู่แม่แต่พ้อยหนึ่งก็ไม่มีเคย จึงไม่
 เชย คือไปนจะกราบทอดความเห็นฉนระนเมอแกแวด ศึกษาศา & คุนน
 ล้าคณมีไซพ้อย นบตงแต่คิดว่าจะทำรูปอะไรลงมาที่เดียว ย่อม
 ประกอบด้วยบัญญัติอย่างฉลาดที่สุด ทกะไททง & คุนรูปร่างแปดกคา
 ต่าง ๆ กัน และเดอชเอาจาเพราะแต่ทมุดจรรุใดดอยดงเอง โดยไม่
 ต้องมีใครบอกจ่าเป็นรูปอะไร เช่นจ่าถ้าทำรูปพระไชยเชษฐกับ
 นางสุจินชาแวด จะเป็นบัญญัติโทษกันไม่รู้จบจ่ารูปอะไร ขอนเห็น
 จ่าเกินบัญญัติที่เจ้าดาวจระคิดได้แต่เกินบัญญัติใครหมดในยุคนั้น เทาที่
 รูเห็นจ่าจะเป็นความคิดของกนอื่นไม่ได้ นอกจากพระราชดำริของ
 พระบาทสมเด็จพระนงเกล้าเจ้าอยู่หัว ถัดลงมาอีกข้อหนึ่ง เจ้าดาว
 กิดทำถวายเป็นแวด จะไปเอาหินที่โหนดมา ก้อนใหญ่มีไซพ้อย ต้อง
 เป็นผุมอากาศที่จะตั้งให้ถวบบานหอดเมืองเดอกหาดัดาฉนส่งเข้ามา จระ
 คองเป็นพระราชโองการเทานนจจะดำเรัจฉด ประการที่สุด รูปน
 กมไซสักแต่จ่าเป็นรูปเทานน นทวงที่เป็นกระบวนช่างไทยอย่างงาม
 ที่สุดในยุครัชกาลที่ ๓ ซึ่งถึงเป็นครุได้ดอย ไม่ใช่กนสมอท่า ๆ จระทำ
 ได้ เสดากระหม่อมส่งเกศเห็นทองตคด้ายรูปภาพผมออาจารย์ใจ ซึ่ง
 เป็นหอดวงพรหมพิจิตรเข้าไปมาก อาจารย์ใจผู้นเป็นช่างเขียน คอผู้
 เขียนหนังสือพระนครไหวซึ่งดาดอกกนมากนนัก และรูปภาพจำหอดักศิลา

เรื่องวามเกยรตทพนกรอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนมณเฑียรเมือง อาจารย์ใจ
 ฝึกเป็นนายด้านกำกับกรทำ เขาใจว่าคงอาจารย์ใจเป็นผู้เขียนให้
 ช่างฉลบก แต่งงานทงาน เป็นงานครึ่งเขียนครึ่งฉลบก อาจารย์ใจจึง
 เข้าดูแลกำกับการได้ถนัด ตั้งกรรมการรูปภาพ & คุนน์ เป็นงานช่าง
 หนึ่งซึ่งอยู่นอกทางของช่างเขียน แต่ก่อนจะทำกคงต้องอาศัยช่างเขียน
 เขียนรูปขนาดฉายตัวก่อน ว่าอย่างนี้จะไปรดหรือยังถ้าไปรดแล้ว รูป
 เขียนหนักต้องไปเป็นอย่างไรให้ช่างหุ่นทำ คนเขียนก็จะต้องไปดูกำกับ
 ช่างหุ่น คอยร้อง “ อ้าว ” บ้าง “ เออ ” บ้าง ไปวันยังค่ำ เพื่อให้
 ทำถูกต้องตามความคิดที่ตนเขียนอย่างชน เห็นว่าจะพ้นจากอาจารย์ใจไป
 ไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น อนุวิชาช่างเขียนน้อยเห็นอนุวิชาช่างท่งปวง ถ้า
 เขียนเป็นแต่ฉลบกสามารถที่จะเออมไปทำการปั้นแกะฉลบกได้บ้าง เว้นแต่
 ุ่งม่งามทำได้ไม่ก็ต้องแควดเหมือนช่างที่หัดชำนาญมาในทางปั้นแกะฉลบก
 จริง ๆ แต่ช่างเขียนผู้นั้นนวดาดีกว่าช่างปั้นแกะฉลบกจริง ๆ แควด ผดท
 ทำได้ในที่สุดย่อมดีกว่าที่ช่างปั้นแกะฉลบกจะทำเสียอีก ถ้าหากว่า
 รูปภาพ & คุนน์อาจารย์ใจเป็นผู้เขียนอย่างแต่จ อาจารย์ใจคงมมอ
 เออมเขาไปฉลบกดอยบ้าง อย่างที่ฝรั่งเขาเรียกว่า Finishing touch
 เจ้าตาจเห็นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับรูป & คุนน์ไม่ได้เลย แต่ที่อาจไม่ใช่
 ไม่มีมุดเสียเลย อาจเป็นเจ้าตาจรู้ว่าต้องพระราชประสงค์รูปฉลบกก็ตา
 ไปรดให้ทำจน คัดเองทำเป็นอยู่บ้าง จึงฉลบกแบ่งกะชอนอะไรตัว
 เล็ก ๆ ขนาดฉายตัวหนึ่ง ทรงพระกรุณาเห็นหน้าใจถึงความภักดีแต่รัก

คดีโทษมานานแล้วจึงโปรดปลดปล่อย รูปที่เจ้าดาวฤกษ์นั้นอาจเป็นดวง
อะไรก็ดวงหนึ่งซึ่งคงอยู่ตามเขามอ อันเคยสังเกตเห็นอยู่ว่าไม่ใช่ศุกศา
คูนกัม หากเป็นคราวเดียวก็นักบทำรูปภาพ & คูนัน ผู้เฒ่าประวัติ
หลงเอามาปนกันเข้าก็เป็นได้

รูปพระโพธิสัตว์ในพิพิภกันที่สถานซึ่งครัดอ้างถึงนั้น วัจก จำ
ได้ดี ที่ชนเขาไปหมกไว้ในถ้ำในป่านั้นเห็นจะแปลกว่า เมื่อจุดคบแดง
เมืองดพบุรีคราวใดคราวหนึ่ง ปราภนาจะกำจัดศาสนาพราหมณ์ให้
สูญสิ้นไป จึงชมเอาเทวรูปออกไปเสียจากเมือง รวมทั้งพระพุทธรูป
ที่ชำรุดด้วย พระโพธิสัตว์นั้นเขาเข้าใจว่าเป็นเทวรูปทางศาสนา
พราหมณ์จึงขนไปทิ้งเสียด้วย กยงติดอกที่ไม่ได้ทูลทำตายเสีย
การแปลงพุทธสถานเป็นพราหมณ์สถาน และแปลงพราหมณ์สถาน
เป็นพุทธสถานนั้นเป็นการที่ทำกันอยู่เรื่อยมาในนครตามคราที่ความ
นับถือเวदानันหนักไปทางศาสนาไหน

คำวาราชาภิเชกครังกรมขุนพรพินิตนั้น เป็นคำให้การข้าราชการ
ที่เห็นการครังกรุงเก่า เขียนจดถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
ถูกตามท่ทรงจำได้เช่นนั้นแล้ว เหตุที่เกตุากรหม่อมคูนหนึ่งผู้นั้น
เพราะพระยาเทวาเขาพูดถึงพระเต้าเบญจคัพย์ ในคำพูดอ้างว่ามีมา
แต่ดแต่ครังกรุงเก่า เกตุากรหม่อมก็อยากรู้อันมาว่าพระเต้า-
เบญจคัพย์ครังกรุงเก่าทำด้วยอะไร รูปร่างเป็นอย่างไร ตามเขาว่า
เขาเห็นที่ไหน ก็ต่างใจว่าอะไร เขาจึงส่งคำให้การวาราชาภิเชกครัง

กรมขุนพรพินิตมาให้ดูซึ่งเป็นหนังสือที่เคยอ่านแล้ว ไม่ตั้งใจจะดูแบบ
 ราชากฤษณะกรังหนมิได้ แม่พระเต้าเบญจคพยทอยากรุกไม่ได้ความ
 อะไร นอกจากว่า “ตั้งพระเต้าเบญจครรภมยพันตรอง ๕ แผ่น”

เท่านั้น ตามที่ทรงพระเมตตาโปรดแนะนำให้ดูพระราชพงศาคถาร
 รัชกาลที่ ๒ ในเรื่องราชากฤษณะซึ่งได้ทรงเรียบเรียงไว่นั้น พระเดช
 พระคุณเป็นต้นเกล้าฯ กาดังตรวจดูตามพระดำรัสที่ตรัสแนะนำไป
 นนอยู่แต่

เรื่องพระแสงอัษฎาดูชกเป็นสิ่งที่เกิดากรหม่อมสังสัยมานานแล้ว
 จดหมายซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ โปรดให้ไปตาม
 สมเด็จพระสังฆราชชนนิกเคยเห็น แต่ไม่เชื่อแน่ว่าจะไปได้อย่างไร
 ประการใด เพราะเห็นเป็นของใหม่ปนของเก่าอย่างที่ว่าพระบาทครัดทัก
 คิดว่าหตุกเดิมจะมาแต่ตำราอินเดีย จึงได้ค้นตำราทางอินเดียต่าง ๆ
 ก็หาพบไม่ ในตำราพิชัยสงครามฮินดูซึ่งอาจารย์เยรณแดงไว้มแบ่ง
 อาวุธไว้เป็น ๓ ประเภท คือ อาวุธยิงชัศ เช่น ธนูและจักรเป็นต้น
 สำหรับกับพดรถ อาวุธยาว เช่น ทวนและหอกเป็นต้น สำหรับกับ
 พดขางมา อาวุธสั้น มีดาบ คบอง เป็นต้น สำหรับพดเดินเท้า ไม่
 เข้ารูปพระแสงอัษฎาดูช พระแสงอัษฎาดูชนั้นดูบุบดตายอยู่มาก เช่น
 พระแสงธนูกับพระแสงบนนชนกซากิน ไม่เป็นท่าว่าเอาของใหม่เปลี่ยน
 ใช้แทนของเก่า

เป็นพระเดชพระคุณมาก

ที่ตรัสแนะนำให้พิจารณาศัพทไศย

เพื่อแปลชอคาบเซตย ในคิกษนัรเจมร แปลคำเซตยว่า หาได้มาด้วย
 นาวพกนาแรง แถจแจกคำประกอบใจให้คงน ออกเซตย แปลใจว่า
 นักโทษที่ตัดได้ในการสงคราม รบอัสเซตย แปลใจว่า ของที่ตัดได้ใน
 การสงคราม จบบ-เซตย แปลใจว่า จริตเขาอย่างหนึ่ง (จบบ ก็คือ
 จบบ เข้าใจว่าคำราพิชัยสงคราม) ในภาษาเจมรซึ่งฝรั่งเขาแปลใจ
 ตามความเข้าใจของเขา เป็นอันว่าคำเซตยหมายถึงการศึกทั้งนั้น แต่
 ในภาษาไทยจะเดือนเบื่อนไปได้ คุใหม่ทานุกรมของกระทรวง
 ธรรมการ ฐะเดย แปลว่าข้าศึกที่จับมาได้ หรือว่า ฐะถ่า และ
 เตินเดอ แถจแจกคำประกอบใจให้คงน ฐะเดย-ใจ ฐะถ่าใจ เตินเดอ
 ฐะเดย-ศึกค อยู่นอกท่าเขียบ ทนจะกราบทูตโดยอัครโหมค เมื่อนก
 ถึงคำทเคยใช้ได้ เซตยศึก เซตยทาส สองคำนี้หมายถึงถึงคนที่ได้มาแต่
 การทำศึกเซตยศึกค คำนเบนอย่างอื่นไป ใช้คู่กับคำหตอง เช่น
 หมอหตอง หมอเซตยศึกค บพาทยหตอง บพาทยเซตยศึกค คงน
 เป็นคั้น คำเซตยจะแปลว่าชาวเมืองใดหรือไม หมอเซตยศึกค เป็น
 หมอชาวเมืองที่สามารถ บพาทยเซตยศึกค เป็นบพาทยชาวเมืองที่
 สามารถ เซตยศึกคเป็นชาวเมืองที่กวาดค้อนมาได้จากการไปทำศึก
 เซตยทาส เป็นชาวเมืองที่คได้จากการทำศึกเขามาเป็นทาส ถ้าคำ
 แปลเช่นนลुक คาบเซตยก็เขาได้ เป็นอย่างสามญทชาวเมืองไซกันอยู่
 ทั่วไป พระแสงดาบเซตยหนักไม่จจตรอย่างพระแสงดาบค้ายใจเพชร
 เป็นดาบสามญฝักหุ่มคาตเท่านั้น และทงนักถมกับททวธทกจาวจ

กระบวนแหกมพดกอดบเซตยด้วย แต่แนวความคติน เขาคาเซตย
ใจไม่ถนัด แต่คำหนักเห็นมิใช่แต่ในคำพูด ไม่ได้เข้าสู่นั่งตั้งทาง
การงาน เกรงจะเป็นคำแสดงพุดผิต ๆ

ชนสามแตกที่โตมาจากเมืองไซยา เกต้ากระหม่อมได้ตั้งไปให้
พระยามครพระรามตรวดจตส์องชนเหมอนกัน แกมวบอกยนิยนาเป็น
สามทาทเมืองจมน ตรงกับพระตำรับาพระบาท แกมออกว่าแกตองเวเรียน
เรื่องสามเพราะอยู่พิษณูโลก มีฝรั่งเขาทำจนไปสืบเล่าเรื่องสาม
ตั้งคโลกอยู่ไม่ขาด เขามาพุดด้วยก็ตอบอะไรเขาไม่ได้ ดูเป็นเบอ
ชายหน้าเต็มทจนจตองเวเรียน

พระไซยาภิวัดนี้ไปเดินตตกกายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ออกจะตนักดี ท่านคงใช้แต่เลี้ยงเป็นชาวนอก ส่วนค้ำคงใช้ตัว
บางกอก ถ้าใช้ค้ำชาวนอก เช่น ยะ เช่น แค ด้วยแต่เห็นจะ
หงายทอง ฟังเขาใจได้ยากเต็มที เกต้ากระหม่อมมาได้ค้ำชาวนอกที่
เป็นแก่นด้ารค้ำหนึ่ง จะได้กราบทุดหรือเปล่าจำไม่ได้ นานมาแล้ว
เขาเอาเพลงพนเมืองมาเล่นให้ฟัง จะเป็นทไหหนักตมเป่เดี่ยวแดง เป็น
ทพกแรมทางป่า ๆ ในคำเพลงทไคกนหน มีค้ำชายว่าพจะให้แหวนยัง
คคคัพทตองถามเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ว่าแหวนยังนั้นเป็นอะไร
ท่านบอกว้าแหวนยัง คือแหวนทองแดง เป็นอันพอใจอย่างยิ่ง ทรุค้ำ
งงซังเคยเข้าใจว้าหมายถึงเทอรูปนั้หน้าลูกไม้ แปลว้าเป็นทองแดง
เท่านั้น ค้ำแหวนยังนั้นตรงกับคำที่เด็กเราร้องจันทรเจ้าว้าขอแหวน

ทองแดงผูกมือนองชา เป็นค่าเก่ามาก แต่วก้ออกเคื่องค์ตัวเองจำแหวน
 ซึ่งหนักจรวจรูว่าแหวนงี้ เพราะเคยได้ยินพระยาแจกเรียกเงินว่าเงิน
 หนัก ๒๗ จะมีเจ้านายเล็ดจ้อออกมาบ่หนึ่งหนายองค์ คอทุกกระ-
 หม่อมหญิง กรมชุนชยันต เล็ดจ้อจะไปยุโรป จะตั้งเรือที่เบตงวัน
 พระองค์อรพนทุกกับพระองค์ประภาพรรณมาตั้งเล็ดจ้อทุกกระหม่อม แล้ว
 เทียงประพาสในบ่หนึ่งค้อไปมีกำหนดหมดดวยกัน ๖ วัน.

กรรมกิจรแต่จแต่จะโปรด

พรหม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าวัดบรรณิเวศวิหาร

ถนนพระสุเมรุ อัมรินทร์นคร

นายพิณิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๔๙๘

